

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİMDE PSİKOLOJİK HİZMETLER ANABİLİM DALI
(REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK)

GÖRME VE ORTOPEDİK ENGELLİ ERGENLERİN ÖZSAYGI DÜZEYLERİ İLE
KENDİLERİNE YÖNELİK TOPLUMSAL TUTUMLARI ALGILAMALARININ ÇEŞİTLİ
DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şirin YUMŞAK

Ankara
Aralık , 2004

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİMDE PSİKOLOJİK HİZMETLER ANABİLİM DALI
(PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK)

GÖRME VE ORTOPEDİK ENGELLİ ERGENLERİN ÖZSAYGI DÜZEYLERİ İLE
KENDİLERİNE YÖNELİK TOPLUMSAL TUTUMLARI ALGILAMALARI ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şirin YUMŞAK

Danışman: Yard. Doç. Dr. Metin PİŞKİN

Ankara
Aralık, 2004

T. C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİMDE PSİKOLOJİK HİZMETLER ANABİLİM DALI
(PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK)

GÖRME VE ORTOPEDİK ENGELLİ ERGENLERİN ÖZSAYGI DÜZEYLERİ İLE
KENDİLERİNE YÖNELİK TOPLUMSAL TUTUMLARI ALGILAMALARI ARASINDAKİ
İLİŞKİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Yard. Doç. Dr. Metin PİŞKİN

Tez Jüri Üyeleri

Adı Soyadı

Prof. Dr. Binnur YEŞİLYAPRAK

Prof. Dr. Sema KANER

Yard. Doç. Dr. Metin PİŞKİN

İmzası

Tez Sınav Tarihi: 16.12.2004

ÖZET

Bu araştırmada görme ve ortopedik engelli ergenlerin özsaygı düzeyleri ile kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Betimsel bir çalışma olan bu araştırmaya 12 – 19 yaşları arasında 66 engelli ergen (36 görme, 30 ortopedik engelli) katılmıştır. Katılımcılara Rosenberg Özsaygı Envanteri, cinsiyet, yaş, engel türü ve engelin oluş zamanı gibi bilgileri içeren Kişisel Bilgi Formu ve araştırmacı tarafından hazırlanan Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeği olmak üzere 3 farklı ölçme aracı verilmiştir. Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları araştırmacı tarafından yapılmıştır. Verilerin analizinde Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı, Bağımsız Gruplar için t Testi ve Mann-Whitney U testi kullanılmıştır.

Çalışmanın sonuçları, engelli ergenlerin özsaygı düzeyleri ile kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları arasında olumlu yönde bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bundan başka, bulgular, engelli kızların kendilerine yönelik toplumsal tutumları engelli erkeklerden daha olumlu algıladıklarını ortaya koymuştur.

Ayrıca, engelli kızlarla engelli erkekler, görme engelli ergenler ile ortopedik engelli ergenler ve doğuştan engelli olanlarla sonradan engelli olanlar arasında özsaygı düzeyleri bakımından herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır. Son olarak, görme engelli ergenler ile ortopedik engelli ergenlerin ve doğuştan engelli olanlarla sonradan engelli olanların kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları arasında herhangi bir farklılık bulunamamıştır.

ABSTRACT

The main purpose of the present research was to investigate the relationship between self-esteem levels and perceived social attitudes of visual and orthopedic disabled adolescents toward themselves.

The participants of present descriptive study were sixty-six disabled adolescents (thirty-six visual disabled and thirty orthopedic disabled), between the age of 12 – 19. There were given three different instruments to fill out - Rosenberg Self Esteem Inventory (RSEI), Demographic Data Form including gender, age, the type of disability, and occurring time and, Perceived Social Attitudes of Disabled Individuals Toward Themselves Scale- which was developed by the researcher. The separate validity and reliability measurements were done by researcher. Data analyses were carried out by Pearson Moment Correlations analysis, Independent Samples t- Test, and Mann-Whitney U test.

Results of the study indicated that there is a significant positive correlation between the self-esteem levels and perceived social attitudes of disabled adolescents toward themselves. Also, the findings of study revealed that disabled girls perceive social attitudes toward themselves more positive than boys do.

Moreover, no significant difference was found at self-esteem levels of disabled girls with disabled boys, visual disabled adolescents with orthopedic disabled adolescents, and congenitally disabled ones with acquired disabled ones. Finally, no significant difference was found at perceived social attitudes of visual disabled adolescents with orthopedic disabled adolescents toward themselves, and congenitally disabled adolescents with acquired disabled ones.

ÖNSÖZ

Bu araştırma, birçok kişinin yardım ve katkılarıyla gerçekleşmiştir. Burada tümüne teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Bu çalışmamın her aşamasında yardımlarını içtenlik ve titizlikle sürdürerek araştırmaya büyük katkıda bulunan danışman hocam Sayın Yard. Doç. Dr. Metin Pişkin başta olmak üzere, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalında görevli olan tüm hocalarıma ve Araştırma Görevlisi arkadaşlarıma, ayrıca yüksek lisans sürecinin neredeyse her aşamasında beraber olduğumuz en yakın dostum Deniz Çiğdem Çakıcı ve Abdulkadir Yorulmaz' a, çalışmalarımı sonlandırmama katkıda bulunan Araştırma Görevlisi arkadaşlarım Aylin Demirli ve Mustafa Türkmen' e teşekkür ederim.

Görme engelli öğrencilerden bilgi toplamama yardımcı olan, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Görme Engelliler Öğretmenliği 3. sınıf öğrencilerinden sevgili kardeşim Yahya Yatkın başta olmak üzere, Osman Arslan, Ahmet Mert, Güray Hamdi Kılıç, Öznur Buğday ve Tülay Haytabay' a gönül borcum büyüktür.

Ayrıca çalışmamı raporlaştırma sürecinde güçlü sesleri, eşsiz yorumlarıyla beni motive eden değerli sanatçılarımızdan Sabahat Akkiraz ve rahmetli Ahmet Kaya' yı anmadan geçemeyeceğim.

Son olarak da, yaşamımın her döneminde yanımda olan, sevgi ve desteklerini benden esirgemeyen sevgili aileme sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
TABLolar LİSTESİ	IX
BÖLÜM I	
GİRİŞ	1
Problem.....	1
Araştırmanın Amacı.....	4
Araştırmanın Alt Problemleri.....	5
Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi.....	7
Sınırlılıklar.....	9
Tanımlar.....	10
BÖLÜM II	
KURAMSAL ÇERÇEVE ve İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	11
II. 1. Psikoloji Kuramlarında Öz (Benlik) ve Özsaygı	11
II. 1. 1. W. James.....	11
II. 1. 2. Sembolik Etkileşimciler.....	13
II. 1. 2. 1. C. H. Cooley.....	13
II. 1. 2. 2. H. Mead.....	14
II. 1. 3. Psikanalitik Kuramlar.....	16
II. 1. 3. 1. S. Freud.....	16
II. 1. 3. 2. C. G. Jung.....	17
II. 1. 4. Yeni Freud' yenler.....	18
II. 1. 4. 1. A. Adler.....	18
II. 1. 4. 2. H. S. Sullivan.....	19
II. 1. 4. 3. K. Horney.....	20
II. 1. 4. 4. E. Erikson.....	20
II. 1. 4. 5. E. Fromm.....	21
II. 1. 4. 6. G. W. Allport.....	22
II. 1. 5. Hümanistik Yaklaşım.....	23

II. 1. 5. 1. C. Rogers.....	23
II. 1. 5. 2. A. Maslow.....	24
II. 1. 6. Sosyal Bilişsel Kuram.....	25
II. 1. 6. 1. A. Bandura.....	25
II. 2. Özsaygı Kuramları.....	26
II. 2. 1. S. Coopersmith.....	26
II. 2. 2. M. Rosenberg.....	30
II. 3. Benlik (Öz) ve Özsaygı.....	35
II. 4. Benlik Kavramı ve Özsaygının Oluşumu ve Gelişimi.....	38
II. 4. 1. Özsaygıyı Etkileyen Faktörler.....	41
II. 4. 2. Engellilerde Özsaygı Gelişimi.....	47
II. 5. Özsaygı Gelişiminde Engellilere Yönelik Tutumlar.....	53
II. 6. Tutumların Algılanması.....	65
İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	68
1. Yurtiçi Araştırmalar.....	68
2. Yurtdışı Araştırmalar.....	74
BÖLÜM III	
YÖNTEM.....	80
III. 1. Araştırmanın Deseni.....	80
III. 2. Araştırma Grubu.....	80
III. 3. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları.....	82
III. 3. 1. Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Ölçülmesi.....	82
III. 3. 1. 1. Ölçeğin Geliştirilmesi.....	83
III. 3. 1. 2. Ölçeğin Deneme Uygulaması.....	84
III. 3. 1. 3. Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeğinin Faktör Analizi.....	85
III. 3. 1. 4. Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeğinin Güvenirlik Çalışmaları.....	88
III. 3. 1. 5. Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeğinin Geçerlik Çalışmaları.....	88
III. 3. 1. 6. Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeği (EKYTTAÖ).....	88

III. 3. 2. Rosenberg Özsaygı Envanteri.....	89
III. 4. İşlem.....	91
III. 5. Verilerin Analizi.....	92
BÖLÜM IV	
BULGULAR.....	94
IV. 1. Özsaygı Düzeylerinin Kendine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamayı Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	95
IV. 1. 1. Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerinin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	95
IV. 1. 2. Görme Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerinin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	96
IV. 1. 3. Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerinin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	98
IV. 2. Engel Türüne Göre Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerinin Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular.....	100
IV. 3. Engelin Oluş Zamanının Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	101
IV. 3. 1. Engelin Oluş Zamanının Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	101
IV. 3. 2. Engelin Oluş Zamanının Görme Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	102
IV. 3. 3. Engelin Oluş Zamanının Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	102
IV. 4. Cinsiyet Değişkeninin Engellilerin Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	103
IV. 4. 1. Cinsiyet Değişkeninin Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	103
IV. 4. 2. Cinsiyet Değişkeninin Görme Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	104

IV. 4. 3. Cinsiyet Değişkeninin Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	105
IV. 5. Engel Türünün Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	105
IV. 6. Engelin Oluş Zamanının Kendine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamayı Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	106
IV. 6. 1. Engelin Oluş Zamanının Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	106
IV. 6. 2. Engelin Oluş Zamanının Görme Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	107
IV. 6. 3. Engelin Oluş Zamanının Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	108
IV. 7. Cinsiyet Değişkeninin Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	109
IV. 7. 1. Cinsiyet Değişkeninin Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	109
IV. 7. 2. Cinsiyet Değişkeninin Görme Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular.....	110
IV. 7. 3. Cinsiyet Değişkeninin Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular..	110
IV. 8. Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamaları ile Özsaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular.....	111
BÖLÜM V	
TARTIŞMA ve YORUM	113
V. 1. Farklı Özsaygı Düzeylerine Sahip Engellilerin Toplumsal Tutumları Algılamaları.....	113
V. 2. Engel Türüne Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeyleri.....	115

V. 3. Engelin Oluş Zamanına Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeyleri.....	115
V. 4. Cinsiyete Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeyleri.....	116
V. 5. Engel Türüne Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Toplumsal Tutumları Algılama Düzeyleri.....	117
V. 6. Engelin Oluş Zamanına Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Düzeyleri.....	117
V. 7. Cinsiyete Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamaları.....	118
V. 8. Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamaları ve Özsaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki.....	119
BÖLÜM VI	
SONUÇ ve ÖNERİLER	121
VI. 1. SONUÇ.....	121
VI. 2. ÖNERİLER.....	122
KAYNAKÇA	124
EKLER	134
EK 1. ORTOPEDİK ve GÖRME ENGELLİLERLE YAPILAN GÖRÜŞMELERE AİT KASET DEŞİFRELERİ.....	135
1. Ortopedik Engellilerin Algıladıkları Toplumsal Tutumlar.....	135
2. Görme Engellilerin Algıladıkları Toplumsal Tutumlar.....	145
EK 2. ENGELLİLERİN KENDİLERİNE YÖNELİK TOPLUMSAL TUTUMLARI ALGILAMA ÖLÇEĞİNİN UZMAN GÖRÜŞÜ ÖZET TABLOSU.....	156
EK 3. ENGELLİLERİN KENDİLERİNE YÖNELİK TOPLUMSAL TUTUMLARI ALGILAMA ÖLÇEĞİ DENEME FORMU.....	161
EK 4. E.K.Y.T.T.A. ÖLÇEĞİ FAKTÖR ANALİZİ SONUCUNDA GÖZLENEN FAKTÖRLER ve AÇIKLANAN TOPLAM VARYANS TABLOSU.....	167
EK 5. ENGELLİLERİN KENDİLERİNE YÖNELİK TOPLUMSAL TUTUMLARI ALGILAMA ÖLÇEĞİ.....	168
EK 6. MADDE ANALİZİ SONUÇLARI.....	170
EK 7. ROSENBERG ÖZSAYGI ENVANTERİ.....	171

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Araştırma Grubuna İlişkin Dağılımlar.....	81
Tablo 2. EKYTТА Ölçeğinin Deneme Uygulamasına Katılan Engellilerin Bazı Değişkenlere Göre Dağılımları.....	84
Tablo 3. EKYTТА Ölçeğinin Faktörlerinin Özdeğerleri ve Açıkladıkları Varyanslar.....	86
Tablo 4. EKYTТА Ölçeğinin Alt Boyutlarının Merkezi Dağılım ve Değişkenlik Ölçüleri.....	86
Tablo 5. EKYTТАÖ' nin Faktörlerarası İkili Korelasyonları ve Açıkladıkları Varyanslar.....	87
Tablo 6. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçlarına İlişkin İstatistikler.....	94
Tablo 7. Kendine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamanın Özsayı Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi.....	95
Tablo 8. Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Olumlu Algılayan Görme Engelliler ile Olumsuz Algılayan Görme Engellilerin Özsayı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	96
Tablo 9. Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Olumlu Algılayan Görme Engelliler ile Nötr Algılayan Görme Engellilerin Özsayı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	97
Tablo 10. Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Nötr Algılayan Görme Engelliler ile Olumsuz Algılayan Görme Engellilerin Özsayı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	98
Tablo 11. Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Olumlu Algılayan Ortopedik Engelliler ile Olumsuz Algılayan Ortopedik Engellilerin Özsayı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	99
Tablo 12. Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Olumlu Algılayan Ortopedik Engelliler ile Nötr Algılayan Ortopedik Engellilerin Özsayı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	99
Tablo 13. Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Nötr Algılayan Ortopedik Engelliler ile Olumsuz Algılayan Ortopedik Engellilerin Özsayı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	100

Tablo 14. Özsaygı Puanlarının Engel Türüne Göre Karşılaştırılmasına ilişkin t Testi Analizi.....	101
Tablo 15. Özsaygı Puanlarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına ilişkin t Testi Analizi.....	101
Tablo 16. Görme Engelli Öğrencilerin Özsaygı Puanlarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	102
Tablo 17. Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Puanlarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	103
Tablo 18. Özsaygı Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi.....	103
Tablo 19. Görme Engelli Öğrencilerin Özsaygı Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	104
Tablo 20. Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	105
Tablo 21. Kendine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamanın Görme ve Ortopedik Engelli Olmaya Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi.....	106
Tablo 22. Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi.....	106
Tablo 23. Görme Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	107
Tablo 24. Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	108
Tablo 25. Kendine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi.....	109
Tablo 26. Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	110
Tablo 27. Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi.....	111

Tablo 28. Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Toplumsal Tutumları Algılamaları ile Özsaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular.....	112
---	-----

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problemi, amacı, denenceleri, önemi ve gerekçesi açıklanmaktadır.

Problem

Modern toplum yaşamında bireylerin toplumsal rollerini gereğince oynayabilmeleri, düzenli ve mutlu bir yaşam sürebilmeleri, toplum içinde bir yer edinebilmeleri ancak, sağlıklı bir kişilik gelişimi, dolayısıyla da sağlıklı bir benlik gelişimi ile yakından ilgilidir.

Kişiliğe temel özelliklerini veren "ben" ya da "benlik" adı verilen kavram uzun süredir felsefenin ve psikolojinin inceleme alanı olmuştur. Benlik ve kişilik arasında gelişme ve yapı bakımından kesin sınır çizmek çok zordur. Benlikle kişilik iç içe olmakla birlikte, benlik kişilikten farklı özellikler taşır. Benlik insanın kendi kişiliğine ilişkin kanılarının toplamıdır. İnsanın kendisini tanıma ve değerlendirme biçimidir (Köknel, 1995). Bir Diğer deyişle benlik, bireyin özelliklerine, yeteneklerine, değer yargılarına, beklentilerine ve ideallerine ilişkin algılamalarının dinamik bir örüntüsüdür (Hamachek, 1988). Kısaca benlik, kişiliğin öznel yanısıdır (Köknel, 1995).

Benlik kavramı ya da öz kavramı (self-concept) ise bireyin kendi kişiliğine ilişkin değerler ve kendi görüş tarzı olarak adlandırılabilir. Benlik, yaşantılar sonucu edinilen bir yapıdır. Sosyal beklentilerin ve başkalarının (özellikle ana-baba, öğretmenler ve arkadaşların ya da birey için önemli olan kimselerin) bireyi değerlendirme tarzları, bireyin kendisi tarafından benliğin kapsamını ve değerler sistemini saptamasına etki eder. Bu da bireyin davranışlarını, çevredeki olay ve insanları algılayışını etkiler (Baymur, 1994).

Benlik kavramı, davranışı etkileyen güçlü bir faktör olarak, son yıllarda davranış bilimcileri için önemli bir araştırma konusu olmuştur. Çünkü,

bir insanın kendisini ve çevresini algılayış biçimi, onun genel tutumunu ve davranışlarını büyük ölçüde etkileyebilmektedir. Benlik, kişiliğin gelişim sürecinde oluşan bir kişilik boyutu olarak ele alınmakta ve bireyin kendi özelliklerini, yeteneklerini, istek ve ideallerini, değer yargılarına ilişkin düşüncelerini içermektedir (Baymur, 1994).

Donelson da, benliğin yalnızca başkalarının birey hakkındaki görüş ve değerlendirmelerini yansıtan bir ayna olmadığını, bireyin başkalarının kendisiyle ilgili görüş ve değerlendirmelerini kendi duygu, düşünce, gözlem ve algılamalarıyla karşılaştırarak bir senteze gidip, böylece bir bütüne ulaştığını belirtmektedir (Akt. Öner, 1982).

Lawrence' e göre benlik kavramı, bireyin zihinsel ve fiziksel özelliklerinin bir toplamı ve bireyin sahip olduğu bütün bu özelliklere ilişkin kendini değerlendirmesi olarak tanımlanabilir (Akt. Pişkin, 2000). Günlük konuşmalarda söze "ben" diye başlayarak ifade edilen tüm sıfatlandırmalar, benliğin çeşitli boyutlarını ortaya koyan, değer yargılarını, duyguları içeren ve benliği tanımlayan kavramlar, sıfatlardır. Bu nedenle konuşmalarda kullanılan ve kişinin kendisini algılaması ile ilgili sıfatlara gösterilen tepkiler, benliğin algılanmasını etkiler. Böylece benlik algısı çevreden gelen geribildirimlere göre giderek karmaşık bir şekilde oluşur (Türkmen, 1989).

Benlik kavramı ile ilgili kavramlardan biri de özsaygıdır. Lawrence' e göre özsaygı bireyin ne olduğu (benlik imgesi) ile ne olmak istediği (ideal benlik) arasındaki farka ilişkin bireyin duygularını değerlendirmesidir (Akt. Pişkin, 2000).

Özsaygı konusundaki kuramsal yaklaşımlar ele alındığında, özsaygının kişinin kendini beğenme, değerli bir birey olarak görme ve takdir etme anlamında kullanıldığı görülür. Birçok farklı tanımı olan özsaygı kavramı, en genel anlamıyla kişinin kendine karşı olumlu ya da olumsuz tavrı olarak açıklanabilir. Bireyin kendine ilişkin olumlu ya da olumsuz tavrı bireyin kendinden ve yaşamdan beklentilerini, davranışlarını giderek tüm hayatını etkiler.

Özsaygı, bireyin benlik imgesi ile ideal benliği arasındaki farkı değerlendirmesidir. Bu süreçte bireyin bu farkı nasıl değerlendirdiği ve bu farkın onda ne tür duygular uyandırdığı önemlidir (Pişkin, 2000).

Birey bu farkı değerlendirirken başta ailesinin, arkadaş çevresinin ve içinde yaşadığı toplumun görüşlerinden etkilenir.

Birey çevresinde bulunan kimselerin kendisiyle olan ilişkileri sonucunda kendi benliğini betimleyici bazı fikir ve görüşler de edinmeye başlar. Bunların bir kısmı örneğin, erkek mi kız mı olduğu; adı, soyadı; esmer mi sarışın mı olduğu vb. daha nesnel benlik parçalarıyken, bu parçaların bir kısmı da iyi, kötü, güzel, çirkin, sakat, sağlam olarak öznel değerleri içeren benlik parçalarına dönüşmektedir (Akt. Kılıççı, 1992).

Harvey ve Greenway (1982) ile Beaty' ye (1991) göre, duyuşal ve fiziksel engelli bireylerin kendilerini yetersiz hissetmeleri, akranların normal beklentilerinden uzakta olmaları, sağlık durumlarının bozuk olması, sosyal kabul görmeme ve bunun sonucu olarak ev dışı ilişkilerinde sorunlar yaşamaları düşük özsaygı geliştirmelerine neden olabilmektedir. Bazı becerilerin tutum ve rollerin kazanılmasında sapmaların olması ve normal akranlarına göre bazı gelişim alanlarında yetersizliklerin bulunması özsaygı düzeyini belirgin bir şekilde etkileyebilmektedir (Akt. şener, 1999).

Bireysel boyutta, özürlü bireyin büyüme, gelişme ve olgunlaşması özürlü tür ve derecesine, oluş zamanına bağlı olarak olumsuz yönde etkilenir. Özürlü giderek çocuğın sosyal ve ekonomik yaşamında da kendini hissettirmeye başlar (Özsoy, 1983).

Çocukluk döneminde engelli kişilerin benlik kavramı gelişimleri ve buna paralel olarak da özsaygı düzeyleri anne-babaların tutumlarından etkilendiği gibi, çocuk büyüdükçe, arkadaşlarının görüş ve düşüncelerinden de etkilenmektedir. Arkadaşlarının engellilere yönelik olumsuz tutumları arasında engelli bireylere acıma, onlardan uzak durma, arkadaş grubuna almama ve engeli alay konusu etme gibi davranışlar yer almaktadır. Bu davranışlar

engelli bireyin benlik algısının olumsuz yönde gelişmesine ve özsaygısının düşmesine neden olabilmektedir (Şenel, 1996).

Adler (1998), organ eksikliğinin düşük özsaygıya yol açmakta önemli bir etkiye sahip olduğu görüşündedir. Adler, özsaygının gelişiminde olumsuz sonuçlar doğurabilecek koşullardan birincisinin organ eksikliği ve farklılığı olduğu görüşündedir. Ancak bu durumlarda önemli olan bireyin bu durumunu nasıl yorumladığıdır. Yani, özrünün biyolojik niteliğinden çok, bireyin bu durumu nasıl karşıladığı ve özrünün, yaşamını nasıl etkilediği önemlidir.

Tüm bu bilgilerin ve günlük gözlemlerin ışığı altında, engellilerin kendilerine yönelik bu olumsuz tutum ve yargılardan etkilenecek bu tutumları içselleştirdikleri, sonuçta da özsaygılarının etkilendiği söylenebilir. Ortopedik ve görme engelliler, engel türlerinin günlük yaşamda çabuk fark edilen, görülebilir engelle sahip, dolayısıyla geribildirim de hemen verildiği engel gruplarının başında gelir. Bedensel görünümün özsaygı üzerinde büyük etkiye sahip olduğu ergenlik döneminde bedenle ilgili değerlendirmeler ve bu değerlendirmelerin ergen tarafından algılanma biçimi daha da önem kazanmaktadır. Ayrıca engelli olmayan yaşlılarından soyutlanarak eğitim almaları, araştırma konusu engelli ergenlerin özsaygılarını ve kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarını etkilemiş olabilir. Bu nedenle ortopedik ve görme engelli gençlerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları ile özsaygı düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığı araştırmaya değer bir konudur.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Ankara ilinde normallerden ayrı eğitilen görme ve ortopedik engelli ergenlerin özsaygı düzeylerinin, toplumun kendilerine yönelik tutumlarını algılamalarına göre değişip değişmediğini belirlemektir.

Araştırmanın Alt Problemleri

Araştırmada yukarıda ifade edilen genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

1. Farklı özsaygı düzeylerine sahip görme ve ortopedik engellilerin toplumsal tutumları algılamaları farklılaşmakta mıdır?

- a) Farklı özsaygı düzeylerine sahip 'görme engellilerin' toplumsal tutumları algılamaları farklılaşmakta mıdır?
- b) Farklı özsaygı düzeylerine sahip 'ortopedik engellilerin' toplumsal tutumları algılamaları farklılaşmakta mıdır?

2. Görme ve ortopedik engellilerin özsaygı düzeyleri, engel türüne göre farklılaşmakta mıdır?

3. Görme ve ortopedik engellilerin özsaygı düzeyleri, engelin oluş zamanına göre farklılaşmakta mıdır?

- a) Görme engellilerin özsaygı düzeyleri, engelin oluş zamanına göre farklılaşmakta mıdır?
- b) Ortopedik engellilerin özsaygı düzeyleri, engelin oluş zamanına göre farklılaşmakta mıdır?

4. Görme ve ortopedik engellilerin özsaygı düzeyleri, cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

- a) Görme engellilerin özsaygı düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- b) Ortopedik engellilerin özsaygı düzeyleri cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

5. Görme ve ortopedik engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları, engelin türüne göre farklılaşmakta mıdır?

6. Görme ve ortopedik engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları, engelin oluş zamanına göre farklılaşmakta mıdır?

- a) Görme engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları, engelin oluş zamanına göre farklılaşmakta mıdır?
- b) Ortopedik engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları, engelin oluş zamanına göre farklılaşmakta mıdır?

7. Görme ve ortopedik engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları, cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

- a) Görme engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları, cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?
- b) Ortopedik engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları, cinsiyete göre farklılaşmakta mıdır?

8. Görme ve ortopedik engelli bireylerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları ile özsaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi

Toplumumuzda bedensel yapının olumlu özelliklerine önem verildiği görülmektedir. Örneğin yeni doğum yapmış bir anne ilk olarak, çocuğunun herhangi bir engeli olup olmadığını sorar. Ayrıca gazete ve TV yayınlarına bakıldığında bedensel görünümü çekici ve güzel bireylere yer verildiği görülür. Bedensel görünüş olarak genelden farklı olan engelliler toplumun bu tutumundan en yaygın etkilenen grupların başında gelir.

Bedensel engelli bireylere yönelik toplumsal tutumumuz ise, engellilerin, işe yaramaz, zavallı kişiler oldukları ve kendilerine has kişilik yapıları olduğu yönündedir. Ana-babalar da, çocuğunun bedensel engelinden dolayı zaman zaman düş kırıklığı, utanma, suçluluk ve engellenme duygularını dile getirirler. Öğretmen ve arkadaşlar gibi yakın çevre de beklentilerini düşürür. Bu durum engelli çocukların oldukları gibi kabul edilmeme, farklı ve yetersiz olarak algılanma, aşırı korunma ve reddedilmelerine yol açabilir. Böylece bu çocuklar böylesi tutumları algılayarak olumsuz bir benlik algısı ve düşük bir özsaygı düzeyi geliştirebilirler (Bıyıklı, 1989; Erkan, 1990; M.E.B., 1997; Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999).

Değişik tutum ölçü araçlarıyla yapılan araştırmalarda, engellilere yönelik tutumların olumsuz olduğu, yani engellilerin kabul edilmediği ve farklı olarak algılandıkları bulunmuştur (Akt. Özyürek, 2000).

Bedensel engelli kişilerde görülen uyumsuzluk ya da duygusal bozukluğun, doğrudan engelli olmaktan çok, sosyal değişkenlerden kaynaklandığı sıkça belirtilmektedir. Kişinin bedensel engelli olması, onun mutlaka uyumsal ya da duygusal davranışlarının farklı olmasını gerektirmez. Burada etkili olan, birtakım sosyal değişkenlerdir ve algılanan toplumsal tutumlar da bu değişkenlerden biridir (Akçamete, 1991, 1992; Baymur, 1985; Özyürek, 2000).

Ülkemizde bu konuyla ilgili yapılan araştırmalar genelde ya bir tek engel türünü temel almış ve bu engele sahip bireylerin özsaygılarını engelli

olmayan bireylerle karşılaştırmış veya bir engel türüne sahip bireylerin özsayılarını kendi içlerinde bazı değişkenler açısından incelemişlerdir. Bu araştırmada farklı iki engel grubundaki bireylerin özsayıları ve toplumsal tutumları algılamaları bazı değişkenler açısından karşılaştırılarak alanyazına katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Ayrıca farklı engel grubundaki bireylerin özelliklerinin bilinmesi onları daha iyi anlama; bu bireylerin özsayılarını etkileyen değişkenlerin belirlenmesi ise, önleme ve müdahale hizmetlerine katkıda bulunma bakımlarından önemlidir.

Alanyazında yer alan engelliler ile ilgili çalışmalara bakıldığında genelde engelli bireye yönelik tutumlar üzerinde durulduğu görülmüştür. Yaygın bir kanıya göre bireylerin davranışları tutumlarından kaynaklanır. Bu nedenle bir kişinin bir diğer kişiye, gruba, inanca ya da nesneye olan tutumu bilinirse davranışlarıyla ilgili geleceğe dönük kestirimlerde bulunulabilir ya da davranışı değiştirmek için öncelikle tutumların değiştirilmesi yoluna gidilebilir. Tutumların ölçülmesi bu bakımdan önemlidir (Özgüven, 1994; Tavşancıl, 2002).

Ancak bireye yönelik tutum kadar bireyin bu tutumu nasıl algıladığı da çok önemlidir. Çoğu zaman bireyin tepkisini belirleyen tutumun kendisi değil, bireyin tutuma yönelik algısıdır. Bu çalışmada da engelli bireye yönelik tutumdan çok bireyin bu tutumu nasıl yorumladığı yani bireyin algısı üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle araştırma alanyazına farklı bir bakış açısı sağlayabilir.

Ayrıca bazı durumlarda insanlar sosyal etki nedeniyle bir gruba, nesneye, kişiye ya da inanca yönelik gerçek duygu, düşünce ve inançlarını ifade etmekten kaçınabilir, tutumlarını olması gerektiği gibi, beklentilere uygun şekilde ifade edebilirler (Özgüven, 1994; Tavşancıl, 2002). Bu durum özellikle normalden sapan davranışlar gösteren, bedensel bozukluğu ya da eksikliği olan ya da toplumun içinde azınlık durumunda olan bireylere yönelik tutumlar araştırılmak istenildiğinde ortaya çıkabilir. Bu durumlarda söz konusu

tutumları, tutumlara maruz kalan bireylerden öğrenmek, böyle bir dezavantajı azaltmaya yardımcı olabilir.

Araştırmacı, engelli bireylere yönelik tutumları, tutumu gösteren bireylerden öğrenmenin böyle bir risk taşıdığı inancıyla ve yukarıda sözü edilen etkenleri kontrol altında tutabilmek amacıyla, engelliye yönelik tutumları, tutuma maruz kalan engelli bireylerden öğrenme yoluna gitmiştir. Ayrıca böylesi bir yöntem engellilerin algılama biçimleri hakkında da bilgi verecek ve tutuma yüklenen anlamın gözlenmesine olanak tanıyacaktır.

Alanyazın incelendiğinde engelli olmayanların engellilere yönelik tutumlarını ölçmeye yarayan araçlar bulunmaktadır. Ancak engellilerin kendilerine yönelik tutumları algılama biçimlerini belirlemeye yönelik herhangi bir araca rastlanmamıştır. Bu araştırmada böyle bir araç geliştirilmeye çalışılmıştır. Geliştirilen bu araçla yapılacak çalışmaların ülkemiz alanyazınını geliştireceği umulmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, Ankara ili merkez ilçelerinde bulunan ortopedik ve görme engellilerin öğrenim görmekte oldukları Mithat Enç ve Gören Eller Görme Engelliler İlköğretim Okulları ile Doğan Çağlar Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulu ve Endüstri Meslek Lisesi'nde eğitim görmekte olan 12-19 yaş arasındaki ergenlerle sınırlıdır.

Tanımlar

Özsaygı : Kişinin kendine yönelik olumlu veya olumsuz tutumlardır (Rosenberg, 1965).

Ortopedik Engelli : Bütün düzeltmelere rağmen iskelet sistemi, kas sistemi, kas ve eklemlerdeki özürlerinden dolayı normal eğitim, öğretim çalışmalarından yeteri kadar yararlanamayan kişilere denir (M.E.B. Özel Eğitimle İlgili Kanun ve Yönetmelikler, 1986).

Görme Engelli : Çeşitli sebepler sonucu görme duyusunu kısmen veya tamamen yitiren kimselere görme engelli denir. Görme engelliler görme kaybına göre 'az gören' ve 'kör' olmak üzere iki şekilde derecelendirilmektedirler (M.E.B. Özel Eğitimle İlgili Kanun ve Yönetmelikler, 1986).

Tutum : Belirli herhangi bir nesne, fikir ya da kişiye karşı bir tutum, bilişsel ve duygusal öğeleri bulunan ve davranışsal bir eğilim içeren oldukça kalıcı bir sistemdir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003).

Algı : Duyu organları vasıtasıyla alınan uyarıcıların tutarlı, anlamlı bir bütünlük oluşturacak şekilde örgütlenmesiyle, analiziyle, yorumuyla ve senteziyle ilişkili –duyu uyarıcılarının, duyu alıcılarına ulaşmasından, algılanan şeyin tanınmasına, fark edilmesine ve kavranmasına kadar geçen fiziksel, nörolojik, fizyolojik, bilişsel ve duygusal- süreçlerin tamamına algı denir (Budak, 2000).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde "benlik" ve "özsaygı" kavramları kronolojik olarak psikolojik kuramlar çerçevesinde incelenmekte, daha sonra benlik ve özsaygının oluşumu ve gelişimini etkileyen faktörler üzerinde durularak, "engelli olma"nın bireysel boyutta kişi üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Bu bölüm, "engelli olma" durumunun toplumsal tutumların oluşumundaki olası etkileri ve engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarının onların benlik gelişimleri ve özsaygı düzeyleri üzerindeki etkilerinin incelenmesiyle devam etmektedir.

İlgili araştırmalar bölümünde ise, engelli bireylerin benlik gelişimi ve özsaygı düzeylerini, engellilere yönelik tutumları ve engellilerin algıladıkları tutumların özsaygı düzeyleri üzerindeki etkisini inceleyen betimsel ve deneysel araştırmalara yer verilecektir.

Aşağıda sırasıyla konuyla ilgili kuramsal temeller, daha sonra da ilgili araştırmalar sunulmaktadır.

II. 1. Psikoloji Kuramlarında Benlik (Öz) ve Özsaygı

Bu başlık altında ise, psikoloji kuramlarında benlik (öz) ve özsaygı konusu kronolojik sırayla ele alınmıştır.

II. 1. 1. William James

Bugün benlik (öz) hakkında yazılanların çoğu W. James kaynaklıdır. James, 'öz'ü en genel anlamıyla, bir insanın kendisi olarak tarif etmiştir. Yani, kendi vücudu, özellikleri, kabiliyetleri, sahip olduğu şeyler, kendi arkadaşları, ailesi ve düşmanları gibi (Akt., Bacakoğlu, 1996).

James benliği "I" (bilen ben) ve "Me"¹(bilinen ben) olarak ikiye ayırır. "I", bireyin kendi algılama biçimine göre, kendisinde bulunduğu kişisel özelliklerin tümüdür. "Me" ise, bireye çevreden gelen tepkileri yansıtır. James, "Me" yi içerik, yarattığı duygular ve harekete geçirdiği davranışlar olmak üzere üç açıdan inceler. "Me" nin içeriği, maddi benlik, sosyal benlik ve manevi benlik öğelerinden meydana gelir (James, 1948).

"Me" nin maddi öğesi, tüm insanlar için önce bedendir. Daha sonra giysiler ve sahip olunan şeylerdir. Sosyal öğe ise, kişinin çevresi, dostları tarafından tanınan, bilinen yönüdür. Manevi öğe ise, bilinçten geçen değil, bilincinde olunan tüm durumların birikimidir. Bu öğenin içine düşünceler, coşkular, arzular, psikolojik eğilim ve kabiliyetler girer (James, 1948). "Me" nin bu öğeleri, bireyin kendisine değer vermesini sağladığı gibi, kendinden hoşnut olup olmama gibi duygulara da kaynaklık ederler (James, 1948).

James (1948), "Me" yi üçe ayırır:

a) Maddi benlik (The Material Me): Maddi benliğin içine vücut ve dış görüntü girer. Buna elbiseler de dahildir. Fakat kişinin bedeni ve kıyafeti (dış görüntüsü) aynı zamanda çevre üzerinde etki bıraktığından, James' e (1948) göre, maddi benlikten daha fazla bir şey ifade ederler. Ayrıca James (1948), anne-baba, eş ve çocukları da maddi benliğin içinde görür.

b) Sosyal benlik (The Social Me): Kişinin çevresi, eği-dostu tarafından nasıl algılandığını ifade eden kavramdır (James, 1948). James (1948), her insanın ilişkide bulunduğu çevre sayısı kadar sosyal benliklere sahip olduğunu ifade etmiştir. İnsan, yeni girdiği bir çevrenin dahi kendisinden ne beklediğini sezerek, kendini ona göre ayarlama becerisine sahiptir. Bu beceri sayesinde çevresince kabul edilecektir. James' e göre, hiç kimse tarafından fark edilmemek kadar kötü bir ceza olamaz (James, 1948).

---

¹ İngilizce bir sözcük olan "I", Türkçe' ye "ben" olarak çevrilebilirken; "me" sözcüğünü tek bir Türkçe terimle açıklamak mümkün görünmemektedir. Ayrıca bu sözcüklerin burada ifade ettikleri anlam sözlük anlamlarından daha geniş olduğundan, bu sözcükler oldukları gibi bırakılmışlardır.

c) Manevi benlik (The Soul Me): İnsanlar düşünsel, ahlaki ya da manevi yönüdür. Manevi benliğin merkezi, kişinin bilincinde olduğu duygularıdır. Kişinin yaşamına yön veren de manevi benliğidir (James, 1948).

James' e (1948) göre özsaygı, bireyin istekleri ve başardıkları arasındaki denge ile oluşur. Birey kendini, başkalarını değerlendirdiği gibi değerlendirerek bir yere oturtur. Birey, öznel yaşam deneyimlerini ve başarılarını çözümlerken ve "benlik" (öz) kavramını değerlendirirken özlemleri ve değerleri, kendisini olumlu değerlendirip değerlendirmedini belirlemede temel bir rol oynar. Bu başarı, değer verilen bir konuda özlemlere yaklaşırsa sonuç yüksek düzeyde özsaygı olur. Eğer başarı özlemlerden uzaklaşırsa sonuç düşük özsaygı olur. Kısaca, özsaygımız ne olduğumuzu ve ne yaptığımızı desteklememize bağlıdır. Bu da etkinliklerimizin gizil güçlerimize olan oranı ile belirlenir. Yani, başarılarımızın beklentilerimize oranı özsaygı düzeyimizi verir.

James (1948), özsaygıyı değerlendirmede kullanılacak alanları belirlemek için, kişinin kendi değerlerinin önemini vurgulamakta ve başarının, özel anlam taşıyan değer alanları ile ilgili beklentiler ölçüsünde anlam kazandığını savunmaktadır. Özsaygı düzeyi ne yalnız başarılar ne de yalnızca istekler, amaçlar ya da tutkular ile belirlenir. İstekleri ve amaçları gerçekçi olan bir kişi, ortalama bir başarı sağladığında bile, kendini değerli göreceğinden mutlu olabilecektir.

II. 1. 2. Sembolik Etkileşimciler

II. 1. 2. 1. C. H. Cooley

Cooley, James' ten sonra 'benlik' (öz) kavramı konusunda çalışan en önemli kişi olarak kabul edilir. Cooley, benlik kavramına daha çok sosyolojik açıdan yaklaşmış ve benliğin James tarafından "sosyal benlik" olarak tanımlanan yönüyle ilgilenmiştir (Öner, 1982).

"Ayna benlik" kavramını geliştiren Cooley' e göre, ayna benlik, kişinin etkileşimde bulunduğu diğer insanların kendisini nasıl algıladıklarını ve nasıl değerlendirdiklerini yansıtan bir kavramdır (ner, 1982). Kişi, diğer önemli kişilere dayanarak benliğini yapılandırır ve Cooley buna "ayna benlik" der (Bacakoğlu, 1996). Ayna benlik üç öğeden oluşur; bireyin diğer insanlar tarafından nasıl algılandığına ilişkin tasarımı, başkalarının bireyin bir davranışı hakkında geliştirdiği yargının onda yarattığı tepki ve benliğe ait geliştirilen gurur duyma, utanma gibi duygular (Young, 1972).

Bireyin kendini tanımlaması, diğer insanların görüşlerinden, tanımlamalarından büyük ölçüde etkilenir. Ayna benlik, kişinin sosyal davranışlarının belirleyicisidir (Türkmen, 1989).

Cooley' e göre bireyin benlik kavramı, içinde bulunan toplumsal ortamdan soyutlanamaz. İnsan kendini, başkalarında uyandırdığı tepkilerle değerlendirir. Kişi, bir davranışının karşısındaki insanda uyandırdığı yargıyı algıladığında, yargının türüne göre, bundan gurur ya da utanç duyabilir. Kişiyi ilgilendiren, davranışlarının başkalarının düşüncelerinde nasıl bir yansıma yaptığıdır (ner, 1982). Benlik kavramı, diğer insanlara nasıl göründüğümüz ve bu görünüşün onlar tarafından nasıl değerlendirildiğine ilişkin imgelerimizi yansıtır (Bacakoğlu, 1996).

II. 1. 2. 2. H. Mead

Mead de Cooley gibi benliğin toplumsal yönüyle ilgilenmiştir. Sosyolog olan Mead, bireyin kendi toplumsal grubunun uygun ve bütünleşmiş yesi olması süreciyle ilgilenmiştir (Akt. Güngör, 1989). Mead, benliğin doğuştan oluşmadığına, deneyimler ve sosyal etkinliklerle geliştiğini belirtir (Akt. Zırh, 1995).

Mead benliği, James gibi "I" ve "Me" olmak üzere ikiye ayırarak incelemiştir. "Me", benliğin başkalarının tutum ve görüşlerine değer veren yönüdür. Bu, aynı zamanda benliğin geleneksel ve edilgen yanısıdır. "I" ise, benliğin içinden geldiği gibi davranan, etkin ve yaratıcı olan yanısıdır. "I"

davranışta bulunur, "Me" ise başkalarının tutumlarını içselleştirir, çözümler ve örgütler (Öner, 1982).

Mead, benlik kavramının, başkalarının davranışından çıkarma yoluyla oluştuğunu ve toplumsal eylem içinde geliştiğini ileri sürer (Güngör, 1989). Çocuk, başkalarının çevredeki nesnelere karşı gösterdikleri tutumları gözleyerek, kendisi de o nesnelere karşı onlar gibi tutumlar geliştirmeyi öğrenir. Aynı zamanda diğer insanların kendisine karşı gösterdikleri tutumları benimsemeye ve bu tutumları başkalarına göstermeye başlar (Öner, 1982). Çocuğun ilk dönemde etkileşimde bulunduğu çevre sınırlıdır, önceleri ana-babasının kendisine gösterdiği tutumları içselleştirir. Onların tutumlarını ve davranışlarını taklit eder. Böylece, sonraki yıllarda gireceği grupların genel tutumlarını alma ve kendini bir nesne olarak değerlendirme yeteneği kazanır. Sosyal grupların tutumları doğrultusunda kendisine diğer bir insanmış gibi tepkide bulunur (Burkitt, 1995). Yani birey, kendini başkalarının görüş noktasından gördükçe benliği gelişir. Toplum, bireye benlik imajlarını ya da özsaygı seviyelerini keşfettiği bir 'ayna' tutar (Akt. Bacakoğlu, 1996).

Böylece özsaygı da, büyük ölçüde başkalarının yansıtılmış değerlendirmelerinden kaynaklanır. Benliği değerlendirme, toplumsal dünyamızın önemli kişilerince kullanılan kuralların aynaya yansıyan imgeleridir. Mead' e göre, hiç kimse kendi öz değerlendirmesi içinde bir ada değildir. İnsan, kendisi üzerinde yüksek bir değerlendirme yaptığı zaman bu, yaşamında kendisine karşı ilgi ve saygı ile davranmış belli başlı kişiler olmuş demektir. Eğer kendini küçümsüyorsa, önemli başka kişilerin kendisini aşağı bir varlık olarak görmüş oldukları anlamı çıkar. Mead' e göre, özsaygının oluşumunda anahtar rol oynayan öge, kişi için önemli olan diğer kişilerin ona karşı davranış biçimleridir (Akt. Güngör, 1989).

II. 1. 3. Psikanalitik Kuramlar

II. 1. 3. 1. S. Freud

Freud' un kuramında benliğe en yakın tanımlanan "ego" kavramı, tam anlamıyla benlikle örtüşmese de birçok bakımdan benzerlikler gösterir (Öner, 1982). Benlik, "ego"dan daha kapsamlı bir yapıdır; id, ego ve süper egoyu içerir. Ego, kişiliğin bilinçli yönüken, "benlik" hem bilinçli, hem bilinç dışı yönleri kapsayan bir yapıdır (Geçtan, 1996b).

Klasik psikanaliz, özsaygıyı, libido kuramı ve özsevi (narsizm) yönünden açıklar. Yeni doğan bebeğin tüm libidinal yatırımları, kendisini iyi hissettiği denge durumunu korumaya yönelmiştir. Bebeklikteki bu narsizm iyi bir şekilde bütünlenirse, çocuktaki bu 'iyi olma' duygusu zamanla yerini 'özsaygıya' bırakacaktır (Meissner, 1985).

Birey, yaşamının ilk altı yılı boyunca temel kendini sevme ve temel kendinden nefret etme eğilimini geliştirir ve bu eğilim yaşamı boyunca bireyi etkiler (Scharf, 2000). Çocuğun ağlayıp bağırarak çevreyi harekete geçirmesi, besin ve bakım edinmesi biçiminde tanımlanan 'çocuk erkliliği', aynı zamanda benliğin ilk düzenleyicisidir (Hançerlioğlu, 1995). Giderek ego ve ego dışı nesnelere ayırt edilmeye başladığında çocuk, kendi erkliliğine olan inancını yitirmeye başlar. Bununla birlikte, bu birincil erkliliğe dönüş özlem olarak kalır. Özsaygı, kişinin bu orijinal erkliliğe ne denli yakın olduğunu hissetmesidir (Akt. Seyhan-Maşrabacı, 1994).

Psikanalitik kuram özsaygı gelişimini süper ego gelişimiyle de ilişkilendirir. Süper ego, geliştikçe, özsaygının düzenlenmesi görevini üzerine alır. Artık kişinin kendinden hoşnut kalmasının tek koşulu, sevilmiş olma duygusu değildir. Şimdi, doğru olanı yapmış olma duygusu da gereklidir. Süper ego tarafından cezalandırılma son derece acı verici bir özsaygı azalması olarak hissedilir. Ego, süper egoya karşı suçluluk duyduğunda da aynı duygu hissedilir. Her suçluluk duygusu özsaygıyı zayıflatır, ideallerin gerçekleşmesi ise güçlendirir (Fenichel, 1945).

II. 1. 3. 2. C. G. Jung

Jung, 'ben' i sistemindeki en önemli arketip olarak ele alır. Bilinçaltının tüm yönlerini dengeleyen ben, kişiliğin yapısına birlik ve istikrar kazandırır. Kişiliğin tümünü temsil eden ben tam bir bütünleşmeye ulaşmaya çabalar. Jung' da 'ben' bir anlamda kendini gerçekleştirme ya da kendini kavrama ihtiyacıdır (Schultz ve Schultz, 2001).

Kişiliğin en önemli kaynağı ve merkezi olan "ben", kişiliğin bütünlüğünü ve devamını sağlar. Ancak, benlik kişiliğin diğer öğeleri tam olarak ortaya çıkmadan oluşmaz. Jung' a göre benliğin tam oluşumu orta yaş civarında meydana gelir (Corey, 1982). İnsan kendini uyum içinde hissettiğinde benliğin görevini iyi yaptığı anlamına gelir (Hall ve Lindzey, 1970).

Jung' a göre, kendisi ile bağlantı kurabileceği bir 'ben' yoksa, hiçbir şey bilinçlilik kazanamaz. 'Ben' le bağlantı kuramayan hiçbir şey, bilinçlilik özelliğine kavuşamaz. Dolayısıyla Jung bilinci, ruhsal süreçlerin 'ben' le ilişkisi diye tanımlar. O halde 'ben' nedir? Ben, vücudumuzun, bir başka deyişle "varlığımızın", özellikle genel algılamalarından ve belleğimizin içeriklerinden oluşan bir yapı kompleksidir. İnsanın, geçmişte yaşamış olduğuna ilişkin bir düşüncesi ve belleğinde bir dizi anısı bulunur hep. İşte bu iki etken, ben adını verdiğimiz nesnenin temel taşlarıdır. Dolayısıyla, 'ben' için, ruhsal süreçlerin oluşturduğu kompleks bir yapıdır denilebilir. Bu yapı kompleksinin büyük bir çekim gücü vardır ve bilinçaltından bazı içerikleri çekip kapsamına alır. Ayrıca dış dünyadan da bazı izlenimleri kendine çeker. 'Ben' le aralarında bağlantı kurulabilen izlenimler bilinçlilik kazanır. 'Ben', dış dünyayla ilişkilerimizde kendimize bilinçli bir yönelim sağlayabilme olanağını verdiği gibi bu yöndeki çabalarımızı da destekler (Jung, 1996).

II.1. 4. Yeni Freud' yenler

II. 1. 4. 1. A. Adler

Adler' e göre benlik, doğuştan gelmez, yaşantılar yoluyla edinilir. Yaşama yönelik tutumların temelini sağlayan, bu yaşantıların kullanılma ve yorumlanma yoludur. İnsan varlığında bir model olan 'benlik', kişinin fazla düşünmeden her durumda tutarlı davranmasını sağlar (Adler, 1998).

Öner (1982), Adler' in, benliği yaratıcı bir güç olarak gördüğünü aktarmaktadır. "Benliğin yaratıcı gücü" görüşü, bireyin kendi kişiliğinin ve kaderinin şekillenmesinde bilinçli olarak yer aldığı anlamındadır. Bütünleşmiş ve bağdaşım içinde olan yaratıcı ben kişiliğinin öncüsüdür. Benliğin yaratıcı yönü görülemez, ancak etkileri görülür. Birey, kişiliğini doğuştan itibaren sahip olduğu yaşantılar yoluyla edinir. İnsan kendi yazgısının geçmiş yaşam deneyimleri tarafından belirlenmesini pasif şekilde izlemek yerine, yazgısının belirlenmesine doğrudan katılmaya açıktır. Yaşama anlam veren, bireyin yaratıcı benliğidir (Akt. Schultz ve Schultz, 2001).

Adler' in özsaygı ile ilgili bir diğer kavramı, organ eksikliği ve buna bağlı olarak 'üstünlük çabası' dır. Adler, özsaygının gelişiminde olumsuz sonuçlar doğurabilecek üç koşuldan söz eder. Bunlardan ilki organ yetersizlikleri ve farklılıklarıdır. Yetersiz organlara sahip çocuklar yaşamla kolayca bir savaşa tutuşarak toplumsallık duygularını sınırlandırmaktadırlar. Bu çocukların benimsedikleri yaşam modeli; kendileriyle ve çevre üzerinde yapacakları etkiyle çok fazla meşgul olma ve başkalarının çıkarlarını pek düşünmeme şeklindedir. Yetersiz organa sahip olup bunun baskısını üzerinde hisseden çocuk, büyük ihtimalle çevresine karşı düşmanca tavırlar geliştirecektir. Ancak bu gibi durumlarda önemli olan yetersiz organa sahip çocuğun kendi durumunu nasıl yorumladığıdır. Aşağılık duygusu geliştiren çocuk için bu duygu, itici güç oluşturabilir. Daha yaşamın ilk günlerinde ön plana çıkmak, anne ve babanın dikkatini üzerine çekmek, onları buna zorlamak eğilimi gösteren çocuk kendini çevresine karşı üstünlük duygusuyla donatacak bir amaç saptamaya yönelmiş olmaktadır. Aşağılık duygusu yaşam

boyu sürer ve bireyi saygınlık aramaya iten bir güç olarak işlev görür. Ancak bu sonuca ulaşma, büyük ölçüde çocuğun yakın çevresinden gelen destek ve yüreklendirmeye bağlıdır. Bu türden yaşam deneyimleri, özsaygı gelişiminde ikinci koşuldur. Çevrenin ilgisi ve desteği ile yetersiz organlara sahip çocuklar bu zayıflıklarını ödünleyebilir ve bunları güçlü durumlara dönüştürebilirler. Adler, bu ilgi ve desteğin yararlı etkilerine inanırken, öte yandan aşırı hoşgörünün yıkıcı sonuçlarına karşı da uyarıda bulunur. Bu da özsaygı gelişiminde önemli olan üçüncü koşuldur. Aşırı hoşgörü gösterilen çocuklar, kendi değerleri konusunda gerçeğe uygun olmayan duygulara kapılırlar. Ben merkezci ve istek dolu kişiler haline gelirler (Adler, 1988).

II. 1. 4. 2. H. S. Sullivan

Kişiliği bir varsayım olarak görmesine rağmen Sullivan kişilik alanı içinde etkinlik gösteren bazı süreçleri tanımlarken 'benlik' ya da 'benlik sistemi' ne de yer vermiştir. Organizmanın canlılığını sürdürmesini sağlayan, sürekli enerji dönüşümlerine 'Dinamizm' adını veren Sullivan, benliği de bir tür dinamizm olarak ele alır. Dinamizm, davranışları oluşturur ve organizmanın temel ihtiyaçlarına doyum sağlama görevini üstlenmiştir. Benlik, anksiyete sonucu ortaya çıkan bir tür dinamizmdir. Anksiyeteyi azaltmak ya da ondan kaçınmak amacıyla insan bir çok koruyucu önlem alır ve davranışlarını denetler. İşte bu koruyucu önlemler, bazı davranış biçimlerini onaylayan (iyi ben), bazı davranış biçimlerini de yasaklayan (kötü ben) benlik sistemini oluşturur (Geçtan, 1996b).

Sullivan'a göre benlik, takdir ve benimseme, ödül ve ceza deneyimlerinden meydana gelir. Önemli kişinin takdiri çok değerli olduğundan dikkat onu takdir edecek ya da onaylayacak olan diğer önemli kişi üzerinde odaklanmıştır. Benlik, yansıtılan değerlendirmelerden oluşur. Değerlendirmeler aşağılayıcı ise, istenmemiş, sevilmemiş bir çocuğun durumunda olduğu gibi benliğin kendisi de aşağılayıcı olacaktır. Sevgisiz büyüyen çocuk diğer insanlarda ve aynı biçimde kendisinde kusur bulmak yönünde büyük çaba harcayan bir benliğe sahip olacaktır. Bu tür benliğe

sahip kimseler, kendilerine ve diğerklerine güven duygusu beslemekte çok zorlanırlar (Sullivan, 2001).

II. 1. 4. 3. K. Horney

Horney' e göre davranışlar, insanın çevresiyle olan ilişkileri içinde geliştirdiği tepkilerin örgütlenmiş örüntülere dönüşmesiyle oluşur (Geçtan, 1996b).

Bireyin en canlı odak noktası 'gerçek benlik' tir. 'Gerçek benlik' duyguların kendiliğindenliğini ifade eder, istek ve karar verme yetisidir, ayrıca insanın büyümek, gelişmek ve kendi kendini tamamlamak isteyen parçasıdır. Gerçek benlik coşkusal güçlerin, yaratıcı enerjinin, yön veren başat olan güçlerin kaynağıdır. Ancak sağlıklı insanlarda gerçek benlik tüm bu gizil güçlere sahip olabilir ve işlevde bulunabilir (Akt. Öner, 1982).

Gerçek benliği, bireyin duygu ve düşüncelerine evet ya da hayır şeklinde tepkide bulunmasını içerir. Gerçek benliği güçlü ve etkin olduğunda birey karar verebilir ve kararının sorumluluğunu alabilir. Böylece gerçek bir tamamlanma, bütünleşme sağlanır ve gerçek benlik, içsel bir çatışma olmaksızın işlevini yürütebilir (Akt. Öner, 1982).

II. 1. 4. 4. E. Erikson

Erikson, benlik kavramının, yaşamın belirli dönemlerinde, yaşa ve duruma göre değişikliklere uğradığını ileri sürmüş ve bu süreci bireyin yaşamını belirli dönemlere ayırarak incelemiştir (Öner, 1982). Gelişimin her evresinde birey bir psikososyal bunalımla karşılaşır. Her bunalımda biri olumlu, diğeri olumsuz iki olası çözüm yolu vardır. Bunlar, bebeklikte güvensizliğe karşı güven duygusuyken; ilk çocukluğun birinci yarısında utanç ve kuşkuya karşı özerklik, ikinci yarısında suçluluğa karşı girişim ve orta çocuklukta ise aşağılığa karşı üretkenliktir. Bu dönemlerde geliştirilen güven, özerklik ve girişkenlik duyguları, çocukların sağlıklı bireyler olarak gelişmeleri için yaşamsal öneme sahiptir. Erikson' un üzerinde önemle durduğu ve benliği

de ilgilendiren diğerk bir evre ergenlik döneminde kimlik duygusunun geliştiği evredir. Erikson ergenliğe girişle birlikte 'kimlik' ya da 'rol karmaşası'yla sonuçlanacak kararlar alması gereken bireyin, doğru kararlarla kimliğini bütünleştireceğini, yanlış kararlarla ise ileriki yaşlarında da kimlik ve rol karmaşası yaşayabileceğini öne sürer (Gander ve Gardiner, 1995).

Erikson' a göre sağlıklı kişilik söz konusu olduğunda, dış dünyadan gelen bilgileri bir düzene sokma, algılanan durumları değerlendirme, bilinç düzeyine getirilecek anıları seçme, uyum sağlayıcı davranışları yönetme ve geleceğe ilişkin tasarılar yapma görevleri egoya aittir. Egonun kendini iyi hissetmesi bu işlevleri yapabilmesine bağlıdır. Kişii, olmak istediğini olabildiği ve yapmak istediğini yapabildiği oranda kendini iyi hisseder. Ego iyi çalışırsa insan gereksiz enerji tüketmez, acı çekmez ve nevrotik bozukluklar yaşamaz (Geçtan, 1996b).

II. 1. 4. 5. E. Fromm

Fromm insanı, 'ben' diyebilen, ayrı bir bütün olarak kendinin farkında olabilen bir hayvan olarak tanımlamıştır. Fromm' a göre, doğanın içinde olduğundan ve onu aşamadığından hayvan, kendisinin farkında değildir. Oysa, doğadan koparılmış, akıl ve imgelem gücüyle donatılmış olan insan kendi gözüyle kendisini kavrama, 'Ben benim' diyebilme ve bunu duyabilme gereksinmesi içindedir. İnsan doğayla başlangıçtaki birliğini yitirdiğinden, kararlar almak zorunda olduğundan, kendisinin ve diğerklerinin ayrı kişiler olarak farkında olduğundan, kendisini edimlerinin öznesi olarak algılayabilmek ister. İnsanın bu özdeşlik duyma gereksinmesi herhangi bir biçimde karşılanamazsa, ruh sağlığı bozulur. İnsanın özdeşlik duygusu, kendisini anne ve doğaya bağlayan "birinci bağılıklar" dan kurtulma süreci içinde gelişir. Kendisini halen annesiyle bir duyan çocuk, henüz ne "ben" diyebilir, ne de böyle bir gereksinme duyar. Ancak dış dünyayı kendisinden ayrı ve başka bir şey olarak algıladığı zamandır ki, apayrı bir varlık olarak kendisinin farkına varır ve en son öğrendiği sözcüklerden biri de, kendisinden söz ederken kullandığı "Ben" sözcüğü olur (Fromm, 1996).

Özgürlük arama sürecinin iki görünümü vardır. Biri, çocuğun bedensel, duygusal ve zihinsel yönden giderek güçlenmesidir. Bu yönlerin her biri, kendi içinde güçlenirken, kendi aralarında da giderek bütünleşirler. Böylece, bireyin istemi ve mantığı tarafından yönetilen düzenli bir bütün ve örgütlenmiş bir yapı oluşur. Giderek gelişen bireyleşme sürecinin ve bunun sonucu ortaya çıkan 'benlik yapısı' nın sınırları, önemli ölçüde toplumsal koşullar tarafından belirlenir (Fromm, 1996).

Fromm, insanın kendi bütünlüğüne ve teklifine, kendisi için beslediği sevgi ve anlayışın başka birisi için duyduğu saygı, sevgi ve anlayıştan ayıramayacağını savunur. Fromm' a göre, kendine ya da başkalarına saygı, ancak, özgürlüğün temelleri üzerinde varolabilir (Fromm, 1995).

II. 1. 4. 6. G. W. Allport

Allport' a göre benlik, kişiliğin bütünlüğünü koruyan birleştirici bir ilkedir. Benliği tanımlarken ilk adım olarak, kişi için merkezi önemi olan yaşantıları, ikinci olarak da bütün yetişkinler için genel olan benlik fonksiyonlarının tümünü açıklar (Maddi, 1971). Benliğin bütün yönleri bir bütün olarak işlevde bulunarak genel bütünlüğü sağlarlar. Birey bu süreç içinde kendini bulur, yaşamına yön verir. Birey benlik kavramını sosyal yapı içinde tanımlar. Benliğin en önemli yönü ise bireyin sürekli özsaygısını (özsaygını) yükseltme gereksinimi ve çabası içinde olmasıdır. Özsaygıyı yükseltme, benlik değerini düşürecek etkinliklerden kaçınma anlamına gelir (Akt. Doğru, 2002).

Allport, benlik (self) için "uygun" anlamındaki "proprium" kavramını kullanmıştır. Benlik, kişiye özgü ya da kişiye uygun olandır. Kişiyi başkalarından ayıran her şeyi içerir ve kişiliğin bilinçli bölümünün önemli bir parçasıdır. Proprium, bebeklikten ergenliğe yedi aşamada gelişir. Sosyal ilişkiler, özellikle anneyle olan ilişkiler cinsel çatışmalar değildir ve proprium' un oluşmasında çok önemlidir. Allport benlik gelişimini bebeklik, okul öncesi, okul yılları ve ergenlik dönemlerine göre inceler. Yeni doğmuş bir bebek, kendisinden bir benlik olarak haberdar değildir. Bilinci vardır fakat, bu bilinç

'ben bilinci' değildir. Bebek kendini çevresinden ayırt edemez, hatta bir-bir buçuk yaşlarında bile bebekle çevresi arasında aracılık yapan bir ben yoktur. Çevresi ile olan etkileşimleri arttıkça bebek kendisiyle çevresi arasında 'ben' ve 'ben olmayan' biçiminde ayırımlara giderek kendini fark etmeye başlar. Böylece çocuk önce 'nesne ben' i sonra 'nesne sen' i öğrenir. Yani 'me' (nesne) 'I' dan (özne) önce öğrenilir (Öner, 1982; Schultz ve Schultz, 2001).

Böylece çocuk üç yaşına kadar bedenine ilişkin benlik algısını, özkimlik ve özsaygısını kazanır. 4-6 yaş arasında ise benlik gelişimi iki aşamada sürer; benlik sınırlarının genişlemesi ve benlik imgesi (Maddi, 1971).

Allport' a göre benlik bir bütün olarak işlevde bulunur. Bireyin duygu ve coşkuları da bu bütünün içindedirler. Benliği tüm yönleriyle bilen de yine bireyin kendisidir (Akt. Öner, 1982).

II. 1. 5. Hümanistik Yaklaşım

II. 1. 5. 1. C. Rogers

Rogers'ın kişilik kuramının temel kavramı 'benlik' tir. Benlik "ben"i tanımlayan bütün fikir, algı ve değerlerden ibarettir ve "ben kimim" ya da "ne yapabilirim" in farkında olmayı kapsar (Nelson-Jones, 1982; Atkinson ve diğerleri, 1999). Rogers benlik kavramını fenomenal açıdan ele alır. Fenomenolojik benlik, kişinin kendisi tarafından algılanan benliği olarak nitelendirilir; algılanan benlik olarak da tanımlanır (Rogers, 1951). Böylece algılanan benlik bireyin dünyayı ve kendini algılayışını belirler. Bu bakımdan benliğin gerçeği yansıtması beklenemez. Birey son derece saygın ve başarılı olabilir, ancak kendini başarısız biri olarak algılayabilir (Atkinson ve diğerleri, 1999).

Bireyin kendi psikolojik özellik ve yeteneklerine ilişkin algıları; benliğin diğer bireylerle ve çevreyle olan ilişkilerine ait algı ve kavramları; bireyin yaşantılarına ve objelere ilişkin olarak algıladığı değer nitelikleri; olumlu ve olumsuz yönlerde değerlendirerek algıladığı amaçlar bireyin benliğini

oluşturan öğelerdir. Rogers' a göre bireyin kendisini algılaması, başkalarının onu algılamalarını ve kendisi hakkında yaptıkları değerlendirmeleri nasıl gördüğüne, anladığına bağlıdır (Akt. Kılıç, 1994). Rogers benlik kavramıyla ilişkili her deneyimin kişi tarafından değerlendirildiğini ve benlik imgesiyle tutarlı olmayan deneyim ve duyguların (tehdit edici olmalarından dolayı) reddedildiğini öne sürer. Kişinin benlik duygusuyla tutarsız ne kadar çok yaşantısı var, uyumsuzluk potansiyeli ve kaygı düzeyi de o kadar yüksektir (Atkinson ve diğerleri, 1999).

Yaşantıların algılanış biçimi, diğer insanlar tarafından olumlu olarak değerlendirilme ve kabul edilme gereksiniminden büyük ölçüde etkilenir. Özellikle kendisine yakın insanların tutumu kişi için çok önemlidir. Bu konuda birey kendisini hoşnut eden ya da düş kırıklığına uğratan türlü yaşantılar sonucu kendine değer verme duygusunu geliştirir. Bu duygu diğer insanların kendisini değerlendirmeleri sonucu öğrenilerek geliştirilir ve bir kez oluştuktan sonra, artık diğer insanların kendisini gerçekten nasıl değerlendirdiklerinden bağımsız olarak varlığını sürdürür ve bireyin tüm davranışlarını etkiler (Geçtan, 1996 b,a).

Rogers' ın kuramında önemli olan bir diğer kavram 'ideal benlik'tir. İdeal benlik kişinin olmak istediği, hoşlandığı kişiliğe dair fikridir. İdeal benlik ile gerçek benlik birbirine ne kadar yakınsa kişi de o kadar mutlu ve doyumludur. Rogers bireyin yaşamındaki önemli kişilerin bu yakınlaşmada büyük rolleri olduğuna inanır. Bireyin duygu, tutum ve davranışları ideal olmaktan uzak olsa bile ana-babası ve diğer insanların ona değer vermeleri halinde kişi kendini değerli ve uyumlu hissedecektir (Atkinson ve diğerleri, 1999).

II. 1. 5. 2. A. Maslow

Maslow, insanın yaşamını sürdürebilmesi için, belli zamanlarda ve belli miktarlarda karşılanması gereken biyo-psikolojik gereksinimleri olduğunu öne sürerek bu gereksinimlerin bir hiyerarşi içinde örgütlendiğini gereksinimler piramidinde göstermiştir (Schultz ve Schultz, 2001).

Maslow' a göre, piramidin üst düzeylerinde yer alan gereksinimler, ancak daha alt düzeydekilerin yeterli ölçüde karşılanması halinde ortaya çıkar ve işlevsel hale gelirler (Atkinson ve diğerleri, 1999; Budak, 2000). Üst düzeyde yer alan bu gereksinimler arasında ait olma, sevme-sevilme ve özsaygı gereksinimi bulunmaktadır (Kuzgun, 1988; Budak, 2000; Schultz ve Schultz, 2001). Maslow, bu gereksinimlerin doyumuyla benliğin kaygıdan korunacağını öne sürer. Özü gerçekleştirme eğilimi içinde yer alan özsaygı gereksiniminde ana-baba tutumları oldukça önem taşır. Maslow, çocuğun sadece temel fiziksel gereksinimleri kadar, sevgi ve saygı gereksiniminin de karşılanmasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Çocuğun özsaygı gelişiminde aşırı hoşgörü ve şımartma kadar, katı ve baskıcı tutumun da zararlı etkilerinden söz etmiş ve çocuğun eğitiminde en doğru yolun, çocuğa uygun sınırlar içinde özgürlük tanımak olduğunu ileri sürmüştür (Schultz ve Schultz, 2001).

Rogers ve Maslow, özsaygıyı aynı zamanda psikolojik bakımdan sağlıklı kişilerin özelliklerinden biri olarak kabul etmektedirler. Maslow' a göre psikolojik yönden sağlıklı, kendini gerçekleştirmiş kişiler kendilerine saygı duydukları için, başkalarını kıskanmaz ve farklı görüş ve duyuşta olsalar dahi başkalarını da oldukları gibi kabul ederler (Atkinson ve diğerleri, 1999; Kuzgun, 1988; Cüceloğlu, 1996).

II. 1. 6. Sosyal Bilişsel Kuram

II. 1. 6. 1. A. Bandura

Sosyal Bilişsel kuramın kurucusu Albert Bandura yaşamla mücadele ederken hissedilen yeterlik ve beceri duygusunu anlatan kendine saygı ya da kendilik değeri duygusu olan öz-yeterlik (self-efficacy) kavramını ele alır. Bandura' ya göre bu içsel durum, davranışları farklı biçimlerde etkiler. Bandura yaptığı çalışmalar sonucunda öz-yeterliği yüksek insanların yaşamlarındaki güçlüklerle daha iyi başa çıkabildiklerini, sebatkar olduklarını ve kendilerine güvendiklerini gözlemlemiştir (Schultz ve Schultz, 2001).

Öz-yeterlik inancı insanı birçok yönden etkiler. Öz-yeterliği yüksek olanlar daha geniş alanlarda kariyer imkanı sağlamaya, önemli mesleki başarılar elde etmeye, okulda daha iyi notlar almaya, yüksek kişisel amaçlar edinmeye ve fiziksel ve ruhsal sağlığa daha fazla önem vermeye eğilimlidirler. Bandura, öz-yeterlik duygusunun erkeklerde kadınlardan daha yüksek düzeyde olduğunu, bu duygunun hem erkek hem de kadında orta yaşlarda zirveye çıktığını ve 60 yaşından sonra düşmeye başladığını öne sürmüştür (Schultz ve Schultz, 2001).

Bandura (1982)' ya göre öz-yeterlilik duygusu düşük olan insanlar yaşamlarındaki güçlüklerle baş etmede zorlanırlar, kendilerini mutsuz ve umutsuz hissederler, ayrıca kendilerini etkileyen koşulları değiştirmek için girişimde bulunmazlar. Sonucu değiştirmek için yapabilecekleri hiçbir şey olmadığını inanırlar (Schultz ve Schultz, 2001).

II. 2. Özsaygı Kuramları

II. 2. 1. S. Coopersmith

Coopersmith (1967), çocuklarda özsaygının kökenleri üzerinde çalışmıştır. Coopersmith (1967) ' benlik, kaçınılmaz derecede karmaşık bir kavramdır' der. İçsel olduğu kadar dışsal nesnelere de içinde barındıran benlik, soyutlama süreci içinde gelişen çok boyutlu bir kavramdır.

Coopersmith' e göre benlik, bireyin sahip olduklarının ve elde etmeye çalıştıklarının bütününe içeren bir soyutlamadır. Bu soyutlamalar, bireyin geliştirdiği amaçların, yüklemelerin, kapasitelerin ve aktivitelerin bir sonucu olup kişinin kendisi hakkındaki görüşlerinden oluşan 'sembol ben' (me) tarafından sunulmaktadır. Soyutlamaların temelleri, bireyin kendi davranışlarına ilişkin gözlemleri, diğer kişilerin bireyin tutumlarına yönelik verdikleri tepkiler, bireyin görünüşü ve performansıdır. İlk yıllar boyunca çocuk, bedeninin parçalarına, diğer kişilerin kendisine verdiği tepkilere ve ortak referans noktasına sahip olan nesnelere ilişkin kavramlar geliştirir. Birey birçok yaşantı sonucunda pek çok ortak sonuç içeren olay ve yüklemelerle

bir soyutlamaya ulaşır. Bu soyutlama, bireyin diğer kişilerle etkileşimi sonucunda oluşan bir nesne olarak betimlenir (Coopersmith, 1967).

Özsaygı kişisel, sosyal ve psikolojik olarak oldukça önemlidir. Özsaygı, bireyin kendi benliğine yönelik yaptığı ve alışkanlık olarak sürdürdüğü değerlendirmesidir. Özsaygı düzeyini, bireyin kendi benliğini onaylayan ya da onaylamayan tutumları ile bireyin yetenekli, önemli, başarılı ve değerli olduğuna yönelik inancı belirler. Özetle Coopersmith özsaygıyı, bireyin kendi saygınlığı ile ilgili yaptığı bir değerlendirme şeklinde tanımlar (Coopersmith, 1967).

Coopersmith (1967), özsaygıyı yüksek, orta ve savunucu özsaygı şeklinde sınıflandırmış ve bunlarla ilişkili bireysel karakteristikleri ve ana-baba tutumlarını incelemiştir.

Coopersmith' e (1967) göre özsaygı genel olarak normal koşullar altında durağan ve değişmezdir. Çünkü bireyler psikolojik olarak tutarlı olma gereksinimi içindedirler. Bununla birlikte özsaygı, yaşantının farklı alanlarına, cinsiyete, yaşa ve diğer rol tanımlama koşullarına göre değişebilir. Örneğin, bir kişi kendini bir öğrenci olarak çok değerli, bir tenis oyuncusu olarak az çok değerli ve bir müzisyen olarak tamamen değersiz görebilir. Burada kişinin genel özsaygı düzeyini belirleyen, onun yeteneklerini değerlendirmesine ilişkin öznel algısı olmaktadır.

Coopersmith (1967) özsaygı gelişimini etkileyen, özsaygıyı güçlendiren ya da zayıflatan koşullara ilişkin birçok değişken tanımlamıştır. Bunlardan bir kısmını “öznel koşullar ve yaşantılar” olarak adlandırdığı bir grup altında toplamıştır. Coopersmith (1967), özsaygı üzerinde önemli etkiye sahip bu değişkenleri, ‘başarı’, ‘değerler’, ‘istekler’ ve ‘savunmalar’ şeklinde sınıflamıştır.

Coopersmith (1967), başarı yargısının kabul edilme temeline dayandığını savunur. Başarı, her birey için farklı bir anlam taşır. Bazıları için bir uğraş sonucunda maddi ödül, bazıları için manevi doyum ve bazıları için

de popüler olmak başarı anlamına gelebilmektedir. Ayrıca her bireyin başarı için ölçütü farklı olmaktadır. Beklentilerdeki bu farklılığın temel nedeni, diğerlerinden daha iyi olma isteğidir. Diğer kişilerin kabulü, ilgisi ve onayı, bireye önemli olduğu duygusunu verir. Yine başkalarını etkileyebilme ve kontrol edebilme yeteneği bireye güç kazandırır. Dolayısıyla Coopersmith, bu tür insanların özsaygısının daha yüksek olduğunu savunur. Bunun yanı sıra etik standartlara uygun davranarak başarıya ulaşmak için yüksek performans harcayarak yeterliğini kanıtlayan birey, zayıf bir yapıda ya da diğerlerinden yoksul da olsa kendisi için önemli olan kişilerden alacağı onay, sevgi ve değer sayesinde yüksek özsaygı düzeyine sahip olabilir. Eğer bunun tersi olursa, örneğin, birey işinde başarılı ve yeterli olmasına rağmen kendisi için önemli kişilerden yeterli onayı görmüyor ve önemsenmiyorsa kendine karşı olumsuz bir tutum geliştirebilir, dolayısıyla düşük özsaygıya sahip olabilir.

Özsaygı üzerinde belirleyici etkiye sahip bir diğer değişken değerlerdir. Birey, değerlerini aileden ve toplumdan edinir. Ancak burada önemli olan nokta bireyin değer seçiminde özgür olmasıdır. Değer ve standartlarını daha bağımsız ve daha kendine özgü oluşturan bireylerin benlik yargıları daha olumlu olacaktır. Bireyin değer edinimi sürecinde kabul edici ve esnek ebeveyn tutumları, daha kalıcı ve gerçekçi değerlerin oluşmasına kaynak teşkil edecektir. Böylece, birey kendini bağımsız hissedecek, kendi kararlarını kendisinin verdiği yargısına ulaşacak ve özsaygısı da yüksek olacaktır (Coopersmith, 1967).

Coopersmith (1967), isteklerin özsaygı belirleyici bir değişken olarak göz önüne alınabileceğini belirtmiştir. Düşük özsaygıya sahip kişilerin istekleri ile bu isteklere ulaşmada gösterdikleri performans arasında önemli boşluklar olduğunu saptayan Coopersmith, bu kişilerin isteklerini gerçekleştirmek için gerekli performans gösteremediklerini, dolayısıyla amaçlarına ulaşamama ile sonuçlanan başarısızlık ve isteklerini gerçekleştirememeye duygusunun özsaygılarını zedelediğini belirtmiştir.

Coopersmith (1967), bireyin savunmalarını da özsaygıyla ilişkili önemli değişkenler kapsamında ele almıştır. Coopersmith' e göre, herhangi

bir deneyim, bireyin kendini olumlu ya da olumsuz değerlendirmesi için bir kaynak olabilir. Kişilerin olaylara ve gerçeklere yükledikleri anlam ve değerler farklıdır ve bu farklılıklar bireysel özelliklerden kaynaklanır. Savunmalar da bu tür bireysel özelliklerdendir. Savunmaların temel amacı özsaygının korunmasıdır. Birey, günlük yaşamında kaygı ve gerginlik yaratan olaylarla baş etme stratejilerini, ana-babasını ve toplumdaki diğer kişileri gözleyerek öğrenir. Eğer bu stratejiler, bu tür olaylarla baş etmede yeterlilik duygusu kazandırıyor ve kaygıyı yenmeye yardımcı oluyorsa birey kendini yeterli ve güçlü hissederek kendini olumlu değerlendirecek, böylece özsaygısı yüksek olacaktır. Coopersmith (1967), yüksek özsaygı düzeyine sahip bireylerin, şüphe ve başarısızlıklarla, içsel ve dışsal kaynaklı sıkıntılarla başa çıkmada daha fazla güdülenmiş ve daha becerikli olduklarını belirtmiştir.

Coopersmith' e (1967) göre, özsaygı düzeyini belirleyen en önemli değişken 'aile'dir. Bu süreç, ailenin çocuğu kabullenmesiyle başlar, çocuğun bireysel özgürlüğüne kadar uzanır. Çocuğa duyulan saygı ve kabul onun gelişimine katkıda bulunarak özsaygını yükseltecektir. Kişinin kendini nasıl değerlendirdiği özsaygısını önemli ölçüde etkiler. Coopersmith' e göre, özsaygının ön koşulları üç farklı durumla ilgili ortaya çıkar; a) Aileler tarafından çocukların tam ya da tama yakın bir şekilde kabulü, b) Aileler tarafından çocuklar için saptanan kuralların uygulanması, c) Bu kurallar çerçevesinde ailelerin serbestlik ve bireysel girişkenlik için çocuğa saygı göstermesi. Özetle, Coopersmith, araştırmaları sonucunda, beklenenin aksine ana-baba-çocuk ilişkisinde aşırı hoşgörünün özsaygı üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığını bulmuştur. Kuralları ve standartları çocuk tarafından anlaşılmalı, disiplinli ve kısmen hoşgörüye dayanan bir eğitimin çocuğun özsaygısı üzerinde daha olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir. Bu eğitim kesinlikle cezalandırıcı değildir. En uygun ceza, çocuğu ödülün mahrum bırakmaktır. Çocuğun gösterdiği uygun davranışlar, onurlandırma ve destekleme yoluyla ödüllendirilir ve her koşulda çocuk, ana-babası tarafından kabul edildiğini ve değerli olduğunu bilir. Ön koşulların gerçekleşme oranına bağlı olarak gerçek ve savunucu özsaygı olmak üzere iki tür özsaygı görünümü belirir. Gerçek özsaygı, gerçekten kendilerini saygın ve değerli

hissedenlerde bulunurken, savunucu özsaygı ise, gerçekte kendilerini değersiz hisseden, fakat böyle bir bilgiyi kabul etmeyen kişilerde bulunur.

Coopersmith (1967), özsaygının kişisel doyum ve etkili fonksiyon gösterme ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğunu belirtmiştir. Ona göre özsaygısı düşük olan bireyler, kendilerini yetersiz ve değersiz görme eğiliminde olup, çoğu zaman kendilerini çaresiz ve zayıf olarak algırlarlar. Günlük olaylar ve gerginlikler karşısında kaygıyı azaltma ya da tolere etmede iç kaynakları ketlenmiştir. Kendi değerleri hakkında şüpheleri olan kişiler sevgiyi almakta ve vermekte güçlük yaşamakta, bunun sonucunda yakın ilişkilerden kaçınmakta ve kendilerini yalıtılmış hissetmektedirler. Yüksek özsaygıya sahip kişiler ise, sosyal gruplar içinde daha aktif rol oynamakta ve kendilerini daha etkili biçimde ifade etmektedirler. Bu bireyler, kişisel amaçlarına daha doğrudan ve daha gerçekçi bir yönelim göstermektedirler.

Sonuç olarak Coopersmith' in (1967) yapmış olduğu araştırma oldukça kapsamlıdır. Ona göre özsaygı, öznel bir yaşantıdır ve kaynağını ana-baba-çocuk ilişkisinden alır. Bunun yanı sıra ailenin olumlu iş ve sosyal geçmişi, değerleri, çocuğun erken dönemdeki olumlu yaşantıları, fiziksel olarak sağlıklı olması, travma vb. durumları yaşamamış olması ve sağlıklı aile içi iletişim yaşantıları gibi faktörler, özsaygı düzeyinin yüksek olmasını sağlayan önemli değişkenlerdir.

II. 2. 2. M. Rosenberg

Rosenberg' in araştırmaları incelendiğinde, çalışmalarını çocuklar, gençler ve yetişkinler üzerinde betimsel tarzda yaptığı görülür. Rosenberg, özsaygı ölçeğini geliştirdiği araştırmalarında özsaygıyı etkileyen pek çok değişkeni incelemiştir (Rosenberg, 1965; 1986). Binlerce kişi üzerinde yaptığı araştırmasında başlıca ilgi alanı ergen özsaygısının incelenmesidir (Rosenberg, 1965).

Rosenberg (1986), benliği, 'mevcut benlik' (extant self) (kişinin kendini nasıl gördüğü), 'arzu edilen benlik' (desired self) (kişinin kendini nasıl görmek

istediği) ve 'sunulan benlik' (presenting self) (kişinin kendini diğer insanlara nasıl gösterdiği) şeklinde üçe ayırmıştır. Mevcut benlik, arzu edilen benliğe ne kadar yaklaşırsa bireyin özsaygısı o kadar yüksek olacaktır.

Rosenberg (1986), özsaygı kavramına özel bir önem vermiştir. Bireyin özsaygısı, psikolojik anlamda merkezi bir öneme sahiptir. Özsaygı, kişinin kendini değerlendirmesinin sonucudur. Kişinin kendine ilişkin değerlendirmeleri sonucunda ulaştığı yargı, özsaygı düzeyini belirleyici olmaktadır. Özsaygı, bireyin benlik kavramına ilişkin ulaştığı değerlilik yargısıdır.

Morris Rosenberg' e (1965, 1986) göre, benlik kavramının ve özsaygının oluşumunda sosyal çevre, ilişkiler ve özellikle bireyin yakın çevresi önemli rol oynamaktadır. Diğer insanların bireye yönelik tutumları ve değerlendirmeleri bireyin özsaygısını doğrudan etkiler. Bununla birlikte bireyi değerlendiren kişinin, birey için ne anlam ifade ettiği, güvenilirliği ve konumu da bu süreçte oldukça önemli rol oynar. Aynı zamanda benzer kişilerin (birey için önemli olan kişilerin) birey hakkında varmış oldukları ortak yargı da bireyin özsaygısını etkilemektedir. Özellikle ebeveyn ve arkadaşlarının yargısı, bireyin benlik saygısı üzerinde diğer değişkenlerden çok daha etkilidir.

Rosenberg' e (1965, 1990) göre, çocukların kendilerini değerlendirme biçimleri ile annelerinin onları nasıl değerlendirdiğine ilişkin inançları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu inanç, annelerinden yeterli bakım almışlarsa güçlü; yetersiz bakım almışlarsa zayıf olmaktadır. Yine aynı araştırma sonuçlarının bir diğer bulgusu ise, babalarıyla yakın ilişki kuran çocukların daha yüksek özsaygıya sahip oldukları yönündedir. Sadece anne ve babaların değerlendirmesi değil, öğretmenlerin, arkadaşların ve kardeşlerin de değerlendirmesi bireyin kendini değerlendirme biçimini ve dolayısıyla özsaygısını doğrudan etkilemektedir.

Başkalarının değerlendirmelerinin bireyin özsaygısına etkisi bireyin benlik kavramının kristalleşme derecesine bağlıdır. Bir diğer değişken ise, bireyin diğer kişilerin görüşlerini kabul etme ya da etmemeye güdülenme

derecesidir (Rosenberg; 1965, 1986). Rosenberg' e (1990) göre, özsaygıyı ve benlik tutarlılığını etkilemesi açısından bireyin diğer insanlara olan bağlılığı iki etmence belirlenir: 1. Bu konuda bireyin diğer kişilerin tutumlarına yönelik seçici algıları ve 2. Algılanan hususlara ilişkin seçici anlamın yüklenmesi. Özsaygıyı korumaya hizmet eden seçici algı, karakteristik olarak diğer kişilerin normal düzeydeki düşüncelerinden çok, birey hakkında, bireye göre daha yüksek değer taşıyan düşünceleri dikkate alır.

Özsaygı ayrıca bireyin kendisi tarafından yapılan karşılaştırmalardan da etkilenir. Rosenberg bu süreci şu şekilde açıklar; insanlar değişik tabakalardan oluşan bir sosyal sistem içinde gelişirler ve bu gelişim süreci içinde sürekli bir sosyal karşılaştırma yaparlar. Çocuk olsun yetişkin olsun her bireyin özsaygısı, kendini çevresindeki kişilerle karşılaştırma sürecinden etkilenir. Özsaygıda sosyal kimlik ve bununla ilgili olarak kazanılmış ya da verilmiş statü, etnik grup, aile ve çevre faktörleri önemli yer tutar. Her birey kendi benlik imajını kendi yaratır ve kendi yorumlar. Kendi özelliklerini ve tutumlarını gözleme yoluyla ve diğer kişilerin de etkisiyle birey, kendine ilişkin yargısal tahminlerde bulunur. Kişi bu çerçevede kendini değerlendirdiğinde benliğine olumlu ya da olumsuz atıflarda bulunur. Değerlendirmesi olumlu ise kişi yüksek özsaygıya; olumsuz ise kişi düşük özsaygıya sahip olacaktır . bir başka deyişle, kendini beğenilen bir kişi olarak algılıyorsa özsaygısı yüksek olacak; eğer tersini algılıyorsa özsaygısı düşük olacaktır. Yine bireyin kendine ilişkin yorumları ve ulaşmak istediği standartlara uygun olup olmadığına ilişkin algıları özsaygı düzeyini belirlemektedir (Rosenberg, 1965).

Rosenberg (1986, 1990), özsaygı gelişiminde 'yansıyan değerlendirme' (reflected appraisal) kavramından bahseder. Bu, Cooley' in 'ayna benlik' kavramı ve Mead' in açıklamalarıyla örtüşmektedir. Birey kendini diğer kişilerin gözü ile görmekte ve kendini bu doğrultuda değerlendirmektedir. Dolayısıyla algılanan olumlu ve olumsuz değerlendirmeler, bireyin özsaygısını etkilemektedir.

Rosenberg' in (1986, 1990) ilgilendiği bir diğer kavram da öz-yüklemlemedir (self-attribution). Buna göre, birey kendi davranışlarını gözler,

davranışlarının etkilerini izler ve belli alanlara ilişkin kendine ait yüklemelerde bulunur (bazı nitelikleri kendine atfeder). Bu şekilde kendine ait bir değerlilik yargısı geliştirir. Örneğin sosyal sınıf küçük çocuklar için özsaygıyla ilgili önemli bir değişken değilken, yetişkinler için özsaygıyla anlamlı ilişki veren bir değişkendir. Böylece sosyal sınıf, yetişkinlerin yaptığı bir yüklemleme olmaktadır. Yine çocukların özsaygısı, yetişkinler gibi ulaştıkları 'başarı' düzeylerine bağlıdır. Birey için başarı, kişiden kişiye değişen farklı bir yüklemleme olabilir. Örneğin kimi çocuk için başarı, ders notlarının yüksek olması iken, kimisi için de herhangi bir grupta lider olmak ya da bir organizasyonda (spor, eğlence vb.) aktif rol almak, başarı anlamına gelebilir.

Rosenberg (1965, 1986), azınlık grupları, azınlıkların statüleri ve özsaygı arasındaki ilişkilere de değinmiştir. Özellikle önyargı ve ayrımcılığın yarattığı olumsuz etkilerin yanı sıra, tarihsel birtakım çatışmaların psikolojik anlamda devamı, azınlık gruplarına (ABD için zenciler ve Kızılderililer vb.) karşı birtakım olumsuz uygulamalara neden olmaktadır. Bu da genel olarak düşük akademik başarıya, düşük iş başarısına ve düşük sosyo-ekonomik statüye ve bunların uzantısı olarak da düşük özsaygıya neden olmaktadır. Rosenberg' in bu konudaki araştırma sonuçlarına (1965, 1986) göre azınlık grubun üyesi olmak, çocuklarda ve yetişkinlerde özsaygı üzerinde farklı etkilere neden olabilmektedir. Bu, özyüklemlemenin farklı olmasıyla ilgili bir sonuç olabilir.

Azınlık konusuna benzer olarak Rosenberg (1986), grubun bireyi reddetmesi, kendini reddetme ve özsaygı arasındaki ilişkiye de değinmiştir. İnsanlar özsaygılarını korumak ihtiyacındadırlar ve bunu, içinde buldukları grubun değerlerini içselleştirme yoluyla sağlama eğilimindedirler. Kişinin içinde bulunduğu grup bir azınlık grubuysa ve çoğunluk tarafından dışlanıyorsa ya da birey herhangi bir nedenden ötürü kendini gruba ait hissetmiyorsa ve grup içinde önemli olmadığını hissediyorsa bu durum özsaygı zedelenmesine yol açacaktır.

Rosenberg' e (1965) göre, birey kişiler arası ilişkilerde kendi gibi olanları veya kendisini beğenip destekleyecek olan kişileri seçme eğilimindedir. Bu, romantik ilişkiler söz konusu olduğunda da geçerlidir. Destekleyici ilişkiler, bireyin özsaygısını da destekler. Kendine uygun kişileri seçme eğiliminde olan birey, kendine uygun durumları da seçme ve hatta oluşturma çabası içindedir. Örneğin, iyi dans eden, fakat iyi tenis oynayamayan biri doğal olarak dans etmeyi tercih edecek, dans ortamları arayacak, hatta oluşturacaktır.

Rosenberg' in (1986) bahsettiği bir diğer önemli kavram ahlaki benliktir (moral self). Özsaygı içinde özel bir öneme sahip olan bu kavram, bireyin idealize ettiği değer ve standartlarının bir düzenidir. Kişi için ahlaki açıdan yaşanan önemli bir hata, diğer başarısızlıklardan daha fazla özsaygıya zarar verebilir. Rosenberg buna şöyle bir örnek verir: Çatışmadan kaçan bir asker intihar etmiştir.

Rosenberg özsaygıyı barometrik özsaygı ve temel özsaygı olmak üzere iki boyutta incelemiştir. Dakika dakika değişen duygulardaki değişkenlik ve dalgalanmaları tanımlayan barometrik özsaygıya, bir toplantı salonuna yanlışlıkla girildiğinde özür dilenirken hissedilen duygular örnek olarak verilebilir. Temel özsaygı ise, anlık deneyimlerden çok kolay etkilenip değişmez. Genellikle durağanlık gösteren temel özsaygı ergenlik boyunca büyük değişiklikler göstererek bireysel temel özsaygıyı oluşturur. Temel özsaygı düzeyi yüksek kişiler bir eyleme girerken kendilerine güvenirlere (Rosenberg, 1965).

Sonuç olarak Rosenberg (1965, 1986, 1990), ağırlıklı bir şekilde sosyal çevre içinde gelişen bir yapı olarak özsaygıyı ele alıp incelemiştir. Rosenberg, pek çok değişkenden etkilenmesine ve benlik değeri, özgüven, başarı gibi önemli boyutlarla ilişkili olmasına rağmen özsaygıyı tek boyutlu bir yapı şeklinde görme eğiliminde olmuştur. Bu nedenle özsaygıyı değerlendirirken çoğu yerde “bütünsel (global) özsaygı” ifadesini kullanmıştır. Rosenberg (1965) bütünsel özsaygıyı şöyle açıklar; benlik kavramı, farklı boyutların hiyerarşik olarak düzenlenmesi sonucu oluşur. Bir tutum olarak

özsaygı incelendiğinde, kişilerin bir yandan bir nesnenin tümüne (global), bir yandan da o nesnenin boyutlarına karşı farklı tutumları olabilir. Örneğin, bir öğrenci okuduğu okulun tümüne yönelik bir tutuma sahipken, okulun farklı birimlerine yönelik farklı tutumlara sahip olabilir. Bunu özsaygıya uyarladığımızda, bireyin kendisine yönelik olumlu ya da olumsuz genel bir tutumu olabildiği gibi, belli özelliklerine karşı farklı tutumlarının da olabileceği ortaya çıkar. Bütünsel (global) özsaygı ve boyutları birbirinden farklı olup, birbirinin yerine kullanılmamalıdır. Belli bir alandaki özsaygı düzeyi, bütünsel (global) özsaygıdan çok o alana ilişkin davranışlarla ilgilidir (Rosenberg, 1965).

Rosenberg (1965), sosyal çevrenin ve aile tutumlarının global özsaygı gelişiminde önemli etkileri olduğunu vurgular. Rosenberg, global özsaygıyı, bireyin benliğine karşı geliştirdiği olumlu ya da olumsuz tutum olarak tanımlar. Bu tanımlamaya göre, yüksek özsaygı, kişinin kendisini oldukça iyi gördüğünün bir göstergesidir. Yüksek düzeyde özsaygı, bireyin kendini beğenmesi değil, kendini değerli hissetmesidir, bu değerli hissetmeden dolayı kişi kendine saygı duyar; düşük özsaygı ise bireyin kendini değersiz hissetmesidir; kendini kabul etmeme, kendinden memnun olmama ve kendinden nefret etme gibi duygular verir.

II. 3. Benlik (Öz) ve Özsaygı

Benlik ile ilgili tartışmalar neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. İlk Yunan filozoflarının ruh ve beden, yaşamın kaynağı gibi tartışma konularında 'benlik' ile ilgili pek çok tartışmaya da rastlanır.

Tarihte 'benlik'le ilk ilgilenenlerin filozoflar olduğunu görmekteyiz. Benliği düşünce ve akılla bir tutanların yanısıra, bir dönem benliğin vicdanın kendisi olduğu da savunulmuştur. Ben düşünen'dir, düşünülen ise ben olmayandır der Kant. Fichte ise Kant' a, düşünen de düşünülen de birdir, ikisi de aklın işidir diyerek karşı çıkar (Akt., Haçerlioğlu, 1995).

Descartes' ın ruh-beden etkileşimiyle ilgili görüşlerinde benlikle ilgili işaretlere rastlanır. Descartes, "ruh" un düşünce ve bilince hâkim olduğunu, "ruh" un düşünebildiğini, algılayabildiğini ve istekleri olabileceğini, bu nedenle de bedeni etkileyebileceğini ve bedenden etkilenebileceğini savunur. Beden ve ruh birlikte 'ben'i oluşturur. Descartes, 'ben' i doğuştan gelen bir fikir (idea) olarak kabul eder ve çıkış noktası olarak alır (Akt., Schultz ve Schultz, 2001).

Fromm (1996) insanı, "ben" diyebilen, ayrı bir bütün olarak kendinin farkında olabilen bir hayvan olarak tanımlar. Hayvan ise doğanın içinde olduğundan kendisinin farkında değildir. Doğadan koparılmış, akıl ve imgelem gücüyle donatılmış insansa kendi gözüyle kendisini kavrama, "Ben benim" diyebilme gereksinimi içindedir. Doğayla başlangıçtaki birliğini yitirdiğinden, kararlar almak zorunda olduğundan, kendisinin diğerlerinden değişik bir kişi olarak farkında olduğundan, insan kendisini eylemlerinin öznesi olarak algılamak ister. Kendisini hâlâ annesiyle bir hisseden çocuk, henüz ne "Ben" diyebilir, ne de böyle bir gereksinim duyar. Ancak dış dünyayı kendisinden ayrı ve başka bir şey olarak algıladığı zaman apayrı olarak kendisinin farkına varır; en son öğrendiği sözcüklerden biri ise "Ben" sözcüğü olur (Fromm, 1996).

İnsan, kim olduğu, amacının ne olduğu, ne yapabileceği, nelere değer verip, nelere inanıp bağlanacağı sorularına yanıt arayarak benliğini tanır. Aslında benliğin oluşması ve yapısı, gelişmesi tüm yaşam boyu bu sorulara bilinçli ya da bilinçsiz olarak cevap aramakla geçer. Öyleyse benlik, insanın özellikleri, amaç ve beklentileri, yetenek ve olanakları, değer yargıları ve inançlarından oluşan, durağan olmayan, her an değişen bir yapıdır (Köknel, 1995).

Benlik, kişinin kendi ben' i (öz) üstündeki bilinçli bilgisidir. İnsan, kendi üstünde kendince edindiği bilgiyi, başkalarının kendisini nasıl gördüğü bilgisine katarak benliğini oluşturur. Benlik, kişilik kavramından ayrı bir anlam taşımakla birlikte kişilikten ayırılması çok zordur. Benlik, kişiliğin öznel yanısıdır (Hançerlioğlu, 1995; Kılıç, 1994; Köknel, 1995).

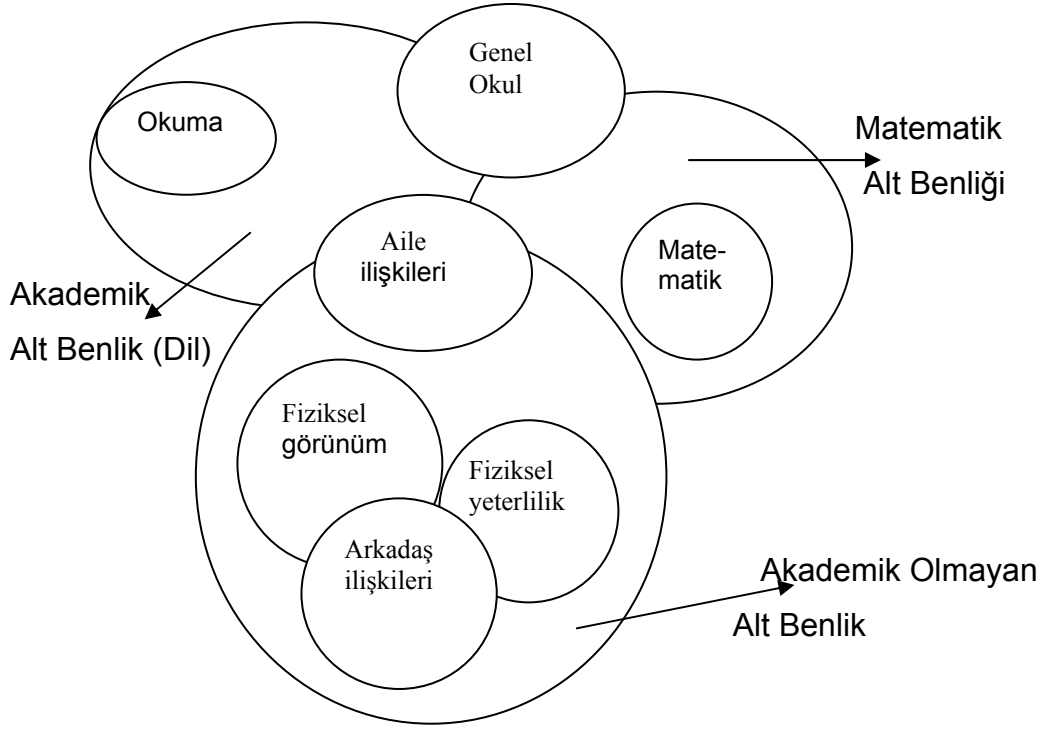
Alanyazın incelendiğinde benlikle ilgili olarak "benlik kavramı", "ideal benlik" ve "benlik imgesi" gibi kavramların çokça kullanıldığı görülür. Lawrence' a (1988) göre benlik kavramı, bireyin zihinsel ve fiziksel özelliklerinin toplamı ve bireyin sahip olduğu bütün bu özelliklerle ilgili olarak kendini değerlendirmesidir (Akt. Pişkin, 2000).

Benlik kavramı, ideal benlik, benlik imgesi ve özsaygı kavramlarını içine alan şemsiye bir kavram olarak tanımlanabilir (Pişkin, 2000).

Benlik kavramı, kişiliğin üretken ve önemli bir boyutudur. Ayrıca benlik kavramı, kişiler arası ilişkiler ve deneyimlere bağlı olarak gelişen ve öğrenilen bir yapıdır (Özyürek, 1982). Kişi bir başka varlıkla karşı karşıya gelmeyince, kendi gövde sınırlarının bittiği yerde ayrı bir nesneyi bulamayınca kendi özüne yönelemez. İnsanı kendi içine baktıran çevresidir, çevresini dolduran kişi ve nesnelere (Eyüboğlu, 1987).

En geniş anlamıyla benlik kavramı, bir bireyin kendisini algılamasıdır. Bu algılar bireyin çevresiyle olan deneyimleri ile oluşmuştur. Oluşumunda çevresel pekiştireçler ve çevredeki önemli kişiler rol oynar (Türkmen, 1989). Bireyin benlik algısını başkalarının kendisiyle ilgili değerlendirmelere göre biçimlendirdiğini öne süren araştırmacılar vardır (Kaner, 1995).

Woolfolk (1983) genel benlik kavramının yapısını birçok alt benlik kavramının oluşturduğunu şu şemayla öne sürmüştür.

Şemada da görüldüğü gibi, kişinin kendisiyle ilgili yargılarını etkileyen alt benlik kavramları olan fiziksel görünüm, fiziksel yeterlilik ve arkadaşlık–aile ilişkilerinin önemi açıktır (Akt. Şener, 1999).

II. 4. Benlik Kavramı ve Özsaygının Oluşumu ve Gelişimi

İnsanın çocukluktan itibaren yaşamı boyunca çevresinde bulunan kişilerle kurduğu ilişkiler, iletişim ve etkileşim biçimleri bir yandan bireyin toplumsallaşmasını, öte yandan kendi benliğini tanımasını sağlar (Çakmak-Güleç, 1999).

Kişinin benliğine ilişkin ilk imgesi genelde vücuduyla ilgilidir. Bebek başkalarından farklı bir benliği olduğunu bedeni aracılığıyla fark eder. Ergenlik dönemine doğru birey kendi bedeninin sadece şekli, şemali ve ölçüsü konusunda değil çevresindeki yaşlılarına göre çekiciliği konusunda da bir fikir sahibi olur (Pişkin, 2000).

Benlik kavramı bir anda gelişmez. Diğer insanlarla etkileşiminden ya da bireyin kendi duyguları ve düşünceleriyle iç diyalogundan çıkar. Çocuk önce bedeninin sınırlarını öğrenmeye başlar; el ve ayaklarının kendisine ait

olduğunu ve bunları kendi isteğiyle hareket ettirebileceğini fark eder. Daha sonra ilgileri genişler ve kendisini, duyularını, fikirleri ve istekleri olan ayrı bir kişi olarak çevresindekilerden ayırt etmeye başlar. Böylece psiko-sosyal benliği gelişme yoluna giren çocuk, önce aile üyeleri ile daha sonraları yaşlılarıyla sosyal bağlar kurar. Benliği gittikçe genişleyen halkalar halinde gelişmeye devam eder. Benlik kavramı, disiplin ve sevgi yoluyla ana-babadan, uygun davranışı gösterme baskısıyla yaşlılardan, başarı ya da başarısızlıkla okul yaşantılarından ve diğer birçok olaydan etkilenir (Baymur, 1994; Gander ve Gardiner, 1995; Kılıççı, 1992; Köknel, 1995; Pişkin, 2000; Şener, 1999).

Benliğin gelişiminde kişiler arası ilişkilerin büyük bir önemi vardır (Baymur, 1994). Benlik kavramı ve özsaygı düzeyi kişinin sosyal ilişkilerinden etkilenmekte ve sosyal etkileşim süreçlerinin dinamikliğiyle gelişmektedir. Çevredeki insanların çocuğa karşı tepkileri benliğin içeriğini etkiler. Mead' e göre kişi için "önemli olan insanlar" ın tavırları, kararları, onu beğenip beğenmemeleri, bu insanların kişi hakkında söyledikleri şeyler benlik kavramının gelişiminde etkilidir. Kişi için önemli kişiler genelde ana-baba, öğretmen, arkadaş ve kardeşler gibi kişinin yaşamında etkili olan ve ödül ve ceza verebilen kimselerdir. Bu nedenle bir insanın benlik kavramını anlamak için öncelikle aile, okul, öğretmenler ve yaşlılar olmak üzere sosyal etkileşimin sağlandığı pek çok çevrenin değerlendirilmesi gerekmektedir (Baymur, 1994; Çakmak-Güleç, 1999; Özyürek, 1983).

Benlik ile ilgili değerlendirmeler toplumsal ilişkiler sonucu oluşur ve birey için önemli olan kişilerce yapılan değerlendirmeler birey için çok daha etkilidir. Benlik değerlendirmeleri yaşantılara göre farklılık gösterir ve bireyseldir (Kaner, 2000). Kişi başkalarının kendisiyle ilgili görüşlerinin bütününe içselleştirip benlik kavramına mal etmez. Başkalarının kendisiyle ilgili görüşlerini, kendi düşünce, duygu ve gözlemleriyle karşılaştırır, sentezler ve özgün bir bütün oluşturur (Çataklı ve Öner, 1986; Pişkin, 2000). Rogers' a göre, birey gerçeği kendine göre, öznel dünyasına göre algılar (Akt. Kılıç, 1994). Combs ve Snygg de aynı görüşten hareketle, bireyin davranışını onun kendini ve çevresini algılayış biçimine bağlarlar (Akt. Öner, 1982).

Birçok farklı tanımı olan özsaygı kavramı, en genel anlamıyla kişinin kendine karşı olumlu ya da olumsuz tavrı olarak açıklanabilir. Bireyin kendine ilişkin olumlu ya da olumsuz tavrı bireyin kendinden ve yaşamdan beklentilerini, davranışlarını giderek tüm hayatını etkiler.

Rosenberg' e göre özsaygı, "bireyin kendisi ile ilgili olarak yaptığı, sonra da alışkanlıkla benimsediği değerlendirmelerdir (Rosenberg, 1965). Güngör (1989) ise böyle bir değerlendirmenin, bir kabul etme ya da etmeme davranışını ortaya koyduğunu öne sürer. Pişkin (2000) açısından bu değerlendirme, benlik imgesi ile ideal benlik arasında yapılır. Özsaygı, bireyin benlik imgesi ile ideal benliği arasındaki farka ilişkin duygularıdır. Bireyin kendini algılaması ile olmak istediği benliği arasındaki fark o bireyin özsaygı düzeyidir.

Wilcox ve Fretz (1979) ile Nahinsky, Levy ve Sharen (1978) benlik ve ideal benlik arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmalarında benlik ile ideal benlik arasındaki bağdaşımın, kişisel uyumun ve kendini kabulün bir göstergesi olduğunu; aradaki farkın ise uyumsuzluk ve kendinden hoşnut olmama düzeyine işaret ettiğini öne sürmüşlerdir (Akt. Aydemir, 1986). Kişinin ideal benliğiyle kendisi için gerçek olan benliği arasındaki farkın fazla olması bireyin özsaygısının düşük olduğuna, bireyin kendini yetersiz, başarısız ve değersiz algıladığına işaret eder (Kılıççı, 1992).

Lecky, iyi bir ruh sağlığı için ideal benlikle benlik (gerçek yaşantılar) arasında iyi bir ahenk ve tutarlılık olması gerektiğini vurgular. Bir insan ideal benliğine uygun davrandığı ölçüde kendini rahat hisseder, kendine olan saygısı ve güveni artar. Böylece ruh sağlığı yerinde, mutlu olarak yaşamını sürdürür. İdeal benliğine ters düşen yaşantılar içindeki birey ise huzursuz ve kaygılıdır (Baymur, 1994).

II. 4. 1. Özsaygıyı Etkileyen Faktörler

Bireyin kendi kendini değerlendirerek kendini değerli, yeterli ve başarılı bulması anlamında kullanılan özsaygının (self-esteem) gelişimini etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır ve bu faktörler bireyin yaşamında önemli rol oynar (Kılıççı, 1992). Aile bireylerinin, özellikle anne ve babanın çocukla olan ilişki biçimleri çocuğun benliğinin olumlu ya da olumsuz yönde gelişimini önemli ölçüde etkiler. Çocuk algıladığı bu benliği beğenir ve benimserse özsaygı oluşur (Güngör, 1989). Handel' e (1960) göre, eğer kendini değerlendirme kendini kabul etmeye yol açarsa ve kişi kendini değerli hissederse bu kişinin özsaygısı yüksek, kişi kendini olumsuz değerlendirirse özsaygısı düşük olacaktır (Akt. Uyanık, 2000).

Coopersmith (1967), özsaygının gelişimine katkıda bulunan dört temel etkenden söz eder:

1. Bireyin yaşamında önemli bir yere sahip olan diğer insanlardan gördüğü ilgi, kabul ve saygının miktarı, bu konudaki temel etkenlerden biridir.

2. Özsaygının gelişimi açısından bireyin başarıları, içinde bulunduğu durum ve sahip olduğu statü bir başka etkidir. Bireyin başarıları, onun toplum içinde fark edilmesini ve statü kazanmasını sağlayarak özsaygısını olumlu yönde etkiler.

3. Bireyin, başkaları tarafından kendisi için konulan ve kendi istediği amaçlara ulaşmış olması gerekir. Bu bakımdan kişinin başarılarını ve gücünü kendi ölçütleri açısından değerlendirmesi, özsaygısının gelişmesiyle ilgili bir temel oluşturur.

4. Bireyin başkaları tarafından kendisi için yapılan değerlendirmelere nasıl karşılık verdiği de özsaygıyı etkileyen bir başka etkidir.

Aynı şekilde Rosenberg de (1965) özsaygı oluşumunu etkileyen dört etmenden söz eder:

1. Özsaygı, bireyin yakın çevresindeki diğer insanlarla yaptığı karşılaştırmalardan etkilenir. Bu karşılaştırmalar bireyler tarafından konulan standartlara göre yapılır ve bunun sonucu birey, kendisine yönelik olumlu ya da olumsuz tutum geliştirir.

2. Birey başkalarının kendisine yönelik tutumlarından derin bir şekilde etkilenecek başkalarının değerlendirmelerini kendi özsaygısının bir parçası olarak algılar. Özetle, toplumsal tutum ve değerlerin içselleştirilmesi de özsaygıyı etkiler.

3. Bireyin önem verdiği alanlar ve özellikler özsaygıyı etkileyen etmenlerdendir. Eğer birey belirli bir alana ya da özelliğe değer vermiyorsa, başka bir deyişle bu alan psikolojik merkezde değilse bireyin özsaygısını etkilemeyecektir.

4. Bireyin başarı ya da başarısızlıklarını algılama biçimi özsaygıyı etkileyen diğer bir etmendir. Birey, başarısının nedenlerini kendi davranışları ile açıkladığında özsaygısı yükselecektir.

Rosenberg (1965)'e göre, sosyal kimlik ve bu anlamda verilmiş ya da kazanılmış statü, etnik grup, aile ve çevre özsaygıyı etkileyen önemli faktörlerdendir. Bu faktörlere ek olarak sosyo-ekonomik düzey, yaş, cinsiyet, akademik başarı ve bedensel farklılıklar ya da organ eksikliğinin de özsaygıyı etkilediğini gösteren bulgular vardır (André ve Lelord, 2002; Ersanlı, 1996). Kişi bu çerçevede kendini değerlendirdiğinde benliğine yönelik olumlu bir tutum içindeyse yüksek özsaygıdan, olumsuz bir tutum içindeyse düşük özsaygıdan söz edilir (Rosenberg, 1965).

Harter' a göre ise çocukların ve yetişkinlerin özsaygı düzeylerini etkileyen en önemli beş alan şöyle sıralanabilir; fiziki görünüm (Başkaları beni beğeniyor mu?); bedensel beceriler (Sporda başarılı mıyım? Hızlı koşuyor muyum?); arkadaşlar arasında popülerite (Sınıfımda, okulumda seviliyor muyum? Çok arkadaşım var mı?); davranış açısından uyum (İnsanlar beni güvenilir buluyor mu? Toplumsal kurallara uyuyor muyum?) ve derslerde başarı (Notlarım iyi mi?) (Akt. André ve Lelord; 2002).

Baymur (1994) da algılanan beden özellikleri ve yapısının (kısa-uzun, zayıf-şişman, esmer-sarışın vb.) özsaygı üzerinde etkili olduğunu öne sürmüştür. Ancak yine de özsaygıyı oluşturan önemli bileşenler birinci derecede psikik, ikinci derecede bedenseldir.

André ve Lelord' a (2002) göre etkinliklerimizin tümü, genellikle özsaygı için gerekli olan iki önemli ihtiyacı tatmin etmeye yöneliktir: sevildiğimizi (değerli olduğumuzu, sempatik ve popüler bulunduğumuzu, istendiğimizi) ve güçlü (çalışkan, yetenekli, zeki vb.) olduğumuzu hissetmek.

İnsanın başkaları tarafından değerlendirilişi, bu değerlendirmenin kişi tarafından algılanışı ve benimsenmesi onun özsaygısını etkileyen değerler sistemini oluşturur (Köknel, 1995).

İnsanın kendi benliğini olumlu ya da olumsuz değerlendirmesi olarak tanımlanan özsaygının düzeyi Hurlock' a (1978) göre, iki öge tarafından belirlenir. Bunlardan biri bireyin fiziksel görünümünü içeren fiziksel imaj algısı, diğeri ise, kendi yetenek ve yeterliliklerini, düşünce ve duygularını içeren psikolojik imaj algısıdır. Kişinin kendisi hakkındaki tüm bu yargılarını ana-baba, diğere aile fertleri, akranlar, öğretmenler ve okul yaşantıları etkiler (Hurlock, 1978).

Çocuğun özsaygı düzeyi kendisini değerlendirebilecek önemli kimselerden oldukça etkilenir. Hatta Brown ve Gallagher' e (1992) göre insanlar, çevrelerindeki tarafından kimliklerinin değerlendirilmesine ihtiyaç duyarlar. Bu yüzden sosyal çevreden gelen geribildirimler bireylerin özsaygısı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Akt. Doğru, 2002). Bu anlamda bir çocuk için başlıca dört önemli yargı kaynağı, dolayısıyla da dört özsaygı kaynağı vardır; ana-babası, öğretmenleri, çevresi (sınıf ve okul arkadaşları) ve yakın arkadaşları. Bu dört beslenme kaynağının tümü etkin olduğunda özsaygının doluluğunu ve gücünü sağlarlar. Eğer bunlardan biri olmazsa, yerini ötekilerden biri doldurur. Örneğin çocuk, ana-babasının ve arkadaşlarının kendisine değer verdiklerini bilirse, bir öğretmeniyle düştüğü anlaşmazlığa kolayca katlanabilir (André ve Lelord, 2002).

Çocuğun ilk toplumsal çevresi olan ailenin, çocuğun özsaygısının oluşumuna etkisi önemlidir. Ailenin sosyo-ekonomik kültürel yapısı, çocuğa yönelik tutumları, çocuğun kişilik ve benlik gelişimi üzerinde olduğu kadar özsaygı düzeyi üzerinde de etkilidir (Atkinson ve diğere, 1999; Cerit-Aksoy,

1992; Geçtan, 1996b). Özsaygı gelişiminde bireyin ailesinden gördüğü empatik anlayış, saygı ve kabulün önemi çeşitli araştırmacılarca vurgulanmıştır (Atkinson ve diğerleri, 1999; Nelson-Jones, 1982; Scharf, 2000). Aile içi ilişkiler uzun süre önemini korur ve bu ilişkilerdeki herhangi bir olumsuzluk, çocuğun özsaygısını zedeleme gücüne sahiptir. Aile içindeki fertler çocuğu nasıl tanımlarsa, çocuk da kendini öyle tanımlama eğilimindedir. Bu tanımlama ve değerlendirmeler olumsuz olursa çocuğun özsaygısı düşer (Hurlock, 1978; Yörükoğlu, 1990).

Çocuk, anne-babası tarafından sevilmemesinin, hırpalanmasının nedenini kendi varlığında, önemsizliğinde, değersizliğinde arayabilir. Önemsiz bir varlık olduğu için sevilmediğini düşünebilir, bu durum çocuğun olumsuz bir benlik kavramı geliştirmesine ve özsaygısının düşmesine neden olur (Courberive, 1965). Ayrıca araştırma bulguları, şartsız sevgi, anlayış ve özgür seçim özellikleriyle karakterize edilen demokratik aile ortamından gelen bireylerin özsaygı düzeylerinin daha yüksek olduğuna işaret etmektedirler (Atkinson ve diğerleri, 1999; Erkan, 1986; Kılıççı, 1992).

Özsaygının yüksek olması için, çocuğun içinde bulunduğu aile üyelerinin kendine güvenen, aralarında iyi iletişim kuran, çocuğa güven veren, hoşgörülü ve esnek kimseler olmaları gerekir. Çocuk fikirlerine değer verildiği, söylediklerinin dinlendiği, ana-babasından destek gördüğü oranda özsaygısını geliştirme fırsatı bulur (Güripek, 1993).

Anne-baba ve diğer aile üyelerinin özsaygı üzerindeki etkisi ilk yıllarda fazlayken yaş ilerledikçe yerini arkadaşlara ve öğretmenlere bırakır. Çocuğun sosyal çevresi genişleyip ev dışındaki yaşantıları arttığında, akran grubu tarafından reddedilme ya da görmezden gelme gibi durumlar çocuğun özsaygısını olumsuz yönde etkilemektedir. Ya da çocuğun ilk sosyal çevresi olan okulda diğer öğrenci ve öğretmenlerden olumlu değerlendirmeler görmesi, sınıfta uyumlu davranışlar göstermesi özsaygısını yükseltir (Şener, 1999). Gordon, 'Etkili Öğretmenlik Eğitimi' adlı eserinde öğretmenlerin öğrenci özsaygı üzerindeki etkilerinden söz eder. Öğretmenin sınıf içinde katı ve eleştirel bir tutum takınması, öğrenciyi yargılayıcı ifadeler kullanması

öğrencinin kendini yetersiz ve değersiz hissetmesine; dolayısıyla özsaygısının düşmesine yol açar (Gordon, 1999).

Çocuğun öğretmen ve arkadaşlarından olumlu geribildirim almasını sağlayan en önemli faktörlerden biri, çocuğun akademik başarı durumudur. Özsaygıyı etkileyen kavramlardan akademik başarı ile özsaygı arasında pozitif yönde ilişki bulan pek çok araştırma bulgusu vardır (Arseven, 1986; Çataklı ve Öner, 1986; Kenç ve Yumşak, 2003; Pişkin, 1996). Konuyla ilgili olarak André ve Lelord (2002), bireyin kendine göre önemli alanlarda başarılı ya da başarısız olmasının özsaygı düzeyinde çok daha belirleyici bir etkiye sahip olacağını öne sürerler. Pişkin (2000) ise çocuğun özsaygısını belirleyen çocuğun başarıları ya da başarısızlıkları olmadığını; çevresinde yer alan önemli kişilerin başarıyı ya da başarısızlığı değerlendirme şekilleri olduğunu ifade eder.

Gordon (1977) ve O'Malley ve Bachman (1979) üniversite öğrencileri, Borges, Ruth, Nichols ve Nichols (1980) kolej öğrencileri, Chadha (1989) lise öğrencileri ve Lawrence da (1981) ilkokul öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmalarda akademik başarı ile özsaygı düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Skaalvik de (1990), global özsaygı puanları ile algılanan akademik başarı arasında anlamlı korelasyon bulmuştur. Maxwell (1991) ise, başarılı olan ve olmayan öğrencilerin özsaygı düzeylerinin farklılaştığını, başarılı olmayan öğrencilerin özsaygı düzeylerinin başarılı olanlardan daha düşük olduğunu bulmuştur. Aynı şekilde Maqsud (1993), akademik başarı ve akademik benlik kavramı arasında anlamlı bir ilişki belirlemiştir. Kurtz-Costes ve Schneider de (1994) Almanya' da yaptıkları çalışmada benlik kavramı ve akademik başarı arasında anlamlı ilişki gözlemlemişlerdir (Akt. Pişkin, 1996).

Akademik başarı ile özsaygı arasında ilişki olduğu ülkemizde yapılan birçok araştırmayla da desteklenmiştir. Baymur (1977), üniversite öğrencilerinin akademik başarıları ve akademik özsaygıları arasında ilişki gözlerken, Can (1986) 1000 lise 2. sınıf üzerinde yaptığı incelemede yüksek başarı gösteren öğrencilerin, orta ve düşük başarı gösteren öğrencilerden

daha yüksek özsaygı düzeyine sahip olduğunu öne sürmüştür. Arseven (1986) ortaokul, Doğusal-Tezel (1987) ilkokul ve Güngör (1989) lise öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmalarda yine özsaygı ve akademik başarı arasında ilişki gösteren bulgular elde etmişlerdir. Aynı şekilde Ersek (1992) işitme engelli çocuklarda, Şener (1999) işitme, görme ve ortopedik engelli ilkokul çağındaki çocuklarda ve Kenç ve Yumşak (2003) lise dönemindeki ergenlerde akademik başarı ile özsaygı arasında ilişki olduğuna dair bulgulara ulaşımlardır.

Özsaygıyı etkileyen diğer faktörler sosyo-ekonomik düzey ve cinsiyettir. Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki çocukların özsaygı düzeyinin de düşük olduğunu belirten araştırma bulguları mevcuttur. Orta ve alt sosyo-ekonomik düzeydeki aileler bir üst düzeye geçme konusunda çocuklarının üzerinde baskı uyguladıklarından, orta ve alt sosyo-ekonomik düzeyden gelen çocukların özsaygı düzeylerinin, yüksek sosyo-ekonomik düzeyden gelenlere oranla daha düşük olduğuna dair bulgular vardır (Durmuş, Yıldız, Erdem ve Pirinççi; 2001; Güçray, 1991; Seber ve Satılmış, 1989). Ankara' da lise ikinci sınıfa devam eden 1094 öğrenci ile yapılan bir araştırmada, üst sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerin çocuklarının benlik kavramları alt sosyo-ekonomik ve kültürel düzeydeki ailelerin çocuklarına göre daha olumlu bulunmuştur (Can, 1986). Ailelerin sosyo-ekonomik durumları ile gençlerin özsaygı arasındaki ilişkinin araştırıldığı başka bir araştırmada varlıklı yani üst sınıflardan gelen gençlerin %51'inde yüksek özsaygı saptanmasına karşılık, alt toplumsal sınıflardaki gençlerde bu oran %38' dir (Yörükoğlu, 1986). Ayrıca çekirdek aileye mensup çocukların özsaygı düzeylerinin kalabalık ailelerden gelen çocuklara oranla daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Can, 1986; Ersek, 1992).

Cinsiyet faktörü ise özsaygı üzerindeki farklı etkileriyle karşımıza çıkar. Özsaygı düzeyinde cinsiyet faktörü açısından önemli farklılıklar bildirilmektedir. İçinde yaşadıkları kültürün erkekler için koyduğu standartları tutturarak erkek öğrencilerin özsaygı düzeyleri yüksek bulunurken, kızların ise sosyal olmayla ilgili özsaygı düzeylerinin daha yüksek olduğuna ilişkin bulgular vardır (Ersek, 1992; Türkmen, 1989). Ergenin cinsiyeti, onun

özsaygını etkiler. 619 orta 2. Sınıf öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada, erkek ergenlerin benlik kavramları kızlara göre daha olumlu bulunmuştur (Hatipoğlu, 1996). Ankara’ da yapılan bir araştırmada 350 lise son sınıf öğrencisinin özsaygı düzeyleri erkeklerde kızlara göre daha yüksek bulunmuştur (Dinç, 1992). Ergenlerin özsaygı düzeyleri ile ilgili yapılan başka bir araştırmada ise kız ve erkeklerin özsaygıları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Güngör, 1989). Bunlara benzer birçok araştırma bulgusu özsaygı düzeyinin erkekler lehine daha yüksek olduğuna işaret etse de (Güçray, 1991; Seber ve Satılmış, 1989); tersi bulgulara ulaşan araştırmalar da vardır (Gür, 1996; Kenç ve Yumşak, 2003; Seyhan-Maşrabacı, 1994; Zırh, 1995).

Özsaygı düzeyi yüksek kimseler, kendine güvenen, eleştiriden korkmayan, gerçekçi hedefleri olan, bu hedefler için uğraşan, aktif ve girişken, kabul düzeyi yüksek, akademik ve sosyal yönden başarılı ve kendisiyle ilgili pozitif algısı olan kimselerdir. Özsaygı düzeyi düşük kimseler ise, onay arayan, korkuları olan, eleştiri karşısında daha kırılgan, bağımlı, onaylanma ihtiyacı yüksek olduğunda kendisi gibi davranamayan, risk almayan, mütevazı amaçlar belirleyen ve kafası kendi problemleriyle dolu kimselerdir (Pişkin, 2000).

Özsaygı düzeyi üzerindeki çok önemli etkisi olan bedensel yetersizlik ya da organ eksikliği ayrı bir başlık altında ayrıntılarıyla incelenecektir.

II. 4. 2. Engellilerde Özsaygı Gelişimi

Alanyazın incelendiğinde ‘engel-engelli’, ‘yetersizlik-yetersizlikten etkilenen birey’, ‘farklılık-farklılığı olan birey’, ‘özür-özürlü’ ya da ‘sakatlık-sakat’ gibi birçok kavramın kullanıldığını; günlük yaşamda ise bu kavramların birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir.

Toplumsal bakış açısıyla "özür", diğerlerinden farklı değildir; istenilmeyen şekilde diğerlerinden farklı değildir. Buradan hareketle özürlü

kişi, kendisi ve diğer kişiler için normal ya da uygun olduğuna inanılan davranışlardan sapan kişi olarak betimlenir (Özyürek, 2000).

Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu (SKMKK) bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal özelliklerinde belirli oranda fonksiyon kaybına neden olan organ yokluğu ya da bozukluğu sonucu normal yaşamın gereğine uymayacak düzeyde özürlenmiş kişiyi "sakat", bu durumu ise "sakatlık" olarak tanımlamıştır (Özürölüler İdaresi Başkanlığı, 1999).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), "yetersizliği" (disability), bir aktiviteyi normal tarzda ya da normal kabul edilen sınırlar içinde gerçekleştirmekteki kısıtlılık ya da yetersizlik; "engelli" (handicap) olmayı ise, bir yetersizlik ya da özür nedeni ile yaşa, cinsiyete, sosyal ve kültürel faktörlere bağlı olarak kişiden beklenen rollerin kısıtlanması ya da yerine getirilememesi şeklinde tanımlayarak "engellilik" ve "yetersizlik" durumlarını ayırma yoluna gitmiştir (Özürölüler İdaresi Başkanlığı, 1999).

Tanımlardan anlaşıldığı kadarıyla bu kavramlar birbirinden çok farklı durumları ifade etmediklerinden bu çalışmada özürölülük, sakatlık ya da yetersizlik için "engellilik"; özürölü, sakat ya da yetersizlikten etkilenen için ise "engelli" terimlerinin kullanılması tercih edilmiştir.

Benlik kavramı ve özsaygıyı etkileyen en önemli etmenler arasında bireysel ayrılıklar gelir. Günümüzde medyanın da etkisiyle hemen her kültürde beden yapısı ve genel görünüş oldukça ilgi çekmekte ve bireyin benlik gelişimini ve özsaygı düzeyini ciddi biçimde etkileyebilmektedir (Erkan, 1990).

Bedensel görünümün ve yetersiz organların benlik kavramı ve özsaygıya etkisi üzerinde duran kuramcılardan biri de Alfred Adler' dir. Yetersiz organlara sahip çocukların yaşamla hemen savaşa tutuştuklarını, böylece toplumsallık duygularının sınırlandırıldığını belirten Adler (1998), bu çocukların gitgide çevreye karşı düşmanca bir tutum takındıklarını eklemektedir.

Yetersiz organa sahip bir çocuk kendini bir hata olarak görebilir. Organ eksikliği ile dünyaya gelmiş çocuklar karşılarına çıkan fırsatlara güvensizlik ve kuşkuyla bakarlar; toplumdan ayrı, yalnız başlarına yaşamak ve sorumluluklarından kaçmak eğilimi gösterirler. Hayatın parlak yanlarından çok, acı yanlarını görür ve abartırlar. Bu yüzden hayatları boyunca kavgacı bir tavır takınırlar. Organları kusurlu ya da yetersiz olan çocukların, kendilerini eninde sonunda yalnızlığa sürükleyecek özel bir yaşama biçimleri olduğu üzerinde duran Adler (1998), önemli olanın bedensel kusurun biyolojik niteliğinden çok, kişinin bu durumu karşılama biçimi olduğunu vurgulamaktadır.

Burns' a (1982) göre, beden insanın en görünür ve vazgeçilmez parçası olduğundan, genelde insanın kendisi hakkında hissettikleri ve özsaygısı büyük ölçüde bedenini nasıl algıladığıyla ilgilidir. Fiziksel gelişim ve görünümle ilgili duygular, özsaygı gelişiminde önemli rol oynar (Akt. Kaner, 2000). Başkalarından ayrı görünüm ve yapıda olmak çocuğun oyun, arkadaş ilişkisi ve sonunda toplumsal uyumunu bozacak boyutlara ulaşabilir (Yörükoğlu, 1979).

Benlik değerlendirmeleri başkalarıyla yapılan sosyal kıyaslamalardan etkilenir (Kaner, 1995). Engelli çocuğun kendini yaşlılarıyla karşılaştırarak, acayip, farklı, istenmeyen, yetenezsiz ya da yetersiz hissetmesi onun özsaygısını önemli ölçüde düşürecektir (Poground, Fazzi ve Lampert, 1996).

Benlik teorisini görme engelliler açısından ele alan Bennis ve arkadaşlarının sosyalizasyon teorisi ilgi çekicidir. Bennis, Schein, Steele ve Berlew' e göre bireyin benliğini öğrenme süreci, yaşamın ilk yıllarında başlar ve öğrenilenlerin çoğu, başkalarıyla karşılıklı etkileşim sonucu, başkalarının değerlendirici görüşlerine ve yansıtmalarına dayanır. Bennis ve arkadaşlarının sosyalizasyon teorisine göre engelli bireylerin kişilikleri, sosyal çevrelerindeki insanların davranışlarıyla şekillenen sosyal ürünlerdir. Bu sosyal çevre, aile üyeleri, kardeşler, arkadaşlar, öğretmenler ve meslektaşları içerir. Her insan kim ya da ne olduğuyla ilgili birtakım inançlara sahiptir. Bu inançlar bir araya gelerek kişinin benlik imgesini, kimliğini oluşturur. "Bize yönelen her eylem,

diğer insanların birey olarak bizi nasıl algıladıklarına ve gördüklerine dair ipuçlarını kapsar". Böylece, kişinin kendi benliğine yönelik inançları, benlik imgesi diğerlerinin onu algılama biçimlerinin bir yansımasıdır (Akt. Bacakoğlu, 1996).

Benliğin kabulünde bedensel özelliklerin olumlu oluşu önemlidir. Bedensel yetersizliği olmayan kişi, bedensel engelli bir kişiye göre kendini daha yeterli ve değerli olarak görür. Bu değerlendirmede bedensel engelli bireyin yakın çevresindeki ana-baba, öğretmen, arkadaş gibi diğer insanların bedensel engelliye yönelik farklı ve yetersiz algılamaları ve davranışları da etkili olmaktadır (Akçamete, 1991; 1992).

Bir insanın beden yapısı, davranış üzerinde doğrudan değil, daha çok dolaylı yoldan, yani sosyal değerlendirmelerle ve kişinin kültürel yargıya tepkisiyle etkili olur. Bireyin kendini değerlendirme şekli, neyi yapabileceğini düşünmesini, kendinden ne yapmasını beklediğini ve neyi başarmaya çalışması gerektiğini kararlaştırmasında önemli bir belirleyicidir. Bu anlamda beden özellikleri ve yapısı benlik kavramını etkiler (Baymur, 1985).

Vücut yapısında kusur bulunan ve bunun kusur olduğunu anlayan çocuk güçlü bir aşağılık duygusu geliştirir ve bunun sonucunda da büyük bir acı duyar. Bu acıdan kurtulmanın yolunu arayan çocuk, psikolojik olarak bu durumu ödünlemeye çalışır (Courberive, 1965). Böyle bir yük altındaki çocuk, hissiz (apatik) ya da çabuk sinirlenen ve duygulanım dengesizliği yaşayan biri olabilir. Kişilik üzerinde uzun süre etkide bulunan hastalık ya da sakatlıklar kişinin tüm yaşam seyrini değiştirebilir. Ortopedik engelli, süreğen hastalığı olan ya da az gören bir çocuk, diğer çocuklarla oyunlara aynı şartlarda katılamaz. Böylece çocukta içe kapanma ve aşağılık duygusu gelişebilir. Her iki durumda da çocukta aşağılık duygusu ya da hayata karşı küskünlük gelişebilir (Pressey ve Robinson, 1991).

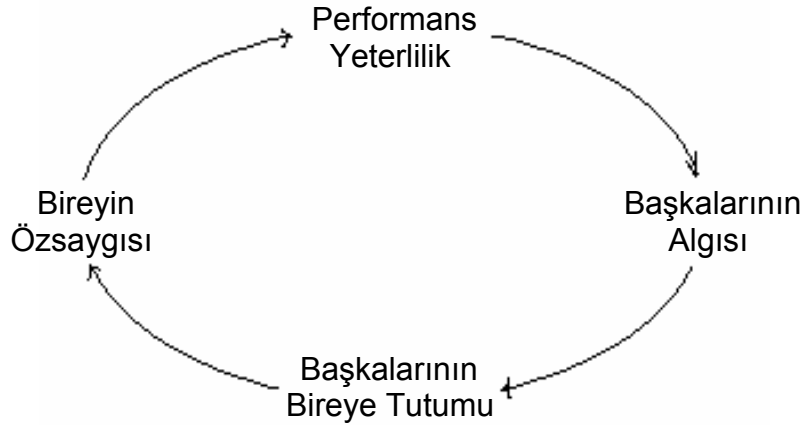
Kashani' ye (1986) göre benlik kavramı, ana-baba dâhil çevrenin değerlendirmelerine bağlı olarak gelişir. Engelli birey, kişiliğın temellendiği ve benlik kavramının oluştuğu okul öncesi dönemde fiziksel bozukluğunun

farkına varmaya başlar. Engelli olduğunun bilincinde olmasına rağmen başkalarının olumsuz tepkileri onun duygularını incitir (Akt. Erkan, 1990).

Akçamete (1992), bedensel engelli gençlerin kendilerini yetersiz kabul ettiklerini ve çevrelerindeki insanların da onları yetersiz algılaması sonucu bireyselleşmelerinin kısıtlandığını, böylece engellilerin yaşama etkin katılımlarının ve uyumlarının da etkilendiğini öne sürer.

Poground, Fazzi ve Lampert' e (1996) göre özsaygı bir döngüyle ifade edilebilir. Bir kişinin özsaygısı onun performansını belirler. Kişinin performansı ise o kişinin benlik algısını ve diğer insanların o bireye ilişkin algısını biçimlendirir ve o insana yönelik bir tutum geliştirilmesine neden olur. Diğer insanların birey hakkındaki düşünceleri ve bireye yönelik tutumları ise bireyin özsaygısını doğrudan etkiler. Özsaygı düzeyi ise bireyin yeterliliğini ve performansını belirler. Engelli çocuğun yaşamındaki ilk yıllar çocuğu yaşam boyu etkileyecek olan bu döngünün belirlenmesinde çok önemli rol oynar. Bu döngüyü şekille ifade edersek;

Aynı döngüyü Akçamete (1992) engelliler için şöyle açıklamaktadır: Engelli birey kendini değerlendirirken çevresindekilerin görüşlerini içselleştirerek kendi çaba ve yeteneklerini değerlendirirken gerçekçi davranmayarak kendini yetersiz görebilir ve olumsuz bir benlik algısı geliştirebilir. Böylece güdülenme eksikliği yaşayarak potansiyelini kullanamaz hale gelebilir.

Enç (1961), benlik kavramının temelini organik yapıya dayandığını öne sürer. Enç' e göre düşünce, duygu ve heyecanları ifade etmek, iş yapabilmek için sinir, iskelet ve kaslara fazlasıyla ihtiyaç duyulur. Dolayısıyla bedensel yapıda ortaya çıkabilecek herhangi bir bozukluk kişinin benlik yapısını etkiler.

İnsan bedeni normal olarak bütün organlarının yapı ve işlerliği tam olduğu zaman bütünlük kazanır. Bu organlardan birinin yapısal ve işlevsel eksikliği bu bütünlüğü kaybettirir. Bedensel engellilerde beden imgesi ve bedenin gerçek şekli arasında bazı çelişkiler ortaya çıktığında, engelli kişinin benliği olumsuz yönde etkilenir (Özsoy, 1983). Bireysel olarak engelli bireyin büyüme, gelişme ve olgunlaşması engelin tür ve derecesine, oluş zamanına bağlı olarak olumsuz yönde etkilenir. Engel giderek çocuğun sosyal ve ekonomik yaşamında da kendini hissettirmeye başlar. Buna bağlı olarak engelli olmak, kişinin benlik yapısını etkileyebilir (Erkan, 1990).

Engelli çocukların fiziksel görünüşleri ile benlik kavramının ilişkisine yönelik yapılan araştırma sonuçları, özellikle fiziksel aktiviteyi engelleyici ve görüntü olarak normalden farklı fiziksel yapıya sahip olan engelli çocukların, daha olumsuz benlik kavramına sahip olduklarına dair bulgular öne sürmektedir. Ayrıca zihinsel engel ya da işitme engeli gibi, dışarıdan fark edilmesi zor olan engel gruplarında ise benlik kavramının, dolayısıyla özsaygının fazla etkilenmediği vurgulanmaktadır (Çakmak-Güleç, 1999).

Duyusal ve fiziksel engelli bireylerin kendilerini yetersiz hissetmeleri, akranlarının beklentilerinden uzakta olmaları, sağlık durumlarının bozuk olması, sosyal kabul görmemeleri ve böylece ilişkilerinde çeşitli sorunlar yaşamaları olumsuz benlik kavramı geliştirmelerine ve bunun sonucunda özsaygılarının düşmesine neden olur (Beaty, 1991). Bazı becerilerin kazanılmasında sapmaların olması ve normal yaşlılara göre bazı gelişim alanlarında yetersizliklerin bulunması önemli ölçüde özsaygıyı etkiler (Leigh ve Stinson, 1991).

Özsaygı gelişiminde bağımsızlık da çok önemli bir kavramdır. Bağımsızlığın gelişiminde engelli olan ve olmayan çocuklar arasında önemli farklılıklar vardır (Pogrund, Fazzi ve Lampert, 1999). Hareket özgürlüğünü çeşitli derecelerde yitiren, çoğu işleri için başkalarına bağımlı olan çocuğun ya da gencin gelişimi üzerinde özel durumunun bazı kısıtlayıcı etkilerinin olacağı açıktır (Enç, 1976). Engelli çocuğun aşırı korunması onun çevresini keşfetmesini, inceleme ve uyum sağlama davranışlarını kısıtlar. Çocuğu aşırı korumak, kişisel girişim, bağımsızlık ve yeterliliklerini farketme gelişimini olumsuz yönde etkiler. Sorumluluk ve bağımsızlık ise başarılı yaşantılara, kendine yetme duygusuna ve kendinden memnun olmaya, dolayısıyla yüksek özsaygı ve gurura yol açar (Pogrund, Fazzi ve Lampert, 1999).

Buraya kadar yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı gibi bedensel kusurlar özsaygıyı doğrudan etkilememektedir. Aslında özsaygıyı etkileyen, engelli bireyin etkileşimde bulunduğu, önemseydiği kişilerin engelle ve engelliye yönelik olan tutumları ve engelli bireyin bu tutumları algılama ve yorumlama biçimidir. Engelli bireye yönelik tutumların engelli bireyin özsaygı düzeyine etkisi aşağıda ayrıntılı bir şekilde tartışılacaktır.

II. 5. Özsaygı Gelişiminde Engellilere Yönelik Tutumlar

Genelde tutum, bireyin çevresindeki herhangi bir olgu ya da nesneye karşı sahip olduğu tepki eğilimini ifade eder. Tutumun konusu, bir eşya, nesne ya da bir birey, bireyler grubu olabileceği gibi soyut bir kavram da olabilir. Tutum, bireyin çevresine uyumunu kolaylaştıran bir sistem oluşturmasının yanı sıra davranışları da yönlendiren bir güce sahiptir (İnceoğlu, 2000).

Tutumlar içsel bir önyargıyı ya da yan tutmayı kapsar. Kişiyeye ya da nesneye yönelik tutum bilinirse, o kişi ya da nesneye yönelik ilerideki davranış kestirilebilir (Özyürek, 2000). Tutumlar dolaysız olarak gözlemlenemezler, yalnızca açığa vurulmuş davranışlarda görülebilirler (İnceoğlu, 2000).

Tutumların zihinsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç ögesi vardır ve bu ögeler arasında genellikle bir iç tutarlılık olduğu varsayılmaktadır.

Bu varsayıma göre, bireyin bir konu hakkında bildikleri (zihinsel öge), o konuya olumlu bakmasını gerektiriyorsa (duygusal öge), birey o konuya karşı olumludur (davranışsal öge) (İnceoğlu, 2000; Tavşancıl, 2002; Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003).

Maier, tutum kavramına yeni bir bakış açısıyla "danışma çerçevesi" (frame of referance) tanımını getirmiştir. Bir danışma çerçevesi olarak ele alındığında tutumlar, bireylerin gerçek olayları algılamalarını etkileyen genel bir duygusal temel oluşturmaktadırlar. Kişi bu duygusal temele dayanarak çevresindeki olayları ve kişileri değerlendirir ve ona göre tepki verir (Akt. İnceoğlu, 2000).

Freedman, Sears ve Carlsmith' e (2003) göre tutumların oluşumu ve değişimini açıklamaya yönelik kuramların çoğu, öğrenme kuramlarının tutum alanına uygulanmasını temsil eder. Davranışsal yaklaşımı benimseyen kuramcılar, tutumların da diğer alışkanlıklar gibi öğrenilmiş oldukları varsayımını ileri sürerler. Bu yaklaşıma göre öğrenmede olduğu gibi tutumların gelişmesinin temelinde de çağrışım, pekiştirme ve taklit/model alma gibi süreçler yer alır. Birey herhangi bir nesneye karşı tutum geliştirirken bu süreçler yoluyla tutum nesnesiyle ilgili bilgileri, duyguları ve değerleri de öğrenir.

Bireyin doğrudan ya da dolaylı olarak bir tutum nesnesine yönelik hoşça giden ya da gitmeyen olaylar yaşaması, bu nesneye karşı olumlu ya da olumsuz bir tutum öğrenmesine yol açar (Kağıtçıbaşı, 1973).

Keil' e (1988) göre toplumsal öğrenme kuramcıları, çocukların tutum gelişiminde toplumsal çevre üzerinde durarak çevresel etkenlerin önemi üzerinde durur. Taklit etme ve pekiştirme tutumların biçimlenmesinde önemli kavramlardır. Çocuklar çevrelerinde bulunan anne, baba, öğretmen, akran ve kendileri için önemli olan diğer kişilerin tutumlarını taklit ederler. Anne-baba tarafından kabul edilen ve değer verilen tutumların tekrarlanma olasılığı artar; diğer yandan kabul edilmeyen ve değer verilmeyen tutumların tekrar edilme olasılığı azalır. Sosyal öğrenme kuramcıları bu etkenlerin yanı sıra tutumların

içselleştirilmesinin önemli olduğunu, özdeşimin ve klasik koşullanmanın da tutumların oluşumunda önemli rol oynadığını öne sürerler.

Prohansky, tutumların, bireyin kendi benliğini fark etmeye başladığı 3-4 yaşlarında biçimlendiğini bildirmektedir (Akt., Kumtepe, 2001). Bireyler arası farklılığın da fark edilmeye başlandığı bu yaşlarda çocuklar engellilere yönelik tutumlar geliştirmektedirler (Özyürek, 2000).

Engellilere yönelik tutumlar, görme, işitme, zihin ve ortopedik yetersizlikten etkilenmiş kişilerle ilgili düşünülenlerin, inanılanların ve hissedilenlerin bütünüdür. Sahip olunan düşünce, inanç ve duygular, engelli bireylere yönelik davranışları, yaklaşımları ve engelliler için yapılacak olan düzenlemeleri etkilediğinden önemlidir (Özyürek, 2000).

Günlük yaşamda çoğu kez, kişilerin şişmanlığına, zayıflığına, yüz özelliklerine ve engelli olup olmadıklarına bakıp, davranış ve kişiliklerine ilişkin yargı ve değerlendirmelerde bulunuruz. Bedensel özelliklerde özel sınırlamalar olmasının da kişinin davranışlarını ve kişiliğini etkilediği, engelli kimselerin kendilerine özgü kişilikleri ve davranış örüntüleri olabileceği düşünülür. Engel türüne göre yapılan sınıflamalarda dahi her engel türüne giren çocukların davranış, kişilik ve öğrenme özellikleri ayrı ayrı belirtilir –ki bunun anlamı, her engel türünün farklı bir şekilde bu özellikleri etkilediği inancıdır. Ancak engellilerin ortak ve ayırıcı özelliği, onların yetersizlikten etkilenmiş olmalarından çok diğer kişilerin onlara olası tepkilerinin niteliğidir. Diğerlerinin engelli kişiye tepkileri, yetersiz bulma, çekici bulmama, yardım etme, koruma ya da uzak durma şeklinde gruplanabilir (Özyürek, 2000).

Toplumların engellilere yönelik tutumları onları kısıtlamak, aşırı korumak, yetenek ve becerilerini dikkate almamak, yapılabilecek işlerde engellilere fırsat tanımamak, onlara karşı duyarsız olmak, aşağılamak, küçümsemek, engelliliği kişinin diğer tüm boyutlarına genellemek biçimlerinde görülmektedir (Kumtepe, 2001).

Engellilere yönelik tutumlar konusunda ele alınabilecek önemli bir kavram da sosyolog Goffman' ın (1963) "etiketleme" (stigma) kavramıdır (Akt. Jones, 2002; Powell, 2003). Stigma, sözlük anlamı olarak, damga, leke, namus lekesi, yaralı benlik, onur kırıcı durum gibi anlamları olan bir kavramdır. Ancak Goffman' ın (1997) tanımına baktığımızda, birini etiketleme, o insanın beynimizde tasarladığımız normal, alışlagelmiş birinden değerce daha düşük biri oluvmesidir. Etiketlenmiş birey, düşüncemizde değeri azalmış, kusurlu biridir (Akt. Jones, 2002; Powel, 2003). Crocker' a (1989) göre, etiket (stigma) öyle bir yakıştırmadır ki genellikle, o bireyin değerini diğer bireyler açısından azaltır, indirger. Etiketleme, grup formasyonları içinde meydana gelir. Bireyler sosyal bir çevrede etiketlenirler, mesela ırk azınlıkları veya dinsel azınlıklar, eşcinseller veya bedensel engelliler toplumca etiketlenirler. Etiketlenen bu kimseler de kendilerini etiketlendikleri grup isimleri altında tanımlarlar (Akt. Jones, 2002). Bu fenomeni Crocker (1989) gurur (assumption) kavramı ile açıklamaktadır. Bireyler özsaygılarını korumak için savunma tepkisi geliştirerek etiketlendikleri grubun kimliğini benimserler. Etiketleme (stigma) olumsuz sonuçlarda da yol açabilir. Çünkü, bireyi toplumsal normlardan uzaklaştırır; birey üstlendiği bu etiketi kendine göre farklı bir biçimde de tanımlayabilir (Akt. Jones, 2002). Crocker ve Major' e (1989) göre, çoğu insan gibi etiketlenmiş insanlar da kendilerini benzer oldukları insanlarla (etiketlenen grup ile) aynı kimlik altında tanımlama eğilimine girerler. Böylece kendilerini normal hissederler. Başka bir deyişle etiket bir süre sonra etiketlenen bireyler için bir norm haline gelir (Akt. Jones, 2002). Engelli bireyler farklı oldukları için toplumca etiketlenirler ve engelliler de özsaygılarını korumak amacıyla kendilerini bu etiketle tanımlama yoluna giderler. Bu açıklamalar engellilerin etiketlenmeye ilişkin algılarının etiketi benimseme konusunda önemli bir rolü olduğunu göstermektedir.

Görme, işitme ya da diğer bedensel yetersizliklere sahip kişilerin kendilerine has ruh halleri ve davranışları olduğuna dair yaygın kanı günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Araştırmacılar, belli beden yapısına sahip kişilerin davranışlarını, çevreyle olan etkileşimleri sonucu oluşturduklarını öne sürmektedir (Lewin, 1948; Wright, 1983).

Sakatlıktan ya da organ eksikliğinden dolayı çocukta oluşan eksiklik, kendine acıma, korku ve düşmanlık duyguları ana-babanın aşırı koruma, ret ya da çocuktan yeteneklerinin üzerinde davranış bekleme gibi tutumlarıyla daha da pekişeceği öne sürülmektedir (Geçtan, 1996 b, a).

Engelli olmayla davranma, öğrenme ve kişilik özellikleri arasında ilişki olduğu sayılı engellilerin öğrenme, davranış ve kişiliklerine yönelik basmakalıp inançlar oluşturur. Gelişen bu basmakalıp inançlar, bu inançlara ilişkin duygularla birlikte engellilere yönelik tutumları oluşturur ve genelde bu tutumlar olumsuzdur. Bu olumsuz tutumlara engelli bireyi farklı görme, reddetme, acıma ve yeterli olacağına inanmama gibi davranışlar örnek verilebilir (Özyürek, 2000).

Evde üzerine titrenen ve her istediği yapılan ya da yük olarak kabul edilip reddedilen engelli ya da hastalıklı çocuk, okulda ya fazla sempatinin ya da ihmalin ya da açık bir düşmanlığın kurbanı olabilir. Engelli öğrenci ile diğer öğrenciler arasındaki ilişkiler çok çeşitli olabilir. Ergenlik döneminde, bu tür iletişim problemleri daha fazla yoğunluk kazanır. Engelli ya da hastalıklı çocuk, karşı cins için çekici olmayacaktır. Hatta bu engel ve kusurlar toplumda kendi yerini bulmaya çabalayan bir erkek ya da kız için büyük bir problem kaynağı haline gelebilir (Pressey ve Robinson, 1991).

Engelli bireyler normallerden daha çok uyum sorunları ile yüz yüze gelirler (Çağlar, 1987). Fakat bu durum engelli bireylerin işlev ya da yeti kayıplarından kaynaklanmaz. Bu durum, toplumların engellilere yönelik olumsuz tutumlarından kaynaklanır (Kumtepe, 2001).

Meyerson' a (1971) göre sakatlık durumuyla uyumsal davranış arasındaki ilişki üç aşamada gerçekleşir: Kişi, belli davranışları gerçekleştirmek için gerekli olan bazı araçlardan (görmek için göz, işitmek için kulak ya da merdiven çıkmak için bacak gibi) yoksundur ve yoksunluğunun da farkındadır. Diğer insanlar da bedensel yetersizliği olan kişinin göremediğinin, işitemediğinin ya da bacaklarının tutmadığının farkındadırlar, üstelik yetersizliği olan kişiyi yeterli olarak

değerlendirmemektedirler. Son aşamada yetersizliği olan kişi diğerlerinin kendisini yetersiz gördüklerinin farkına varır ve onların değerlendirmelerini benimseyerek kendini yetersiz görmeye başlar. Bu süreçte ilk iki durumun oluşması halinde engelli bireyin uyumsal davranışlarında herhangi bir farklılık gözlenmez. Yani, kişi yetersizliğinin farkında ise ve çevresindeki insanlar da bu durumun farkında iseler bireyin uyumsal davranışında herhangi bir farklılık olmaz; fakat birey diğerlerinin kendisini yetersiz gördüklerini fark eder ve bu durumu benimserse uyum sorunları ve duygusal bozukluklar baş gösterir (Özyürek, 1988).

Birey, toplumsal etkileşimler sonucunda benlikle ilgili değerlendirmeler yapar ve benliği kendisi için önemli olan kişilere göre şekillenir. Bu anlamda Cooley, Mead ve Sullivan özellikleri ya da davranışları normalden farklı olduğu için etiketlenen bireylerin özsaygılarının düşük olacağını öne sürmüşlerdir (Akt. Kaner, 1995).

Engellilerin de engelli olmayanlar gibi çevrelerindeki bireylerle etkileşimlerinden kaynaklı kendilerine ilişkin temel inançları vardır. Bu durum birebir diğer insanların kendilerine karşı olan tutumlarıyla ilgili olabilir. Engelli bireylerin kendilerini değersiz ya da değerli görmeleri (özsaygılarının düşük ya da yüksek olması) engelli olmayan kimselerle olan sosyal etkileşimlerinin niteliğine bağlıdır. Engelli bireylerin kendilerini değerli görmeleri, ancak engelli olmayan kişilerin onları kabul ettikleri ve varlıklarını onayladıkları toplumsal etkileşimlerle olasıdır (Özyürek, 2000).

İnsanlar, kendilerinden farklı bireylere, etiketlerle atıfta bulunurlar. "Deli", "sakat" gibi tanımlamalar aynı zamanda bazı değer yargılarının da ifadeleridir. Fakat "engellilik" olgusu, engelli etiketini taşıyanla onu etiketleyenler arasındaki ilişkinin sonucudur. Çünkü ilk boyutta sadece engelli olarak tanımlanmak yer alırken, ikinci boyutta bu tanımlamanın etiketlenen bireyin benlik algısını etkilemesi söz konusudur. Başkaları tarafından etiketlenen kişiler, etiketi içselleştirir, sosyal etkinliklerini buna göre düzenler ve benlik kavramlarını da bu etikete uyumlu hale dönüştürürler. Sonuçta

engel, bireyi engelli yapmaz; engelli olmanın toplumdaki tanımlanışı bireyi engelli yapar (Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999).

Çakmak-Güleç' in Jones' dan (1984) aktardığına göre, gizlenebilir etiketleri olan bireyler, etiketlerini gizleyemeyen bireylere göre daha az önyargıya ve daha az olumsuz etkileşime maruz kaldıklarını iddia etmektedir (Çakmak-Güleç, 1999).

Rosenberg' e (1965) göre ise toplum tarafından etiketlenmek mutlaka düşük özsaygıya neden olmaz. Eğer etiketlenmiş birey grubun değerlendirmesinin kendi benliğine uygun olduğuna inanırsa özsaygısı düşer. Eğer birey toplumsal ölçütleri benimser ve kendisine yönelik olumsuz değerlendirmeleri kabul ederse özsaygısı düşer ve son olarak da birey kendisini değerlendirenlerin görüşlerine önem verirse özsaygısı düşer (Çakmak-Güleç, 1999; Rosenberg, 1965).

Dreikurs da (1948: Akt., Erkan, 1990) aynı şekilde engelli olan her bireyin yaşam biçimine uygun olarak sakatlığına karşı kendi tepkisini geliştirdiğini ve bireyin bu yaşam biçimini erken çocukluk çağındaki deneyimlerini ve karşılaştığı güçlükleri yorumlayarak geliştirdiğini savunur. Dreikurs (1948), sakatlığın önemli bir faktör olmasına rağmen yaşam biçimini belirleyen tek faktör olmadığı üzerinde durur; önemli olan bireyin sakatlığına ilişkin değerlendirmesidir. Bireyin kişilik özellikleri sakatlığın iyi bir toplumsal uyuma mı, yoksa sürekli bir başarısızlığa mı yol açacağını belirler.

Adler ise organ eksikliklerinde önemli olanın bedensel kusurun biyolojik niteliğinden çok, kişinin bu durumu algılama şekli olduğunu önemle vurgular (Adler, 1998). Bedensel engelin varlığı çocuğun duygusal davranışlarında birtakım sorunlara yol açsa da bu etki bireyden bireye farklılık gösterir. Araştırmacılar ayrı bir körlük, sağırlık psikolojisi olamayacağını, kişinin herhangi bir duygusal ya da bedensel yetersizliğinin mutlaka uyumsal ya da davranışsal sorunlara yol açmayacağını öne sürmektedirler. Engelli bireylerde bazı uyum sorunları gözlenmesinin nedeni çevrenin yetersizliklere yönelik tutum ve tepkileri, engelin olumsuz etkilerini azaltıcı önlemlerin yeterli

olmayışı gibi birtakım sosyal değişkenlerdir (Akçamete, 1990; Akçamete, 1992; Enç, 1972; Özyürek, 1988;).

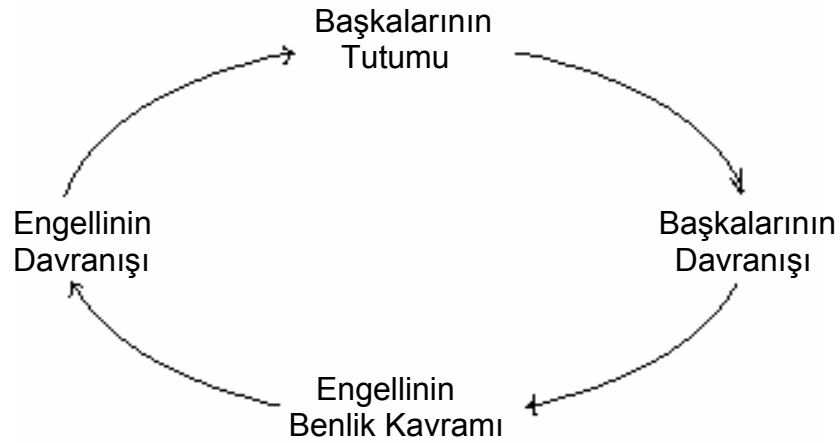
Bıyıklı' nın (1989) Hensle' den aktardığına göre, insanlar yeni biriyle karşılaştıklarında o kişinin özelliklerine ilişkin bazı beklentiler oluştururlar. Kişiyi de bu beklentilerine göre bir kalıp içinde değerlendirmeye çalışırlar. Farklı özelliklere sahip kişilerle karşılaşınca da bilinçsizce bu kişilere olumsuz davranırlar. Farklı özelliklere sahip olanların başında engelliler gelir. Ayrıca normal insanlar tüm özür gruplarını genelleştirir ve engellilerin farklı ve olumsuz kişilik özelliklerine sahip olduğunu düşünerek engellilerden çekinirler ve onlarla kaynaşmazlar. Engelliler ise, toplumun suskun bakışları ya da meraklı soruları karşısında rahatsız olur, kendilerini ikinci sınıf vatandaş olarak görürler.

Engelli olmayan kişiler, engellilere farklı davranma eğilimindedirler. Engelliler bu davranışlardan dolayı olağan toplumsal ortamlarda kendilerini rahat ve yeterli hissetmezler. Yetersizliklerinden kaynaklanan engellenme ve yetersizlik duygularıyla uygun olmayan sosyal davranışlarda bulunurlar. Duyusal, devimsel ve zihinsel sınırlılıklarına bir de uygun olmayan sosyal davranışları da eklendiğinde olağan toplumsal etkileşimleri güçleşir. Böylece toplum engelin oluşumunu hızlandırır (Özyürek, 2000). Toplum engellileri dışladıkça engelliler de kendilerini toplumsal yaşamdan soyutlamaktadırlar (MEB, 1997).

Lombana (1980), toplumun engelli bireye acıma, alay etme, aşırı koruma ya da ondan uzak durma şeklinde gözlenen olumsuz tutumların, engellilerde olumsuz benlik algısına, kaygı ve utanca, bağımlılığa ve güdü eksikliğine yol açtığını belirtmektedir. Bu olumsuz duygular, özrün varlığından değil, bireyin çevresinde bulunan aile üyeleri, öğretmenler ve yaşlıların olumsuz tutumlarından kaynaklanmaktadır. Engelli bireylere yönelik tutumlar engelli bireyin benliğine ilişkin algı ve tutumlarını etkiler, engelli bireyin kendine ilişkin tutumları ise onun psikolojik, sosyal ve akademik yaşamını dolayısıyla toplumsal işlevselliğini etkiler (Horne, 1985).

Engelli olmayan bireylerin engelli bireylere yönelik tutumları çok önemlidir. Engelli bireyler yaşamlarını sürdürme ve toplumsal yaşamdaki uyumları bakımından engelli olmayanların tutumlarını belirleyici olarak kabul etmektedirler. Wright (1983) ve Handel' e (1960) göre, engelli olmayan insanların engellilere yönelik tutumları, engelli kişilerin varoluşlarını ve uyumlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Akt. Uyanık, 2000). Özetle, engelli bireylerin uyumsal ve duygusal davranışlarını engelli olmayanların tutumları belirlemektedir (Özyürek, 2000). Toplumun engelli bireylere yönelik acıma tutumları sonucunda engelli bireylerde özgüven ve özsaygı düzeyi düşebilmektedir (MEB, 1997).

Sırasıyla engelliye yönelik tutum, engelliye yönelik davranışa etki eder. Engelliye gösterilen davranışlar ise, engellinin benlik kavramını, özsaygısını biçimlendirir. Engelli birey de bu benlik kavramına göre davranır. Engellinin bu davranışına göre de başkalarının tutumları şekillenir. Süreç bu şekilde döngüsel olarak işlemeye devam eder (Bacakoğlu, 1996).

Şekil 2. Engellilerde Sosyalizasyon Süreci (Bacakoğlu, 1996).

Engelli insanlara karşı aileleri dahil yaşamı boyunca çevresindekiler toplumdaki diğer bireylerle farklı davranış ve tutumlarla karşılaşmışlardır. Onların temel gereksinimlerini doyumalarına engelin türü ve derecesine göre çeşitli engeller koymuşlardır. Çoğu, başkalarının yardımı ile

farklı düzeylerde bağımlı yaşamaya ve başkalarına dayanmaya bağımlı alıştırmışlardır (Çağlar, 1987).

Engelli olsun veya olmasın her bireyin özsaygı gelişiminde ana-baba tutumları önemli etkiye sahiptir. Bu etki, engelli bireyler için daha da yaşamsal bir öneme sahiptir ve anne-babaların engelli çocuğa karşı tutumlarının evrensel olduğu bildirilmektedir (Bıyıklı, 1989). Ana-baba ya çocuğunun engelli doğmasından kendini sorumlu tutarak suçluluk duygularıyla çocuğu aşırı korur ya da engelli çocuğu kabullenmeyerek reddedici tutum takınır. Her iki durumda da çocuğun özsaygı düzeyi olumsuz yönde etkilenir (Eripek, 1977; Erkan, 1990; MEB, 1997; Şener, 1999).

Engelli bir çocuğun doğumu ailenin dengesini alt üst eder, mükemmel çocuk bekleyen ailenin özsaygısının düşmesine neden olabilecek şok, inkar, suçluluk, kızgınlık, depresyon, nesnellik ve çözüm evrelerinde toplanabilecek birçok farklı duyguyu açığa çıkarır (Poground, Fazzi ve Lampert, 1996). Engelli bir çocuğa sahip olan aileler, engeli inkar etme (gizleme), reddetme ya da çaresizliği kabul edip hiçbir girişimde bulunmama gibi tepkiler benimseyebilmektedirler (MEB, 1997).

Ailenin engelli kişiye tutumu, ailenin yaşadığı stresle yakından ilişkilidir. Ailenin yaşadığı duygusal zorlanma, çocuğun durumuyla ilgili yeterli bilgi sahibi olamama, çocuğun durumunu başkalarına anlatmada çekilen güçlük, çocuğun engeline bağlı olarak ortaya çıkan davranış ve sağlık sorunları ve eğitim konusunda farklı birçok uzmanla görüşme zorunluluğu, daha fazla zaman, para ve enerji gereksinimi ve çocukla ilgili gelecek kaygıları aileler için önemli stres kaynaklarıdır. Buradan hareketle ana-babalar, çocukla etkili iletişim kuramamakta, gerçekçi olmayan beklentilere girmekte, çocuğun sadece fiziksel ihtiyaçlarını karşılama ya da çocuğu tümüyle reddetme gibi çocuğa yönelik olumsuz tutumlar geliştirebilmektedirler (Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999).

Engelli çocuk, ana-babası kadar kardeşleri için de sorun yaratmaktadır. Özürlü çocuğun bakımı, ailenin zamanının büyük bir kısmını

aldığı için diğer çocuklar ihmal edilmektedir (Bıyıklı, 1989; MEB, 1997). Engelli çocukla ilgili hayal kırıklığına uğrayan aile, başarı için normal çocuklarına daha çok baskı yapmaktadır. Ana-babanın dikkatini daha fazla çeken özürlü çocuk normal kardeşleri tarafından kıskanılmakta, kardeşlerinde düşmanca duygular uyandırmaktadır (Bıyıklı, 1989).

Çocuğun özsaygı düzeyi ana-babadan sonra çevrenin tutumlarından, görüş ve düşüncelerinden de etkilenir. Arkadaş grubunun engelli bireye yönelik engelliye acıma, ondan uzak durma, arkadaş grubuna almama ya da engeli alay konusu etme gibi olumsuz tutumları engelli bireyin özsaygı düzeyini düşürücü etkiye sahiptir (Şener, 1999). Engelli bireylerin birebir ilişkide buldukları ya da kendilerine hizmet sağlamakla yükümlü kimselerin tutumları olumsuz ve reddedici olduğunda, engelliler bir de bu kimselerin olumsuz tutumlarının üstesinden gelmek için uğraşırlar ki, bu da engellilerin topluma daha az donanımlı hazırlanmalarına yol açar (Özyürek, 2000).

Tait ve Purdie (2000) tarafından Avustralya’ da öğretmen adayı son sınıf öğrencileri ve yüksek lisans öğrencileri üzerinde yapılan araştırma engellilere yönelik tutumları göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Engellilere yönelik tutumlar kırılabilirlik (vulnerability), sempati, utanma ve rahatsız olma boyutlarında araştırılmıştır. Araştırmada engellilere yönelik gösterilen en yaygın tutumun kırılabilirlik (vulnerability), en seyrek gösterilen tutumun ise utanma olduğu tespit edilmiştir. Diğer değişkenler dikkate alındığında ise daha farklı bulgulara ulaşılmıştır; erkekler (ana dili İngilizce olmayan ve engellilerle etkileşimi en az olan erkek öğrenci grubu) arasında engellilere yönelik en yaygın tutum ‘utanma’ olarak bulunurken yaşı ilerlemiş, engellilerle en fazla etkileşimde bulunmuş olan kadın öğrenciler arasında en yaygın tutumun ‘sempati’ olduğu gözlenmiştir. Bu araştırmada verilen bir yıllık eğitimin engellilere yönelik tutum ve duyguları çok az değiştirdiği bulunmuştur.

Engelli çocukların devam ettikleri eğitim ortamında yaşlılarınca kabul görmeleri büyük oranda öğretmen, yönetici, görevli ve hizmetlilerin engellilere yönelik tutum ve davranışlarına bağlıdır. Öğretmenler okulda öğrenciyle en yoğun etkileşimde bulunan ve öğrencinin eğitiminde temel sorumluluğu

üstlenen kişiler olmaları nedeniyle öğrenci tutum ve davranışlarını en fazla etkileyecek role sahiptirler. Öğretmenlerin engellilere yönelik olumlu tutum ve davranışları hem engellilerin kendilerini değerli bir varlık olarak algılamalarına, hem de sınıftaki diğer normal öğrencilerin engellilere bakış açısının olumlu yönde değişmesine neden olacak önemli bir faktördür (Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999).

Engelli çocuğun özsaygı düzeyi okulda öğretmen ve akranlarının tutumlarını algılama şekline göre değişir. Ayrıca engelli çocuğun devam ettiği okul türü çocuğun sosyalleşmesini farklılaştırdığı gibi özsaygısını ve uyum düzeyini de farklı şekillerde etkiler. Engelli çocuğun normallerle beraber aynı eğitim ortamında olması birtakım sorunları beraberinde getirmekte ve bu çocukların reddedilme ve yalnız kalma gibi sosyal sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Engelli çocuklarla normal çocuklar arasında iletişim kurulabilmesi için özel çaba gerekebilmektedir (Özyürek, 1983).

Araştırmalar ve gözlemler yaşlılarının engelli çocukları reddettiklerini, düşük sosyal statüde algıladıklarını, okulda akademik olan ve olmayan etkinliklerde başarısız gördüklerini ortaya koymaktadır. Küçük çocuklar benimsedikleri anne-baba tutum ve değerlerine göre engellilere yönelik tavır geliştirmektedirler. Normal çocuklar okul öncesi dönemde engelli yaşlılarıyla yeterli etkileşim fırsatı bulamazlarsa, ana-babalarının ve toplumun engellilere yönelik olumsuz tutum ve değerlerini benimsemekte, kalıp yargılarla okula başlamakta ve böylece engelli yaşlılarını reddederek sadece normal yaşlılarıyla etkileşimi tercih etmektedirler (Bıyıklı, 1989; Çağlar, 1987; Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 1999; Özyürek, 2000).

Engelli çocuğun engel türü sosyal kabulünü olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Örneğin, fiziksel engelli çocuklar normal akranları tarafından daha çok reddedilmektedir. Schechter' e göre, ortopedik engelli çocuklar depresyona girmekte, içe kapanmakta ve düşük özsaygıya sahip olmaktadır (Akt. Çakmak-Güleç, 1999).

Ortopedik engel, bedensel görünümde farklılığa ve hareket özgürlüğünde sınırlılığa yol açmaktadır. Bu nedenle normal eğitim ortamında ortopedik engelli öğrencilerle alay edilmesi ve toplumsal etkinliklere katılmada karşılaşılan sınırlılıklar, onların özsaygılarını etkileyebilir. Bunun yanında özel okulun koruyucu ve sempatik ortamı içinde ortopedik engellilerin benlik gelişimleri farklı olabilmektedir (Özyürek, 1982).

Levis' e (1994) göre görme engelli çocukların çevreleri ile olan temel iletişim kaynakları işitme, konuşma ve dokunmadır, fakat etkileşimi başlatma ve sürdürmenin önemli bir basamağı göz iletişimi kurmaktır. İnsanlar günlük yaşamda yüz ifadelerini kullanarak karşılıklı ifade alışverişinde bulunurlar. Görme engelli kişinin göz ilişkisi kuramaması, yüz ifadelerini izleyememesi, çevresini sınırlı anlamasına ve yetersiz etkileşime neden olacaktır. Bu durum, özellikle ana-baba ve çocuk için stres kaynağıdır. Çünkü bu nedenle ana-baba çocuktan uzak durabilir ya da çocuk yüz ifadelerini görememeye bağlı olarak ana-babasının duygu ve davranışlarını yanlış yorumlayabilir (Akt. Çiçekçi, 2000). Ayrıca bu durumda oluşan belirsizlik, güvensizliğe, bunalım ve kaygıya da neden olabilmektedir (Enç, 1972; Özçelik, 1982).

II. 6. Tutumların Algılanması

Daha önceki bölümde bireyin özsaygısının oluşumunda kendisine yönelik tutumların önemine değinilmiştir. Bu bölümde ise bireyin kendine yönelik tutumları algılaması, bu algıları etkileyen faktörler ve bu algılar ile özsaygının ilişkisine yönelik bilgi sunulacaktır.

Algı en genel anlamıyla, duyu organları vasıtasıyla alınan uyarıcıların (duyusal bilgilerin) tutarlı, anlamlı bir bütünlük oluşturacak şekilde örgütlenmesiyle, analiziyle, yorumuyla ve senteziyle ilişkili olarak, duyu uyarıcılarının duyu alıcılarına ulaşmasından, algılanan şeyin tanınmasına, farkına varılmasına, kavranmasına vb. kadar geçen fiziksel, nörolojik, fizyolojik, bilişsel ve duygusal süreçlerin tamamı olarak tanımlanabilir (Budak, 2000).

Algının bireyden bireye değişen bir durum olduğuna ilk olarak John Locke (1632-1704) işaret eder. Locke' a göre algılarımız duyum ve yansımadan türeyen iki farklı deneyimden kaynaklanır. İlk olarak doğrudan duyusal girdilerden kaynaklanan duyum kendini gösterir. Daha sonra zihin bu duyuları işler, muhakeme eder ve bazı tasarımlar oluşturur (Akt. Schultz ve Schultz, 2001).

Algı konusunda nesnenin birincil ve ikincil niteliklerinden söz eden Locke' a göre, birincil nitelikler algılandığında ya da algılanmasında –nesnenin kendi içinde yer alırken- ikincil nitelikler ise algılandığında mevcuttur. Yani, algılayan tarafından algılanan nesneye ya da duruma atfedilen özelliklerdir. Bu nedenle algılama eylemi ikincil nitelikler üzerine kuruludur (Akt. Schultz ve Schultz, 2001).

Locke' dan sonra algı konusuna değinen Berkeley birincil nitelikler fikri dışında Locke' la aynı görüşleri paylaşmıştır. Berkeley' e göre sadece ikincil nitelikler vardır ve tüm bilgiler bireyin algısının ya da tecrübelerinin bir fonksiyonudur. Berkeley' e göre emin olabileceğimiz tek gerçeklik algının kendisidir. Algı insanın içinde gerçekleştiği için öznedir. Bu nedenle algı dış dünyayı olduğu gibi yansıtmaz. Deneysel dünya aslında duyular toplamıdır. Bu düşünce, 'gerçek nesnelere, madde dünyasında sadece algılandıkları zaman varolurlar' anlamına gelmez. Bütün deneyimler insanın içinde, kendi algısıyla ilişkili olduğu için, nesnelere fiziksel mahiyeti kesin biçimde bilinemez, birey ancak algılarına dayanabilir (Akt. Schultz ve Schultz, 2001).

Başkalarına yönelik algılarımız fiziksel özelliklerden oldukça etkilenmektedir. Dion, Berscheid ve Walster (1972), deneylerinde, fiziksel olarak çekici olan insanların tüm özellikleriyle daha olumlu algılandığı sonucuna ulaşmışlardır (Akt. Freedman, Sears ve Carlsmith; 2003). Ayrıca başkalarını algılamada gözlenen yaygın eğilimlerden biri de, bir özelliğın varlığından, başka özelliklerin varlığını çıkarmak eğilimidir. Kişiler diğerlerini algıladıkları belirli tiplere sokarlar. Belirli bir tipe ait bir özellik taşıyan biriyle karşılaştıklarında da, kişinin özelliğini taşıdığı tipin tüm özelliklerini taşıdığı varsayarlar. Aynı şekilde bireyin üyesi bulunduğu grup ya da alt

kültüre ilişkin bilgi de kişinin algılanması üzerinde büyük öneme sahiptir (Freedman, Sears ve Carlsmith; 2003).

Sosyal algının bir diğer yönü de her bireyin başkalarına ilişkin algılarını kendine has biçimde farklı boyutlarda örgütlemesidir. Bir diğer deyişle algının örgütlenmesinde kullanılan boyutlar, kimin algılıyor olmasından çok, kimin algılıyor olmasına bağlıdır (Freedman, Sears ve Carlsmith; 2003).

Kişinin sosyalleşmesi, bir anlamda diğer insanlarla etkileşimlerine ilişkin beklentileri ve diğer insanlara ilişkin bilgileri tarafından belirlenir. Başkalarına yönelik izlenimlerini çok sınırlı bilgilere dayandırma insanların önemli ve evrensel bir eğilimidir (Freedman, Sears ve Carlsmith; 2003).

Hodges (1974); Warr (1974); Hamilton ve Zanna (1972) gibi araştırmacılara göre olumlu ve olumsuz kişilik özellikleri aynı ölçüde dikkate alınmaz. İnsanlar olumsuz bilgilere olumlu bilgilerden daha çok ağırlık verirler. Özetle, diğer koşullar eşit olduğunda izlenimlerimiz olumsuz özelliklerden daha fazla etkilenmektedir. Olumlu bir izlenimi değiştirmek, olumsuz bir izlenimi değiştirmekten daha kolaydır ve insanlar olumsuz özelliklere dayanan değerlendirmelere olumlulara dayananlardan daha fazla güvenmektedirler (Akt. Freedman, Sears ve Carlsmith; 2003).

Olumsuz özellikler daha nadir olduklarından olumlulardan daha belirgindirler ve daha çok dikkat çekerler. Algılamada olumsuz bir özellik bu nedenle hemen göze çarpar. Alışılmamış bir görüntü bozukluğunun dikkat çekmesi gibi (Freedman, Sears ve Carlsmith; 2003).

Bu bölümde algılanan tutumların özsayı üzerindeki etkilerine değinilmiş, görünebilir bedensel kusurlara sahip bireylere yönelik tutumların algılanma biçiminin engelli bireylerin özsayı düzeylerini etkileyip etkilemeyeceği tartışılmıştır. Bundan sonraki bölümde araştırma konusu ile ilgili olarak ulaşılabilen araştırmalara yer verilecektir.

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde önce yurtiçinde yapılmış olan ve araştırmacı tarafından ulaşılabilen ilgili araştırmaların bulguları kronolojik olarak verilecektir. Daha sonra ise, yurtdışında yapılmış olan ilgili araştırma bulguları kronolojik sırayla sunulacaktır.

1. Yurtiçi Araştırmalar

Ülkemizde engelliler üzerinde yapılan araştırmalardan ulaşılabilen, araştırma konusuna en yakın araştırma sonuçları aşağıda kronolojik sıra ile yer almaktadır.

Engelli çocukların fiziksel görünüşleri ile benlik kavramının ilişkisine yönelik yapılan araştırma sonuçları, özellikle fiziksel aktiviteyi engelleyici ve görüntü olarak normalden farklı fiziksel yapıya sahip olan engelli çocukların, böyle olmayanlara göre daha olumsuz benlik kavramına sahip olduklarına dair bulgular öne sürmektedir. Ayrıca, zihinsel ya da işitme engeli gibi dışarıdan fark edilmesi zor olan engel gruplarında ise, benlik kavramının, dolayısıyla özsaygının fazla etkilenmediği vurgulanmaktadır (Çakmak-Güleç, 1999).

Eripek' in (1977), Ankara' da ortopedik özürülüler temel eğitim okulunda eğitim görmekte olan ortopedik engelli öğrencilerle yetiştirme yurdunda kalan engelli olmayan öğrencileri uyumsuz davranış gösterme sıklığı bakımından incelediği araştırmasının sonuçlarına göre, ortopedik engelli öğrencilerin %83.46' sında saldırganlık, altını ıslatma, tırnak yeme gibi uyumsuz davranışlardan en az birinin görüldüğünü belirtmektedir. Bu araştırmada uyumsuz davranış gösterme oranı kızlara oranla erkek öğrencilerde daha fazla gözlenmiştir. Tırnak yeme kız öğrencilerde, altını ıslatma davranışı ise erkek öğrencilerde daha yaygın bulunmuştur. Bu araştırmasında Eripek, öğrencilerin hareket edebilme düzeyleri ile uyumsuz davranışları arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır (Eripek, 1977).

Özyürek (1982), normal öğrencilerle birlikte ve ayrı eğitilen ortopedik engelli çocuklar üzerinde yaptığı bir araştırmada, her iki grubun kendi davranışlarını, okul başarılarını ve zeka durumlarını betimlemeleri arasında fark bulamamıştır. Aynı şekilde kaygılarını, gözde olmalarını ve olumlu duygularını betimlemeleri bakımından da iki grup arasında fark gözlenmemiştir. Bedensel görünümün algılanması açısından ise normallerden ayrı eğitilen ortopedik engelliler lehine fark bulunmuştur. Normal öğrencilerden ayrı eğitilen ortopedik engelli öğrencilerin bedensel görünümlemlerini daha olumlu algıladıkları gözlenmiştir (Özyürek, 1982).

Özçelik (1982) 7-11 yaş arasında bulunan görme engelli olan ve yetiştirme yurdunda kalan engelli olmayan 83 çocuğun psiko-sosyal gelişimlerini incelediği araştırmasında görme engelli çocukların kurum içinde ve dışında kendi kendini yönetme ve sosyal yaşama uyum yönünden yetiştirme yurdunda bulunan çocuklardan daha düşük puan ortalamasına sahip olduklarını gözlemlemiştir. Ayrıca yemek, temizlik, giyinme, yatma, okul çalışması, yer değiştirme, sinema izleme, arkadaşlarla görüşme, para harcama, paradan yararlanma, okuma, sosyal yaşam ilgilerine sahip olma, öğretmen-görevli-yaşıtlarla ilişki kurma ve sosyal yaşama uyum davranış birimlerinde engelli olmayan öğrencilere göre daha geri olduklarına dair bulgular elde edilmiştir (Özçelik, 1982).

Turpoğlu (1988) 13-17 yaş arasında 21' i boy kısalığı teşhisi konmuş, 14' ü boy kısalığı gösteren ancak tıbbi teşhis konmayıp, muayenelerinde ilk gruba benzer özellikler gösterdiği saptanan ve 44' ü normal gelişim gösteren toplam 79 erkek çocuğun benlik kavramlarını Piers-Harris Benlik Kavramı Ölçeğini kullanarak karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, boy kısalığı gösteren çocukların fiziksel özelliklerine ilişkin algı ve tutumlarında normal gelişim gösteren gruba göre farklılık gözlenmekle birlikte, bu durumun benlik kavramı üzerinde etkili olmadığı, ancak benlik kavramının ana-baba eğitim düzeyiyle olumlu korelasyon gösterdiğine ilişkin bulgular elde edilmiştir (Turpoğlu, 1988).

Akçamete' nin (1990) üniversite öğrencisi bedensel engelli gençlerin kendilerini kabulleri konusunda yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, cinsiyet, yaş, gelecek beklentisi, daha önce özel eğitim almış olup olmama, ana-baba yokluğu ve ana-baba tutumları gibi değişkenlerin engellilerin kendilerini kabullerinde etkili olduğu bulunmuştur. Engelin türü, şiddeti, oluş şekli, nedeni, ailenin sosyo-kültürel ve ekonomik durumu gibi değişkenler ise, bedensel engelli gençlerin kendilerini kabullerinde etkili bulunmamışlardır (Akçamete, 1990).

Erkan (1990) ortopedik engelli çocuklarla, engelli olmayan çocukların kendini kabul düzeylerini karşılaştırdığı araştırmasında kendini kabul ölçeği kullanmıştır. Doksanüç ortopedik engelli ve 208 engelli olmayan kişi üzerinde yapılan araştırma sonucunda, kendini kabul düzeyi bakımından iki grup arasında fark bulunamamıştır. Benzer biçimde, ortopedik engelin süresi ile çocuğun kendini kabul düzeyi arasında da anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Anneden yeterli sevgi ve ilgi gören çocukların kendilerini kabul düzeyleri ile aşırı korunan çocukların kendini kabul düzeyleri arasında önemli bir fark bulunmuştur. Ne ortopedik engelli olan ve engelli olmayan kız öğrenciler arasında, ne de engelli olan ve engelli olmayan erkek öğrenciler arasında kendini kabul puanları bakımından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Ayrıca ortopedik engelli kız ve erkek çocuklar arasında da kendini kabul düzeyi bakımından anlamlı bir farklılığa rastlanmazken, engelli çocukların yaşları ile kendilerini kabul düzeyleri arasında da anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Aynı araştırmada engeli doğuştan olanların kendini kabul puanları, sonradan engelli olanlara göre daha yüksek bulursa da bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.

Akçamete' nin (1992) Ankara, Hacettepe ve Orta Doğu Teknik Üniversitelerinde eğitim görmekte olan engelli gençlerin kendilerini kabulleriyle ilgili yaşadıkları sorunları incelediği başka bir araştırmanın sonuçlarına göre, bu öğrencilerin kendilerini kabulde yaşadığı sorunlar yoğunluğu bakımından şöyle bir sıra izlemektedir: kusursuz olma çabası, derslerdeki başarısızlığı başka nedenlere bağlama, kendi içindeki çelişkilere katlanamama, çabuk sinirlenme, başkalarını memnun etme çabası, utangaçlık, övgüleri

kabullenmeme, karşı cinsle ilişki kuramama, anlamlı ve amaçlarına uygun yaşam sürememe, bedensel engelini kabullenememe, arkadaş gruplarına kolay katılamama.

Görme ve ortopedik engelli bireylerin özsaygı düzeyini, engelli olmayanların özsaygı düzeyleriyle karşılaştırdığı araştırmasında Küçükaksoy, engelli olmayanların özsaygılarıyla her iki engel grubu arasında farklılık bulamamıştır (Küçükaksoy, 1993).

Seyhan–Maşrabacı (1994), üniversite öğrencilerinin özsaygı düzeylerini incelediği çalışmada özsaygı düzeyinin kişisel ve psikolojik, sosyal ve ailevi faktörlerce belirlendiğini öne sürmüştür. Bu çalışmada Rosenberg Özsaygı Envanteri kullanılmıştır. Kişinin flörtünün ve karşı cinsten arkadaşının olması, fiziki görünümünden memnun olma, kendisinin ve ailesinin gelir düzeyini yeterli bulma, benlik kavramının sürekliliği, depresyon ve somatizasyon yokluğu, eleştiriye dayanıklı olma, babayla iletişimin çok olması özsaygıyı arttıran faktörlerken; cinsiyet, barınılan yer, tartışmalara katılma derecesi, eğitim gördüğü alandan memnun olma, insanlara güven, hayalperestlik, kişilerarası ilişkilerde tehdit hissetme, psişik izolasyon, ana-baba ilgisi, arkadaş varlığı, kardeş sayısı ve doğum sırası özsaygı düzeyiyle ilgili bulunmamıştır. Bu araştırma, fiziki görünümün özsaygı düzeyiyle ilişkili olduğunu göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Kaner (1995) 44' ü görme, 69' u ortopedik engelli ve 55' i ise engelli olmayan toplam 168 ergenin özsaygı düzeylerini karşılaştırdığı araştırmasında görme engelli erkek ve kızların özsaygı düzeylerinin, ortopedik engelli ve engelli olmayanlara göre daha yüksek olduğu; ortopedik engellilerle engelli olmayan ergenlerin özsaygı düzeyleri arasında ise fark olmadığı bulgularına ulaşmıştır.

Bacakoğlu (1996) görme engelli ergenlerde benlik kavramının gelişmesinde aile tutumlarının etkisini incelediği araştırmasında görme engelli ergenlerin benlik kavramlarıyla engelli olmayan ergenlerin benlik kavramları arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Araştırma sonuçlarına göre, görme

engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarını kabul, aşırı koruma ya da red düzeyi yükseldikçe, çocuğun bu tutumları algılama düzeyinin de yükseldiği, fakat bu korelasyonun sadece kabul tutumunda istatistiksel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur. Ayrıca görme engelli olan ve olmayan ergenlerin uyum düzeyleri arasında da anlamlı bir fark bulunamamıştır. Görme engelli çocuğun acıma tutumunu algılayışı ile benliği olumlu değerlendirmesi arasında negatif korelasyon bulunurken, engelli olmayan çocukların kabul tutumunu algılaması ile benliği olumlu değerlendirmeleri arasında pozitif korelasyon bulunmuştur.

Erdem (1999), tekerlekli sandalye basketbolu oynayan ve oynamayan bedensel engelli yetişkin erkeklerin benlik kavramlarını ve fiziksel benlik algılarını karşılaştırdığı araştırmasında 'Tennessee Benlik Kavramı Ölçeği'ni ve 'Fiziksel Benlik Algısı Profili'ni kullanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre tekerlekli sandalye basketbolü oynayan aktif engelliler ile oynamayan (aktif olmayan) engelliler arasında Tennessee Benlik Kavramı Ölçeğinin alt boyutları (fiziksel benlik, moral-etik benlik, bireysel benlik, ailevi benlik ve sosyal benlik boyutları) ile global/total benlik kavramı bakımından aktif grup lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Ayrıca iki grup arasında Fiziksel Benlik Algısı Profiline tüm alt ölçeklerinde (sporda ustalık (sport competence), kondisyon, bedensel çekicilik, fiziksel güç) ve fiziksel benlik değeri ölçeği alanında da aktif grup lehine farklılık tespit edilmiştir.

Şener (1999), ilkokul 4. ve 5. sınıfa devam eden 27 işitme, 27 ortopedik ve 40 görme engelli üzerinde "Piers Harris Çocuklar İçin Benlik Kavramı Ölçeği"ni uyguladığı çalışmasında engelli çocukların benlik kavramlarını çeşitli değişkenler açısından incelemiştir. Sonuçta, araştırmaya dahil edilen çocukların benlik kavramlarının yaş, kardeş sayısı, doğum sırası, ana-baba yaşı, ana-baba eğitim durumu, anne ve kardeşin engele sahip olup olmaması, okul türü, engelin oluş zamanı, engelle ilgili müdahale görüp görmeme, eğitime başlama yaşı ve engelin derecesi gibi değişkenlere göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bulunmuştur. İşitme, görme ve ortopedik engelli çocukların benlik kavramları arasında engel türü bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamasına rağmen, ham puan ortalamaları karşılaştırıldığında, görme engelliler en olumlu benlik kavramına

sahip grup olarak bulunurken, onları işitme engelliler izlemekte ve en olumsuz benlik kavramına sahip olan grubun ise ortopedik engelliler olduğu görülmektedir.

Kaner (2000), 55' i bedensel engelli, 123' ü engelli olmayan toplam 178 erkek öğrenci üzerinde yaptığı bir başka araştırmasında özsaygı ve beden imajı algılarını incelemiştir. Araştırma bulguları ortopedik engelli erkek öğrencilerin özsaygı düzeylerinin engelli olmayanlarınkinden farklılaşmadığını, engellilerin beden imajının engelli olmayanlara göre daha olumlu olduğunu ve engelli olmayan erkek öğrencilerin beden imgeleriyle özsaygıları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu, engelli erkeklerde ise böyle bir ilişkinin görülmediğini ortaya koymuştur.

Engellilerin özsaygıları ile ilgili olarak ulaşılabilen ülkemizdeki araştırmaların birbirlerinden çok farklı sonuçlar verdikleri görülmektedir. Bu araştırmalardan Çakmak-Güleç (1999), Erdem (1999), Eripek (1977) ve Özçelik (1982), engellilerin özsaygı düzeylerinin ve uyumlarının engelli olmayanlara göre daha olumsuz olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Akçamete (1990) ve Seyhan-Maşrabacı da (1994), bu bulgularla doğru orantılı olarak algılanan tutumların ve fiziksel görünümün özsaygı üzerinde etkili olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır. Aynı şekilde Özyürek de (1982) ayrı eğitilen ortopedik engellilerin kaynaştırma öğrencilerinden daha olumlu bedensel algıya sahip oldukları bulgusuna ulaşmıştır. Bacakoğlu (1996), Erkan (1990), Kaner(1995), Küçükaksoy (1993), Özyürek (1982), Şener (1999) ve Turpoğlu (1988) ise engelli grupları veya engelliler ile engelli olmayanlar arasında özsaygı düzeyi bakımından fark bulamamışlardır. Engelli grup lehine tek bulgu Kaner' in (2000) araştırma sonucunda karşımıza çıkmaktadır. Kaner (2000), ortopedik engelli erkeklerin beden imajını engelli olmayanlara göre daha olumlu bulmuştur.

Görüldüğü gibi ülkemizde yapılan araştırmalarda farklı bulgular elde edilmiştir. Yurt dışında yapılan araştırmalar ve bulguları, ayrı bir başlık altında incelenecektir.

2. Yurtdışı Araştırmalar

Martinek (1982), çeşitli düzeylerde bedensel engele sahip 28 çocuk ile engelli olmayan 108 çocuğu benlik kavramları ve hareket performansları bakımından karşılaştırmıştır. Sonuçta engelli olmayan çocukların her düzeyde daha iyi performans gösterdiklerini, ayrıca benlik kavramlarının engelli çocuklara göre daha olumlu olduğunu gözlemlemiştir.

Quintana (1984) 15-18 yaş arasında 32 görme engelli ve aynı yaş grubundan 28 engelli olmayan ergenin sosyal becerilerini karşılaştırdığı araştırmasında görme engellilerin sosyal ortamlara katılımında güçlük çektiği, özsaygı düzeylerinin ve iç denetimlerinin daha düşük olduğu bulgularına ulaşmıştır. Görme engelli olan ve olmayan ergenler arasında sosyal beceri bakımından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (Akt. Bacakoğlu, 1996).

Dunn ve diğerleri (1988) ortopedik engelli 36-83 aylık çocukların ortopedik sorunlarının farkındalık derecelerini inceledikleri araştırmalarına 30 ortopedik engelli çocuğu ve onların ana-babalarını dahil etmişlerdir. Verilerin, ana-baba, çocuk ve öğretmenlerle yapılan görüşmelerden toplandığı çalışma sonucunda, çocuğun yaşı ile farklı ve yetersiz olma bilinci arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Deneklerin tamamının fiziksel farklılıklarının farkında oldukları, 4-5 yaş çocuklarının tamamının, daha büyük çocukların ise %50'sinin hareket etme güçlüklerini inkar ettikleri, 4-5 yaşındaki çocukların gelecekte iyileşeceklerine inandığı, ancak 6-8 yaş arasındakilerin iyileşip iyileşmeyeceklerini bilmediklerini belirttikleri saptanmıştır .

Beaty (1991) Tennessee Benlik Kavramı Ölçeğini kullanarak görme engelli ergenlerle gören ergenlerin benlik kavramlarını incelemiştir. Sonuçta görme engelli ergenlerin benlik kavramlarını engelli olmayan yaşlılarına göre daha olumsuz bulmuştur.

Marini ve diğerleri (1995), kaza sonucu sakatlanan bireylerin süreç içerisinde özsaygı düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığını inceledikleri araştırmalarına 150 kişiyi dahil etmişlerdir. 'Kültürden Bağımsız Özsaygı

Ölçeği'nin 3 kez posta yoluyla uygulandığı araştırmada denekler engelle birlikte yaşama süresi bakımından 1, 2 ve 5 yıldır engelli olma şeklinde 3 gruba ayrılarak incelenmişlerdir. Kaza geçiren bireylere ilk aşamada kazadan önce kendilerini nasıl hissettikleri ve ikinci aşamada ise kazadan sonra, şu anda ne hissettikleri sorulmuştur. Kazadan önce algılanan özsaygı, kazadan sonra algılanan özsaygıdan anlamlı bir şekilde daha yüksek bulunmuş ve algılanan özsaygı düzeyinde kazadan sonra yüksek miktarda düşüş gözlenmiştir. Üç grubun genel özsaygı düzeyi birbirinden farklı ve en düşük özsaygıya sahip grup ise 2 yıldır engelli olanlar olarak saptanmıştır. Sosyal özsaygı alanında da üç grup birbirinden farklı ve yine 2 yıldır engelli olan grup en düşük sosyal özsaygıya sahip grup olarak bulunmuştur. Sosyal özsaygı düzeyi en yüksek olan grup ise 1 yıldır engelle birlikte yaşayanlar olarak tespit edilmiştir. Kişisel özsaygı düzeyi en yüksek olan grup yine 1 yıldır engelli olanlarken, onları 5 yıldır engelli olanlar izlemekte, en düşük kişisel özsaygıya sahip grup yine 2 yıldır engelli olanlar olarak bulunmuştur. Araştırma sonuçlarına göre sosyo-ekonomik düzey ile genel özsaygı arasında ilişki bulunamamıştır.

Meighan da 'Tennessee Benlik Kavramı Ölçeği'ni kullandığı araştırmasında 120 tamamen görmeyen ve 83 kısmen gören öğrencinin benlik kavramlarını karşılaştırmıştır. Araştırma sonuçlarında tamamen görmeyen grubun benlik kavramı kısmen görmeyenlerden daha olumsuz bulunmuştur (Akt. Bacakoğlu, 1996).

Jervis, 17-19 yaş arasında başka fiziki engeli olmayan 20 görme engelli ile 20 engelli olmayan ergenin benlik kavramlarını 'görüşme' ve 'Chicago Q-Sort' tekniklerini kullanarak karşılaştırdığı araştırmasında görme engellilerle engelli olmayan ergenlerin benlik kavramları arasında fark bulamazken, görmeyen ergenlerin gelecekle ilgili daha kuşkucu, başkalarıyla iyi ilişkiler kurma ihtiyacında, ayrıca öfke ve saldırganlığı daha az kontrol etme eğiliminde olduklarını bulmuştur (Akt. Bacakoğlu, 1996).

Li Li (1998) fiziksel engelin kabulü ile çeşitli değişkenler (demografik değişkenler, engel durumu ve psikolojik faktörler) arasındaki ilişkiyi

inceledikleri çalışmada ailenin duygusal desteği ile özsaygı arasında olumlu, farklı olduğunu algılama ile özsaygı arasında ise olumsuz bir ilişki saptamışlardır.

Tam (1998) Çin Hong Kong' unda 214 fiziksel engelli ve 200 engelli olmayan yetişkinin benlik kavramlarını karşılaştırdığı araştırmasında, engelli olmayan grubun engelli olan gruba göre hem toplamda, hem de spesifik benlik kavramları (maddi ve fiziksel benlik) bakımından daha olumlu benlik kavramlarına sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Sosyal benlik kavramı ve çalışma yaşamına ilişkin benlik kavramı (work-self) alanlarında engelli grup ile engelli olmayan grup arasında anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Son olarak, engelli olmayan grubun eleştiriyi kabul anlamını da içeren özeleştirici (self-criticisizm) boyutunda fiziksel engelli gruba göre daha yüksek puan aldıkları bulgulanmıştır (Sing-Fai, 1999).

Nosek' in (2000) bedensel engelli kadınların özsaygı düzeyini incelediği araştırması hem bulguları hem de yöntemi bakımından ilgi çekicidir. Üç araştırma bulgularına dayandırılan çalışmada engelli kadınların benlik duyguları ve dini inançları incelenmiştir. Birinci çalışmada 31 engelli kadın benlik duygusu, kişisel ilişkiler, çevreden gelen taciz dahil engellemeler, cinsel bilgi ve sağlık ve cinsel işlev boyutlarında incelenmiştir. Kendini değerli gören kadınlarda genel bir iyilik hali gözlenmiştir. Ayrıca ailesi tarafından kabul edilen ve desteklenen kadınlar daha olumlu benlik kavramına ve daha yüksek özsaygıya sahip bulunmuş, birey için önemli kişilerin özsaygıda etkili olduğu vurgulanmıştır. Daha erken yaşta sakatlanan kadınların aile ortamları kendilerini kardeşlerinden ve yaşlılarından daha değersiz algılamalarına neden olacak koşulların oluşmasına daha müsait bulunmuştur. Örneğin, bu kadınlara çocukken devamlı hayattan çok fazla şey ummamaları tekrarlanmış ya da karşı cins tarafından çekici bulunma ya da evlenebilme şansları olmadığı, bazılarında ise aile için yük oldukları söylenmiştir. Ailesi tarafından kişisel ve mesleki anlamda desteklenenlerin benlik kavramı daha olumlu bulunmuştur. Yaşam deneyimlerinin (değer verilen kimselerle olumlu yaşantılar) erken yaşlarda alınan olumsuz mesajları değiştirebildiği

saptanmıştır. Ayrıca sonradan engelli olan grup daha iç denetimli bulunmuştur.

Nosek' in (2000) ikinci araştırması 475'i engelli, 406'sı engelli olmayan toplam 881 kadın üzerinde cinsellik, kişiler arası ilişkiler, benlik duygusu, sağlık ve kişisel gelişim boyutlarında yapılmıştır. Engelli kadınlarda özsaygı başarılı sosyal yaşamla ilişkili bulunmuş; çalışan, sosyal ilişkilerinden memnun ve tacize uğramamış kadınların engelli olsun-olmasın özsaygılarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Çalışmayan, sosyal ilişkilerinden memnun olmayan, duygusal, fiziksel ya da cinsel istismara uğramış engelli kadınların özsaygı düzeyi engelli olmayan kadınlardan daha düşük bulunmuştur. Ayrıca değer verilen insanların tutumlarının algılanma şeklinin özsaygı düzeyini etkilediğine dair bulgular elde edilmiştir. Engelli kadınların engelli olmayan kadınlara göre diğer insanların kendilerine yönelik bakış açısını daha olumsuz algıladığı, sosyal izolasyonlarının daha yüksek ve özsaygılarının daha düşük olduğu belirlenmiştir. Engelli kadınlar kendilerine yönelik tutumları algılama bakımından kendi içlerinde de ayrılmışlardır. Yaşı daha ileri, engel derecesi az, eğitim düzeyi düşük, daha az korunmuş ve çocukluk döneminde aileden daha fazla ilgi görmüş engelli kadınlar kendilerine yönelik tutumları daha olumlu algılamaktadırlar. Ayrıca daha hafif engelli, yaşı daha ileri, daha olumlu okul yaşantılarından gelen, daha az korunmuş, aile ortamında daha çok sevgi ve ilgi görmüş engelli kadınların özsaygı düzeyi daha yüksek bulunmuştur. Eğitim düzeyi ile özsaygı düzeyi arasında pozitif yönlü bir ilişki gözlenmiştir.

Üçüncü araştırmasında ise Nosek (2000), engelli kadınların sağlık gelişimlerini incelemiştir. Sağlık gelişimini etkileyen faktörler; fiziksel, psikolojik, sosyal ve çevresel olarak sınıflanmıştır. Bu faktörler arasında en etkili olanın psikolojik faktörlerden 'inanç' faktörü olduğu saptanmıştır. İnanç faktörüne sıklıkla sosyal faktör eşlik etmiştir. Sonuçta engelli kadınların başarılı olmak, amaçlarını gerçekleştirmek için engelleri aşmak ve olumsuz sosyal kalıp yargılarla baş etmek için inancı önemli bir araç olarak kullandıklarına dair bulgular elde edilmiştir. Özellikle yalnızlık, bıkkınlık, depresyon, kızgınlık gibi durumlarla başa çıkmada inancın önemli bir etken olduğu gözlenmiştir.

Bent ve diğeri (2001) İngiltere’ de 45 fiziksel engelli ve 42 engeli olmayan genç yetişkini, sağlık, engelli olma, çeşitli sosyal değişkenler ve özsaygı düzeyi bakımından karşılaştırmışlardır. Araştırmada, yüz yüze görüşme yöntemi ve Londra Engellilik Ölçeği, Nottingham Sağlıklı Profili, Rosenberg Özsaygı Ölçeği ve Barthel Index gibi ölçme araçları kullanılmıştır. Sonuçta Nottingham Sağlık Profiline göre engelli grubun, engelli olmayan gruba göre anlamlı düzeyde daha yüksek bozukluk bildirdiği bulgulanmıştır. Fakat uyku bozukluğu ve duygusal tepki alt boyutlarında iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bir diğer bulgu, engelli grubun işlevsel yetenek (functional ability) ve sosyal yaşama katılım alt ölçeklerinden engelli olmayan gruptan anlamlı düzeyde daha düşük puan aldığı yönündedir. Araştırmanın diğer önemli bulguları arasında, yaşam kalitesi ve genel sağlık durumu boyutlarında iki grup arasında anlamlı bir farklılığın bulunamaması, engelli olmayan grubun özsaygı düzeyinin engelli gruptan anlamlı düzeyde daha yüksek bulunması ve engelli olmayanların kendilerini engellilere göre daha az yalnız hissetmeleri sayılabilir. Son olarak özyeterlilik ve algılanan stres boyutlarında iki grup arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tiggeman’ ın (2001) bedenden hoşnut olma, yeme bozuklukları ve özsaygı düzeyini incelediği araştırmasında özsaygıyı en fazla etkileyen faktörleri akademik başarı, zeka ve fiziksel çekicilik şeklinde sıralamıştır (Akt. Doğru, 2002).

Konuyla ilgili olarak yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde, engelli olmayanların özsaygı düzeylerini engelli olanlardan daha yüksek bulan araştırma sonuçları dikkat çekmektedir (Beaty, 1991; Bent ve diğeri, 2001; Martinek, 1982; Meighan; Nosek, 2000; Quintana, 1984; Tam, 1998).

Engelli olanlar ile olmayanlar arasında farklılığın gözlenmediği durumlar ise, sosyal beceri (Quintana, 1984); sosyal benlik ve çalışma yaşamına ilişkin benlik (Tam, 1998) ve uyku bozukluğu, duygusal tepki, yaşam kalitesi, genel sağlık durumu, öz yeterlilik, algılanan stres (Bent ve diğeri, 2001) gibi alanlardadır.

Araştırmacı tarafından ulaşılabilen yurt içi ve yurt dışı araştırmalar, genel olarak, engelli olmayanların engelli olanlara göre daha yüksek özsaygı düzeyine ya da daha olumlu benlik kavramına sahip olduklarını göstermektedirler.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın deseni, araştırma grubu, araştırmada kullanılan ölçme araçları, bu araçların geliştirilme süreci ve elde edilen verilerin analizine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

III. 1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışma görme ve ortopedik engelli ergenlerin özsaygı düzeylerinin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarına göre değişip değişmediğini belirlemeye yönelik 'ilişkisel tarama' modelli bir araştırmadır.

III. 2. Araştırma Grubu

Araştırma grubu, Ankara Doğan Çağlar Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulu ve Endüstri Meslek Lisesi, Ankara Mithat Enç Görme Engelliler İlköğretim Okulu ve Gören Eller Görme Engelliler İlköğretim Okuluna devam eden 12–19 yaş arasındaki toplam 66 engelli ergenden oluşmuştur. Araştırma grubundaki engelli öğrencilerin 36'sı görme engelli, 30'u ise ortopedik engellidir.

Araştırma, 'engelli bireylerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılama biçimlerinin özsaygı düzeylerini farklılaştırıp farklılaşmadığı' sorusuna yanıt aradığından ve geliştirilen ölçeğin maddeleri engelli bireylere yönelik hazırlandığından dolayı engelli olmayanlar araştırma grubuna dahil edilmemişlerdir.

Araştırma grubuna ait dağılımlar Tablo 1' de sunulmuştur.

Tablo 1
Araştırma Grubuna İlişkin Dağılımlar

	Engel Tipi				Toplam	%
	Ortopedik Engelli		Görme Engelli			
Cinsiyet	Doğuştan	Sonradan	Doğuştan	Sonradan		
Kız	4	5	7	3	19	28.8
Erkek	13	8	19	7	47	71.2
Toplam	17	13	26	10	66	100
%	56.7	43.3	72.2	27.8	100	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların 30’ u (% 45.5) ortopedik engelli olup Doğan Çağlar Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulu ve Endüstri Meslek Lisesine devam etmektedir. 36’ sı (% 54.5) görme engelli olup, bunların 20’si (%30.28) Mitat Enç Görme Engelliler İlköğretim, 16’ sı ise (%24.22) Göreneller Görme Engelliler İlköğretim Okuluna devam etmektedir. Araştırmaya katılan ortopedik engellilerin 21’ i (% 70) erkek olup; 9’ u (% 30) kız öğrencidir. Görme engellilerin ise 10’ u (%27.8) kız öğrenci olup, 26’ sı (%72.2) erkek öğrencidir. Ortopedik engellilerin 56.7’si doğuştan engelli olup, %43.3’ü ise sonradan engelli olmuştur. Görme engellilerin ise %72.2’si doğuştan engelli olduklarını belirtirken, %27.8’i sonradan görme engeline sahip olduklarını bildirmişlerdir.

Araştırmaya katılan grubun yaşları 12 ile 19 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması ($\bar{x}$) 15.0 ve standart sapması (ss) ise 1.53’ tür.

III. 3. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları

III. 3. 1. Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Ölçülmesi

Yaygın bir kanıya göre bireylerin davranışları tutumlarından kaynaklanır. Bu nedenle bir kişinin bir diğer kişiye, gruba, inanca ya da nesneye olan tutumu bilinirse davranışlarıyla ilgili geleceğe dönük kestirimlerde bulunulabilir ya da davranışı değiştirmek için öncelikle tutumların değiştirilmesi yoluna gidilebilir. Tutumların ölçülmesi bu bakımdan önemlidir (Özgüven, 1994; Tavşancıl, 2002).

Bu araştırmada kullanılan Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeği, toplumu oluşturan bireylerin engellilere yönelik tutumlarından yola çıkılarak araştırmacı tarafından hazırlanmış 5'li Likert tipi bir dereceleme ölçeğidir.

Yapılan inceleme sonucu, ülkemizde engellilere yönelik olarak kullanılan tek tutum ölçeğinin Özyürek' in (2000) 'Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği' olduğu görülmüştür. Engelli olmayan bireylerin engellilere yönelik tutumlarını ölçmeyi amaçlayan bu ölçeğin, geliştirildiği grup (normaller) ve yaş düzeyi (yetişkinler) bakımından bu araştırma için uygun olmayacağı görülmüştür.

Bu nedenle engelli bireylerin kendilerine yönelik tutumları tanımlayabilecekleri 'Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama' ölçeğini geliştirmeye karar verilmiştir.

Tutum ölçme yöntemlerinden yansıtmalı yöntemlere giren, bireyin kısmen yapılandırılmış bir uyarıcıyı yorumlama şekline göre tutum ölçümü yöntemi (Tavşancıl, 2002), bu araştırmada ölçülmek istenen niteliğe en uygun ölçme yöntemi olarak belirlenmiş ve bireylerin ortaya koyduğu davranışlardan çıkarsamalar yapmak amacıyla tutum-davranış ilişkisi kurabilmek için aşağıda ayrıntılarıyla sunulan veri toplama işlemleri yapılmıştır.

III. 3. 1. 1. Ölçeğin Geliştirilmesi

Ölçeğin geliştirilme sürecinde, öncelikle engelli ergenlerin karşılaştıkları tutumları nasıl algıladıklarını belirlemek amacıyla üç ayrı engel grubuyla (görme, işitme ve ortopedik engelliler) bireysel görüşmeler yapılarak, bu görüşmeler kasetçalara kaydedilmiştir. Daha sonra bu kayıtlar deşifre edilerek (EK 1) engellilerin algıladığı olumsuz ve olumlu tutum ifadeleri belirlenmiştir. Görüşmelerde işitme engelli grubun karşılaştığı tutumlarla ilgili çok az bilgi vermesi ve kendilerine yönelik tutumlardan çok kişilerin birbirlerine nasıl davranmaları gerektiğine dair bilgi vermesi sonucunda bu grup araştırmadan çıkarılmıştır. Sonuçta ölçek, görme ve ortopedik engellilerin verdikleri bilgiler üzerine geliştirilmiştir. Görüşme kayıtlarının deşifre edilmesi sonucunda 84 ifade belirlenmiştir.

Bu ifadeler geliştirilirken alanyazında bulunan diğer tutum algılama ölçekleri dikkate alınmıştır. Örneğin Kuzgun tarafından 1972'de geliştirilen ve daha sonra Eldeleklioğlu tarafından revizyonu yapılan Algılanan Ana-Baba Tutum Ölçeği (Eldeleklioğlu, 1996) ve Zinet ve arkadaşları tarafından geliştirilen ve Eker ve Arkar tarafından 1995 yılında Türkçe'ye uyarlanan Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (Eker, Akar ve Yıldız, 2001) gibi ölçme araçları incelenmiştir. Adı geçen ölçme araçlarındaki ifadelerin tutum ifadeleri olduğu ve bireylere bu tutumları nasıl algıladıklarının sorulduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle ölçekte yer alan maddeler tutum ifadeleridir ve engellilere bu tutumlarla karşılaşmış ve karşılaşmadıkları sorulmuştur.

Ayrıca, ölçekte, engelli bireylerin günlük yaşamlarında en fazla birlikte oldukları ve en yoğun ilişkide buldukları bireylerin tutumlarını ifade eden maddelere yer verilmeye çalışılmıştır.

Engelli ergenlerden elde edilen karşılaştıkları tutumları ifade eden 84 maddelik ölçek, Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalından 18, Ölçme Değerlendirme Anabilim Dalından 8 ve Özel Eğitim Bölümünden 9 kişi olmak üzere toplam 36 uzmana verilmiştir. Uzmanlardan ölçekte yer alan her ifadeyi, ölçeğin ölçme amacına uygunluğuna göre incelemeleri, tepkilerini, "uygun,

değiştirilerek kullanılmalı, kesinlikle çıkarılmalı” biçiminde üçlü bir dereceleme ölçeği üzerinde belirtmeleri istenmiştir (EK 2). Araştırmada bir ifadenin ölçeğin deneme formuna alınma ölçütü olarak, toplam 36 uzmanının 27’sinin (%75) ”uygun” görüşünde olması kabul edilmiştir. Uzman görüşüne göre bazı maddeler çıkarılırken, bazıları da öneriler çerçevesinde değiştirilerek toplam 75 madde ölçeğin deneme formuna alınmıştır (EK 3). Ayırt ediciliği daha yüksek olan maddeleri belirlemek amacıyla ölçeğin deneme formunda aynı ifadeyi içeren birden çok maddeye yer verilmiştir.

III. 3. 1. 2. Ölçeğin Deneme Uygulaması

Ölçeğin deneme uygulaması Nisan-Mayıs 2003 tarihleri arasında Ankara Doğan Çağlar Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulu ve Meslek Lisesi, Ankara Mithat Enç Görme Engelliler ve Ankara Gören Eller Görme Engelliler İlköğretim Okullarında eğitim gören toplam 120 engelli üzerinde gerçekleştirilmiştir. Deneme uygulamasına katılan öğrencilerin engel türleri, okudukları okul ve cinsiyetlerine ilişkin dağılımları Tablo 2’ de verilmiştir.

Tablo 2
EKYTA Ölçeğinin Deneme Uygulamasına Katılan Engellilerin Bazı Değişkenlere Göre Dağılımları

	OKUL			ENGEL		CİNSİYET	
	Mithat Enç	Gören Eller	Doğan Çağlar	Görme	Ortopedik	Kız	Erkek
n	27	35	58	62	58	40	80
%	22,5	29,16	48,3	51,7	48,3	33,3	66,7

Tablo 2’ de görüldüğü gibi, deneme uygulamasına katılan engelliler, %48.3’ü ortopedik, %51.7’si görme engelli olmak üzere toplam 120 kişidir. Bunların %66.7’si erkek, %33.3’ü ise kızdır. Araştırmaya katılan engelli grubun yaş dağılımı 11-19 arasında değişmekte olup, yaş ortalaması 14.0 ve standart sapması ise 1.67’ dir.

Görme engelliler üzerinde yapılan ölçek uygulamalarının her aşamasında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Görme Engelliler Öğretmenliği 3. ve 4. sınıfta öğrenim gören bir grup lisans öğrencisinden yardım alınmıştır. Görme engelli bireyler ile ilgili eğitim almış olan bu öğrenci grubu, ölçeklerin araştırma grubuna okunması, yanıtların işaretlenmesi gibi işlemlerde yardımcı olmuşlardır.

Deneme uygulamasından elde edilen puanlar üzerinde önce ölçeğin faktör yapısını belirlemek üzere faktör analizi yapılmıştır. Daha sonra belirlenen her bir faktörün kendi içinde madde analizi çalışması gerçekleştirilmiştir.

III. 3. 1. 3. Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeğinin Faktör Analizi

Faktör analizinin ilk aşaması olarak ölçeğin kaç boyutlu olduğu temel bileşenler analizi yöntemiyle test edilmiştir. Temel Bileşenler Analizi sonucunda özdeğerleri 1'in üzerinde olan ve varyansın %73.96'sını açıklayan 23 faktör elde edilmiştir. Bu faktörlerin varyansı açıklamadaki katkıları yüzdeler olarak EK 4' de verilmiştir.

Temel bileşenler analizi ile belirlenen bu 23 faktör, yapılan incelemede isimlendirilememiştir. Faktörlerin öz değerlerine dayalı olarak çizilen çizgi grafiği (scree plot) incelendiğinde yüksek ivmeli, hızlı düşüşlerin yaşandığı faktör sayısı dikkate alındığında gözlenen önemli faktörlere ve ölçeğin geliştirilmesinde hipotetik olarak düşünülen boyutlara ya da net olarak görülemeyen diğer boyutlara ulaşabilmek için faktör analizi uygulamalarına Varimax Dik Döndürme yöntemiyle devam edilmiştir. Tekrarlanan rotasyonlar sonucunda faktör yük değeri .40'ın altında olan, birden fazla etmene girip, aralarındaki farklar .10 ve daha az olan maddeler ölçekten çıkarılmış, böylece 18 maddeden oluşan 2 boyutlu bir ölçek elde edilmiştir. Yapılan inceleme sonucu boyutlardan birinin toplumun olumlu tutumları, diğerinin ise olumsuz tutumları ile ilgili ifadelerden oluştuğu gözlenmiş ve birinci faktör, **algılanan**

olumlu toplumsal tutumlar olarak, ikinci faktör ise, **algılanan olumsuz toplumsal tutumlar** olarak kavramsallaştırılmıştır.

Faktör analizi sonucunda belirlenen iki faktörün toplam varyansın % 41.0' ını açıkladığı görülmektedir. Her boyutun açıkladığı varyanslar ve özdeğerleri Tablo 3' de verilmiştir.

Tablo 3

EKYTTAÖ' nin Faktörlerinin Özdeğerleri ve Açıkladıkları Varyanslar

FAKTÖRLER	ÖZDEĞER	AÇIKLANAN VARYANS
F1	5.57	30.93
F2	1.81	10.07
Toplam	7.38	41.00

Tablo 3' de görüldüğü gibi, birinci faktörün özdeğeri 5.57, açıkladığı varyans 30.93, ikinci faktörün özdeğeri 1.81, açıkladığı varyans ise 10.07' dir. Deneme grubunun ölçeğin her bir boyutundan aldıkları puanların merkezi dağılımları ve değişkenlik ölçüleri Tablo 4' de sunulmuştur.

Tablo 4

EKYTTAÖ' nin Alt Boyutlarının Merkezi Dağılım ve Değişkenlik Ölçüleri

FAKTÖR	x	s	RANJ	MİNİMUM	MAKSİMUM
F1	31.68	12.66	56.0	14.0	70.0
F2	8.06	3.34	13.0	4.0	17.0

Tablo 4' de görüldüğü gibi, birinci faktörün ortalaması 31.68, standart sapması 12.66' dır. İkinci faktörün ortalaması 8.06, standart sapması 3.34' tür.

Ayrıca, araştırmada ölçekte yer alan faktörlerin birbirleri ile olan ilişkilerini belirleyebilmek için korelasyon değerleri hesaplanmıştır. Bu korelasyonlar ve açıkladıkları varyanslara ilişkin bilgiler Tablo 5' de verilmiştir.

Tablo 5
EKYTTAÖ' nin Faktörlerarası İkili Korelasyonları ve Açıkladıkları
Varyanslar

FAKTÖRLER	F1	
	R	r ²
F1	1.00	1.00
F2	.33**	.11

**p<.01

Yukarıda sunulan korelasyon değeri incelendiğinde, birinci faktör ile (kendine yönelik tutumları olumsuz algılama), ikinci faktör (kendine yönelik tutumları olumlu algılama) arasındaki korelasyonun .01 düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir. İki boyut arasındaki korelasyonun .01 düzeyinde anlamlı olması, her iki faktörün aynı niteliği ölçtüğünün göstergesi sayılabilir. Bu nedenle ölçeğin toplum tutumlarını algılama boyutundan oluşan tek faktörlü bir ölçek olarak kullanılabileceğine karar verilmiştir. Ölçeğin son hali EK 5'te verilmiştir.

Bir sonraki aşamada ölçek üzerinde madde analizi çalışması yapılmıştır. Bu çalışma sırasında her maddenin kendi içinde madde toplam korelasyonları incelenmiş ve alt-üst gruplar arasındaki farklara ilişkin t testi yapılmıştır. Bu ölçekte yer alan her bir maddenin faktör yük değerleri, madde toplam korelasyonları ve t değerleri EK 6'da verilmektedir.

EK 6'da görüldüğü gibi her bir maddenin hesaplanan madde toplam korelasyonlarının tüm maddeler için .01 düzeyinde anlamlı olduğu belirlenmiştir. EK 6'da görüldüğü gibi 5. (.28), 14. (.27) ve 17. (.27) maddelerin madde toplam korelasyonları .30'un altında olmasına rağmen, faktör yük değerleri .54 ve .54'ün üzerinde olduğu için, bu maddelerin ölçekte kalmalarına karar verilmiştir.

III. 3. 1. 4. Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeğinin Güvenirliği

Ölçeğin güvenirligi iç tutarlılık ve test-tekrar test yöntemleri ile belirlenmiştir. Ölçeğin tümü için hesaplanan Cronbach Alfa Katsayısı .86'dır. Her bir alt boyut için hesaplanan güvenirlilik katsayıları birinci boyut için .83, ikinci boyut için .74'dür. Ölçeğin 36 engelliye 16 gün ara ile uygulanması sonucunda hesaplanan test-tekrar test güvenirlilik katsayısı ise .70 olarak bulunmuştur. Bu katsayılar ölçeğin araştırmalarda kullanılabilmesi için yeterli bulunmuştur (Baykul, 2000; Tavşancıl, 2002).

III. 3. 1. 5. Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeğinin Geçerliği

Gerek yapılan faktör analizi sonuçları (yapı geçerliği), ölçeğin alt-üst %27'lik dilimleri arasında elde edilen farklar (ayırt edici geçerlik); gerekse uzman kanısına dayalı yürütülen çalışmalar ölçme aracının yapı ve ayırt edici geçerliğe sahip olduğunu ortaya koymuştur.

III. 3. 1. 6. Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeği (EKYTTAÖ)

Araştırmacı tarafından geliştirilen Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeği (EKYTTAÖ), engellilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları engelli olmayan kişilerin engellilere yönelik olduğu düşünülen duygu, düşünce ve davranışlarını tanımlayan 18 ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte algılanan olumlu toplumsal tutumlar (5 madde) ve algılanan olumsuz toplumsal tutumlar (13 madde) olmak üzere iki boyut bulunmaktadır. Fakat bu boyutlara giren maddeler aslında, aynı boyutu ölçen ifadelerin olumlu ve olumsuz versiyonları olduğundan ölçek tek boyutlu olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla ölçek, algılanan toplumsal tutumları değerlendiren toplam 18 maddelik tek boyutlu bir ölçme aracıdır. Ölçekte belirtilen bir tutum ifadesine hiç katılmıyorum diyenler 1, az katılıyorum diyenler 2, orta derecede katılıyorum diyenler 3, çoğunlukla katılıyorum diyenler 4 ve tamamıyla

katılıyorum diyenler 5 puan almışlardır. Ölçek toplumsal tutumları en olumsuz algılayanların en yüksek puanı alacağı şekilde tasarlanmıştır. Bu nedenle olumlu ifadeler olan 7, 11, 16, 18 ve 19. maddeler tersten puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 90, en düşük puan ise 18'dir. Ölçekten alınan yüksek puan, engellinin toplumsal tutumlara ilişkin olumsuz algılamaya sahip olduğunu göstermektedir.

Bu araştırma için ölçekten elde edilen verilerin betimsel istatistiki analizleri yapılarak elde edilen puanlar, olumlu algılama, nötr algılama ve olumsuz algılama şeklinde 3 düzeyde incelenmiştir. Ölçekten alınan en düşük puan 18, en yüksek puan ise 69'dur. Standart sapma 12.82, ortanca ise 37.19 olarak bulunmuştur. Buna göre ölçekten 18-24 puan arasında puan alanlar kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılamakta; 25-50 arasında puan alanlar nötr algılamakta ve 51-69 arası puan alanlar ise kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumsuz algılamaktadırlar. Ölçeğin geliştirilme sürecine ilişkin bilgiler daha önce sunulmuştur.

III. 3. 2. Rosenberg Özsaygı Envanteri

Morris Rosenberg tarafından 1963 yılında geliştirilen ölçek 63 madde ve 12 alt ölçekten oluşmaktadır. Özsaygı düzeyini ölçen ilk 10 maddelik kısmı, çok doğru, doğru, yanlış, çok yanlış biçiminde cevaplanan 4'lü likert tipi bir dereceleme ölçeğidir (Rosenberg, 1965).

Orijinal ölçek 63 maddeden oluşmakla birlikte, günümüzde yapılan pek çok araştırmada özsaygıyı ölçmek için sıklıkla ilk 10 maddenin kullanıldığı görülmektedir (Örneğin, Bent ve diğerleri, 2001; Garske ve Thomas, 1990; Schlansker, 1984; Soares ve Grossi, 1999). Ölçek, tepki kurulumunu önlemek amacıyla olumlu ve olumsuz ifadelerin ardışık sıralanmasıyla düzenlenmiştir. Puanlamada, 1, 2, 4, 6, 7 numaralı maddeler için çok doğru 4, doğru 3, yanlış 2 ve çok yanlış 1 puan almaktadır. 3, 5, 8, 9 ve 10 numaralı maddelerde ise çok doğru 1, doğru 2, yanlış 3 ve çok yanlış 4 puan almaktadır. Ölçekten elde edilen toplam puan 10 ile 40 arasında değişebilmektedir. 40 puan alınabilecek en yüksek puandır ve yüksek özsaygı düzeyini işaret etmektedir. 10-20 puan

düşük özsaygı düzeyini, 20-30 puan orta özsaygı düzeyini ve 30-40 puan ise yüksek özsaygı düzeyini göstermektedir (Garske ve Thomas, 1990; Rosenberg, 1965; Schlansker, 1984; Soares ve Grossi, 1999). Araştırmada kullanılan Rosenberg Özsaygı Envanteri' nin ilk 10 maddelik özsaygı alt ölçeği EK 7' de verilmiştir.

Rosenberg, ölçeğin orijinal halini New York kentinde rasgele seçilen 10 lisenin 9. ve 12. sınıfına devam eden 5.024 öğrenci üzerinde uygulayarak Guttman ölçülerine göre puanlamıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında sosyo-ekonomik düzey, aileyle birlikte yaşayıp-yaşamama, inanç (Yahudi, Katolik, Protestan), boşanma durumunda eş ve çocukların yaşı, ayrılan eşlerin yalnız ya da başkasıyla yaşama durumu, doğum sırası, cinsiyet, kardeş sayısı, anne ile ilişki sıcaklığı, azınlık ve ırk (zenci-beyaz) gibi bir çok farklı değişken gözönüne alınmıştır. Ölçek yüksek güvenilirliğe sahiptir. Test-tekrartest korelasyon katsayısı .82 ile .88 ve çeşitli araştırmalarda elde edilen Cronbach Alpha katsayıları ise .77 ile .88 aralığındadır. Ayrıca ölçek üstün güvenilirlik anlamına gelen .92 Guttman ölçeği katsayısına sahiptir. Benzer ölçekler, bilinen gruplar, yordama ve yapı-kavram geçerliğinin kanıtlandığı çeşitli araştırmacılarca da bildirilmektedir (Adam, 1978; Kahle, 1980; Rosenberg, 1965; Schlansker, 1984; Soares ve Grossi, 1999).

1965 yılından günümüze birçok dile ve kültüre uyarlanan Rosenberg Özsaygı Envanteri Çuhadaroğlu (1986) tarafından Türkçe' ye uyarlanmıştır. Ölçeğin Çuhadaroğlu tarafından dilimize yapılan çevirisi üç ayrı öğretim üyesi tarafından gözden geçirilmiştir. Daha sonra Hacettepe Çocuk Hastanesi Ergen Polikliniğine başvuran 10 ergene uygulanarak maddelerin anlaşılabilirliği tartışılmış ve gerekli değişiklikler yapılarak son şekli verilmiştir.

Çuhadaroğlu (1986), ölçeğin geçerlik-güvenirliğini Ankara il merkezindeki bir lisenin 5 ayrı sınıfına devam eden 205 öğrenci üzerinde incelemiştir. Benzer ölçekler geçerliği, özsaygı alt ölçeği için psikiyatrik görüşmeler; depresyon, psikosomatik belirtiler ve kişilerarası ilişkilerde tehdit hissetme alt ölçekleri içinse SCL-90 kullanılarak tespit edilmiştir. Diğer alt ölçeklerle karşılaştırılabilecek uygun ölçek bulunamadığından, diğer alt

ölçeklerin benzer ölçekler geçerlik araştırması yapılamamıştır. Özsaygı alt ölçeği ile psikiyatrik görüşmeler arasındaki korelasyon katsayısı .71' dir. Diğer üç alt ölçekle SCL-90' nın aynı isimli alt boyutlarından elde edilen puanlar karşılaştırıldığında korelasyon katsayıları depresif duygulanım için .66; psikosomatik belirtiler için .70; kişiler arası ilişkilerde tehdit hissetme alt ölçeği için ise .45 olarak bulunmuştur.

Bir ay arayla aynı gruba verilerek test-tekrar test güvenilirliği incelenen envanter için elde edilen korelasyon katsayıları sırasıyla özsaygı boyutunda .75; kendilik kavramının sürekliliği boyutunda .75; insanlara güven boyutunda .55; eleştiriye duyarlılık boyutunda .48; depresif duygulanım boyutunda .70; hayalperestlik boyutunda .75; psikosomatik belirtilerde .89; kişiler arası ilişkilerde tehdit hissetme boyutunda .46; tartışmalara katılabilmeme .51; ana-baba ilgisinde .51; babayla ilişkide .79 ve son olarak psikişik izolasyon alt boyutunda .60 olarak hesaplanmıştır (Çuhadaroğlu, 1986).

Son yıllarda 'özsaygı' araştırmalarında Rosenberg Özsaygı Envanterinin 'özsaygı' alt ölçeğinin kullanılması, kendini anlatma envanteri olması, çok kısa sürede puanlanması, hemen her yaş ve sosyo-ekonomik düzeyde kullanılarak çok çeşitli grupları karşılaştırma olanağı vermesi nedeniyle bu ölçme aracı tercih edilmiştir.

III. 3. İşlem

Veriler, daha önce tanıtılan 'Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeği' ve 'Rosenberg Özsaygı Ölçeği' görme ve ortopedik engelli öğrencilerden oluşan araştırma grubuna araştırmacı tarafından uygulanarak toplanmıştır. Görme engelli öğrencilerle yapılan uygulama, Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Görme Engelliler Öğretmenliği Programının 3. sınıfına devam eden bir grup öğrencinin yardımıyla yürütülmüştür. Ölçeklerin görme engellilere uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümünde etkin olmaları bakımından görme engellilerin eğitimine yönelik eğitim almakta olan bu öğrencilerden yardım alınmıştır.

Araştırmada kullanılan verilerin toplandığı grup, 'Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeği' geliştirilirken kullanılan verilerin toplandığı gruptan farklıdır. Ölçeğin geliştirilmesi amacıyla veri toplanırken tesadüfi seçilen Doğan Çağlar Ortopedik engelliler İlköğretim Okulu ve Endüstri Meslek Lisesinden 30, Mitat Enç Görme Engelliler İlköğretim Okulundan 22 ve Göreneller İlköğretim Okulundan 20 öğrenci bu işlemde ayrı tutularak araştırmaya dahil olacak grubun ölçekleri önceden görmesi engellenmiştir. Böylece öğrencilerin ilk kez karşılaştıkları ölçeklere daha samimi cevaplar verecekleri düşünülerek hem tepki kurulumu önlenmeye, hem de öğrencilerin tekrar tekrar aynı soruları cevaplamalarından doğabilecek motivasyon eksikliği sonucu yanıltıcı cevaplar vermesi engellenmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmada kullanılan veriler, adı geçen toplam 72 öğrenciden alınmıştır. Daha sonra veriler bilgisayar ortamına aktarılırken 6 görme engelli öğrencinin bazı maddeleri boş bıraktıkları fark edilmiş ve bu öğrencilerden elde edilen veriler analize dahil edilmemiştir.

Uygulamalar sırasında araştırma grubuna gereken açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca motivasyonu sağlaması amacıyla araştırmacı tarafından araştırmaya katılan gruba kalem ve çikolata gibi pekiştireçler verilmiştir.

III. 4. Verilerin Analizi

Ölçeklerden elde edilen veriler araştırmacı tarafından bilgisayar ortamında SPSS istatistik paket programıyla değerlendirilmiştir. Bilgisayar ortamında istatistik paket programıyla yapılan işlemlerde İlişkisiz Gruplar İçin t testi, Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ve nonparametrik tekniklerden Mann Whitney U testleri kullanılmıştır. Farklı özsaygı düzeylerine sahip görme ve ortopedik engelli bireylerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarının farklılaşıp farklılaşmadığı ve kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarının engelin oluş zamanı, engel türü ve cinsiyet gibi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı sorularına İlişkisiz Gruplar İçin

t testi ile cevap aranmıştır. Görme engellilerin gerek özsaygı düzeylerinin gerekse kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarının bazı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı, yine aynı şekilde ortopedik engellilerin de özsaygı düzeylerinin ve kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarının bazı değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı soruları ise, gözeneklere düşen denek sayısının düşük olmasından dolayı ($n < 10$), Mann Whitney U tekniği kullanılarak yordanmıştır. Son olarak da, görme ve ortopedik engelli bireylerin toplumsal tutumları algılamaları ile özsaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek amacıyla Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı tekniği kullanılmıştır.

Araştırmada uygulanan tüm istatistiki tekniklerde hata payı .05 olarak alınmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde normallerden ayrı eğitilen görme ve ortopedik engelli ergenlerin özsaygı düzeyleri ve toplumun kendilerine yönelik tutumlarını algılamaları çeşitli değişkenlere göre incelenerek bulguların yorumlanmasına yer verilecektir.

Araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen bulgular verilmeden önce, araştırmaya katılan görme ve ortopedik engellilerin "Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeği"nden ve "Rosenberg Özsaygı Ölçeği"nden aldıkları puanlara ilişkin istatistikler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6

Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçlarına İlişkin İstatistikler (n=66)

Ölçme Araçları	x	Ss	Min.	Max.
Kendine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeği	37.26	12.92	18.0	69.0
Rosenberg Özsaygı Ölçeği	18.76	5.07	10.0	37.0

Tablo 6'da görüldüğü gibi araştırma grubunu oluşturan görme ve ortopedik engelli öğrencilerin "Kendilerine Yönelik Toplumsal tutumları Algılama Ölçeği" ne verdikleri cevapların aritmetik ortalaması 37.26, standart sapması 12.92, ölçekten aldıkları ne düşük puan 18.0, en yüksek puan ise 69.0' dir. "Rosenberg Özsaygı Ölçeği" ne verilen tepkilerin ise aritmetik ortalaması 18.76, standart sapması 5.07, ölçekten alınan en düşük puan 10.0 ve en yüksek puan ise 37.0' dir.

IV. 1. Özsaygı Düzeylerinin Kendine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamayı Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

IV. 1. 1. Farklı Özsaygı Düzeylerine Sahip Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarına İlişkin Bulgular

"Farklı özsaygı düzeylerindeki görme ve ortopedik engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları farklılaşmakta mıdır?" alt problemine cevap vermek amacıyla görme ve ortopedik engelli öğrencilerin "Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeği" ve "Rosenberg Özsaygı Ölçeği"nden aldıkları puanlar ilişkisiz gruplar için t testi analizine tabi tutulmuştur ve sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Araştırmaya katılan ortopedik ve görme engelli öğrenciler birlikte özsaygı düzeyleri bakımından incelendiğinde, sadece bir öğrencinin yüksek özsaygı düzeyinde puan aldığı gözlenmiştir. Özsaygı düzeyi yüksek (n=1) bir öğrencinin, düşük (n= 39) ve orta (n= 26) özsaygı düzeyine sahip öğrencilerle karşılaştırılmasının istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermeyeceği düşünülmüştür. Bu nedenle sadece düşük ve orta düzeyde özsaygıya sahip ortopedik ve görme engelli öğrencilerin, kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılama biçimleri yönünden birbirleriyle karşılaştırılmaları uygun görülmüştür.

Tablo 7

Kendine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamanın Özsaygı Düzeyine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi

Özsaygı Düzeyleri	n	x	ss	Sd	t	p
Düşük Özsaygı	39	32.0	10.23	63.0	4.28**	.001
Orta Özsaygı	26	43.92		12.06		

**p<.001

Tablo 7' den anlaşılacağı gibi engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları özsaygı düzeylerine göre farklılaşmaktadır ($t_{(63.0)}=4.28$, $p<.01$). Orta düzeyde özsaygıya sahip engellilerin toplumsal tutumları algılamaları ($x=43.92$), düşük düzeyde özsaygıya sahip engellilerin algılamalarından ($x=32$) daha olumludur.

IV. 1. 2. Görme Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerinin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

“Farklı özsaygı düzeylerine sahip ‘görme engellilerin’ toplumsal tutumları algılamaları farklılaşmakta mıdır?” alt problemine cevap vermek amacıyla görme engelli öğrencilerin özsaygı puanları, kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılama düzeylerine göre Mann Whitney U testi ile karşılaştırılarak sonuçlar sırasıyla 8., 9. ve 10. Tablolarda sunulmuştur. Engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılama puanları olumlu algılama, olumsuz algılama ve nötr algılama olmak üzere 3 düzeyde incelenmiştir.

Tablo 8

Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Olumlu Algılayan Görme Engelliler ile Olumsuz Algılayan Görme Engellilerin Özsaygı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Kendilerine Yönelik Tutumları Algılama	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Olumlu Algı	5	11.80	59.0	1.0	.004**
Olumsuz Algı	9	5.11	46.0		
Toplam	14				

**p<.01

Tablo 8' de görüldüğü gibi görme engelli bireylerin özsaygı puanları kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarına göre farklılaşmaktadır. Kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılayan görme engellilerin özsaygı puanları ile kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumsuz algılayan

görme engellilerin özsaygı puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<.01$). sıra ortalamalarına bakıldığında kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılayan görme engelli öğrencilerin (sıra ortalaması 11.80) özsaygı düzeylerinin, kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumsuz algılayan görme engelli öğrencilere göre (sıra ortalamaları 5.11) daha yüksek olduğu görülmektedir ($U=1.0$, $p<.01$).

Tablo 9

Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Olumlu Algılayan Görme Engelliler ile Nötr Algılayan Görme Engellilerin Özsaygı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Kendilerine Yönelik Tutumları Algılama	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Olumlu Algı	5	24.10	120.50	4.5	.002**
Nötr Algı	22	11.70	257.50		
Toplam	27				

** $p<.01$

Tablodan da görülebileceği üzere, kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılayan görme engellilerin özsaygı puanları ile kendilerine yönelik toplumsal tutumları nötr algılayan görme engellilerin özsaygı puanları arasındaki fark istatistiksel olarak $p<.01$ düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Sıra ortalamalarına bakıldığında, kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılayan görme engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları nötr algılayanlara göre daha yüksek özsaygı düzeyine sahip oldukları görülmektedir ($U=4.5$, $p<.01$).

Tablo 10

Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Nötr Algılayan Görme Engelliler ile Olumsuz Algılayan Görme Engellilerin Özsaygı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Kendilerine Yönelik Tutumları Algılama	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Nötr Algı	22	18.43	405.50	45.5	.019*
Olumsuz Algı	9	10.06	90.50		
Toplam	31				

*p<.05

Tablo 10' da verilen analiz sonuçlarına göre, görme engelli öğrencilerin özsaygı puanları kendilerine yönelik toplumsal tutumları nötr veya olumsuz algılamalarına göre değişmektedir. Sıra ortalamalarına bakıldığında kendilerine yönelik toplumsal tutumları nötr algılayan görme engelli öğrencilerin özsaygı düzeylerinin, toplumsal tutumları olumsuz algılayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (U=45.5, p<.05).

IV. 1. 3. Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerinin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

“Farklı özsaygı düzeylerine sahip ‘ortopedik engellilerin’ toplumsal tutumları algılamaları farklılaşmakta mıdır?” alt problemine cevap vermek amacıyla ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı puanları, kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılama düzeylerine göre Mann Whitney U testi ile karşılaştırılarak sonuçlar sırasıyla 11., 12. ve 13. Tablolarda sunulmuştur. Engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılama puanları olumlu algılama, olumsuz algılama ve nötr algılama olmak üzere 3 düzeyde incelenmiştir.

Tablo 11

Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Olumlu Algılayan Ortopedik Engelliler ile Olumsuz Algılayan Ortopedik Engellilerin Özsaygı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Kendilerine Yönelik Tutumları Algılama	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Olumlu Algı	6	6.25	37.50	1.5	.05*
Olumsuz Algı	3	2.50	7.50		
Toplam	9				

*p<.05

Tablo 11' de görüldüğü gibi ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı puanları kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarına göre farklılaşmaktadır. Kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılayan ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı puanları ile kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumsuz algılayan ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (p<.05). Sıra ortalamalarına bakıldığında kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılayan ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı düzeylerinin, kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumsuz algılayan ortopedik engelli öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir (U=1, p<.05).

Tablo 12

Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Olumlu Algılayan Ortopedik Engelliler ile Nötr Algılayan Ortopedik Engellilerin Özsaygı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Kendilerine Yönelik Tutumları Algılama	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Olumlu Algı	6	24.10	115.0	32.0	.069
Nötr Algı	21	12.52	263.0		
Toplam	27				

Tablodan da görülebileceği üzere, kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılayan ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı puanları ile

kendilerine yönelik toplumsal tutumları nötr algılayan ortopedik engellilerin özsaygı puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Sıra ortalamalarına bakıldığında, kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılayan ortopedik engelli öğrencilerin, kendilerine yönelik toplumsal tutumları nötr algılayanlara göre daha yüksek özsaygı düzeyine sahip oldukları görülse de bu fark, istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (U=32.0, p>.05).

Tablo 13

Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Nötr Algılayan Ortopedik Engelliler ile Olumsuz Algılayan Ortopedik Engellilerin Özsaygı Puanlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Kendilerine Yönelik Tutumları Algılama	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Nötr Algı	21	14.0	294.0	1.0	.006**
Olumsuz Algı	3	2.0	6.0		
Toplam	24				

**p<.01

Tablo 13' de verilen analiz sonuçlarına göre, ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı puanları kendilerine yönelik toplumsal tutumları nötr veya olumsuz algılamalarına göre değişmektedir. Sıra ortalamalarına bakıldığında kendilerine yönelik toplumsal tutumları nötr algılayan ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı düzeylerinin, toplumsal tutumları olumsuz algılayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (U=1.0, p<.01).

IV. 2. Engel Türüne Göre Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerinin Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Bulgular

Görme engelli öğrenciler ile ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin yapılan t testi analiz sonuçları Tablo 14' de sunulmuştur.

Tablo 14
Özsaygı Puanlarının Engelin Türüne Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi

Engel Türü	n	x	ss	Sd	t	p
Görme	36	18.28	4.35	64.0	.84	.404
Ortopedik	30	19.33	5.85			

Ortopedik engellilerin özsaygı puan ortalamaları ($x=19.33$), görme engellilere göre ($x=18.28$) daha yüksek olarak bulunmuştur. Ancak tablodan görüldüğü gibi görme ya da ortopedik engelli olmak istatistiksel olarak özsaygı puanlarında farklılık yaratmamaktadır ($t_{(64.0)}=.84$, $p>.05$). Ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı puanları ile görme engelli öğrencilerin özsaygı puanları .05 anlamlılık düzeyinde farklılık göstermemektedir ($p>.05$).

IV. 3. Engelin Oluş Zamanının Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

IV. 3. 1. Engelin Oluş Zamanının Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Görme ve ortopedik engelli öğrencilerin engeli doğuştan veya sonradan edinmelerinin özsaygı puanlarını değiştirip değiştirmediğine ilişkin yapılan t testi analiz sonuçları Tablo 15' de verilmiştir.

Tablo 15
Özsaygı Puanlarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi

Engel Oluş Şekli	n	x	ss	Sd	t	p
Doğuştan	43	18.56	4.28	64.0	.43	.666
Sonradan	23	19.13	6.39			

Tablo 15'de görüldüğü gibi doğuştan engellilerin özsaygı puan ortalamaları ($x=18.56$), sonradan engelli olanların özsaygı puan

ortalamalarından ($x=19.13$) daha düşük olmasına rağmen bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Engelli öğrencilerin özsayı puanları engelin oluş zamanına göre farklılaşmamaktadır ($t_{(64.0)} = .43, p > .05$).

IV. 3. 2. Engelin Oluş Zamanının Görme Engelli Öğrencilerin Özsayı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Görme engelli öğrencilerin doğuştan veya sonradan engelli olmalarının özsayı puanlarını değiştirip değiştirmediğine ilişkin olarak yapılan Mann Whitney U testi analiz sonuçları Tablo 16' da verilmiştir.

Tablo 16

Görme Engelli Öğrencilerin Özsayı Puanlarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Engelin Oluş Şekli	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Doğuştan	26	18.52	481.50	129.0	.986
Sonradan	10	18.45	184.50		
Toplam	36				

Tablo 16' da görüldüğü gibi doğuştan görme engelli olan öğrencilerin özsayı düzeyleri ile sonradan görme engelli olan öğrencilerin özsayı düzeyleri birbirinden farklılaşmamaktadır ($U=129.0, p > .05$). Sıra ortalamaları incelendiğinde de aradaki farkın çok düşük olduğu gözlenmektedir.

IV. 3. 3. Engelin Oluş Zamanının Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsayı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Doğuştan veya sonradan ortopedik engelli olanların özsayı puanlarının farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin yapılan analiz sonuçları Tablo 17' de verilmiştir.

Tablo 17
Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Puanlarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Engelin Oluş Şekli	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Doğuştan	17	17.47	297.0	77.0	.159
Sonradan	13	12.92	168.0		
Toplam	30				

Tablo 17’ de görüldüğü gibi doğuştan veya sonradan ortopedik engelli olmak özsaygı puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yaratmamaktadır (U=77.0, p>.05). Her ne kadar sıra ortalamalarına bakıldığında doğuştan ortopedik engelli olanların özsaygı puanları, sonradan ortopedik engelli olanlara göre daha yüksek görünse de bu fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.

IV. 4. Cinsiyet Değişkeninin Engellilerin Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaşdırmadığına İlişkin Bulgular

IV. 4. 1. Cinsiyet Değişkeninin Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaşdırmadığına İlişkin Bulgular

Görme ve ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı puanları arasında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin yapılan t testi analiz sonuçları Tablo 18’ de sunulmuştur.

Tablo 18
Özsaygı Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi

Cinsiyet	n	x	ss	Sd	t	p
Kız	19	17.16	4.44	64	1.65	.101
Erkek	47	19.40	5 22			

Tablodan görüleceği gibi görme ve ortopedik engelli öğrencilerin özsayı puanları erkeklerde ($x=19.40$), kızlara göre ($x=17.16$) daha yüksek bulunsa da; istatistiksel olarak ortopedik ve görme engelli ergenlerin özsayı düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermemektedir ($t_{(64.0)}=1.65$, $p>.05$). Kız ve erkek engelli öğrencilerin özsayı puanları arasında .05 anlamlılık düzeyinde farklılık bulunamamıştır.

IV. 4. 2. Cinsiyet Değişkeninin Görme Engelli Öğrencilerin Özsayı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Görme engelli öğrencilerin özsayı düzeylerinin kız veya erkek olmalarına göre farklılık gösterip göstermediğine dair yapılan Mann Whitney U testi analiz sonuçları Tablo 19' da verilmiştir.

Tablo 19

Görme Engelli Öğrencilerin Özsayı Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kız	10	17.30	173.0	118.0	.671
Erkek	26	18.96	493.0		
Toplam	36				

Tablodan da anlaşıldığı gibi görme engelli kız öğrenciler ile görme engelli erkek öğrencilerin özsayı düzeyleri birbirlerinden farklılık göstermemektedir ($U=118.0$, $p>.05$). Görme engelli kız ve erkek öğrencilerin sıra ortalamaları incelendiğinde görme engelli erkek öğrencilerin özsayı puanları, görme engelli kız öğrencilere göre daha yüksek olsa da bu fark istatistiksel olarak anlamlı değildir.

IV. 4. 3. Cinsiyet Değişkeninin Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeylerini Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı puanlarının cinsiyet faktörüne göre farklılaşp farklılaşmadığına ilişkin yapılan Mann Whitney U Testi analiz sonuçları Tablo 20' de sunulmuştur.

Tablo 20

Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kız	9	17.50	157.50	76.50	.413
Erkek	21	14.64	307.50		
Toplam	30				

Analiz sonuçlarına bakıldığında ortopedik engelli öğrencilerin özsaygı puanlarının cinsiyet faktörüne göre farklılaşmadığı görülmektedir (U=76.50, p>.05). Sıra ortalamaları incelendiğinde ortopedik engelli kız öğrencilerin özsaygı puanları ortopedik engelli erkek öğrencilerden daha yüksek görünse de yapılan analiz sonucu bu fark anlamlı düzeyde bulunmamıştır.

IV. 5. Engel Türünün Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Kendine yönelik toplumsal tutumları algılamanın görme ya da ortopedik engele sahip olmaya göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin yapılan t testi analiz sonuçları Tablo 21' de sunulmuştur.

Tablo 21

Kendine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamanın Görme ve Ortopedik Engelli Olmaya Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi

Engel Türü	n	x	ss	Sd	t	p
Görme	36	34.75	10.91	64.0	1.75	.084
Ortopedik	30	40.27	14.61			

Tablodan da izlenebileceği gibi ortopedik engelli ergenler ($x=40.27$), toplumsal tutumları, görme engellilere göre ($x=34.75$) daha olumsuz algılarken bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t_{(64.0)}=1.75$, $p>.05$). Görme ya da ortopedik engelli olmak kendine yönelik toplumsal tutumları algılamayı farklılaştırmamaktadır.

IV. 6. Engelin Oluş Zamanının Kendine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamayı Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

IV. 6. 1. Engelin Oluş Zamanının Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Görme ve ortopedik engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarının engele doğuştan ya da sonradan sahip olma bakımından farklılık gösterip göstermediğine ilişkin yapılan t testi analiz sonuçları Tablo 22' de sunulmuştur.

Tablo 22

Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi

Engelin Oluş Şekli	n	x	ss	Sd	t	p
Doğuştan	43	36.0	11.64	64.0	1.08	.283
Sonradan	23	39.60	15.02			

Puan ortalamaları, doğuştan engelli olanların toplumsal tutumları daha olumlu algıladığını göstermektedir ($x_{\text{doğ}}= 36.0$, $x_{\text{son}}= 39.60$). Ancak tablodan da izlenebileceği gibi görme ve ortopedik engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları, engele sahip oldukları zamana göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır ($t_{(64.0)}=1.08$, $p>.05$).

IV. 6. 2. Engelin Oluş Zamanının Görme Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Engelinin doğuştan veya sonradan edinilmesinin görme engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarını farklılaştırıp farklılaştırmadığı sorusu Mann Whitney U Test tekniği ile araştırılmış olup sonuçlar Tablo 23'de sunulmuştur.

Tablo 23

Görme Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Engelin Oluş Zamanı	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Doğuştan	26	17.38	452.0	101.0	.305
Sonradan	10	21.40	214.0		
Toplam	36				

Tablo 23' de yer alan analiz sonuçları göz önüne alındığında doğuştan veya sonradan görme engelli olanların kendine yönelik toplumsal tutumları algılamayı farklılaştırmadığı sonucuna ulaşılmaktadır ($U=101.0$, $p>.05$). Sıra ortalamalarına bakıldığında sonradan görme engelli olanların kendilerine yönelik toplumsal tutumları doğuştan engelli olanlara göre daha olumsuz algıladıkları görülmesine rağmen bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

IV. 6. 3. Engelin Oluş Zamanının Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Engelin doğuştan veya sonradan edinilmesinin ortopedik engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarını farklılaştırıp farklılaştırmadığı sorusu Mann Whitney U Test tekniği ile araştırılmış olup sonuçlar Tablo 24’de sunulmuştur.

Tablo 24

Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Engelin Oluş Zamanına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Engelin Oluş Zamanı	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Doğuştan	17	15.94	271.0	103.0	.753
Sonradan	13	14.92	194.0		
Toplam	30				

Tablo 24’ de yer alan analiz sonuçları göz önüne alındığında doğuştan veya sonradan ortopedik engelli olmanın kendine yönelik toplumsal tutumları algılamayı farklılaştırmadığı sonucuna ulaşılmaktadır (U=103.0, p>.05). Sıra ortalamalarına bakıldığında, sonradan ortopedik engelli olanların kendilerine yönelik toplumsal tutumları doğuştan engelli olanlara göre daha olumlu algıladıkları görülmesine rağmen bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

IV. 7. Cinsiyet Değişkeninin Engellilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarını Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

IV. 7. 1. Cinsiyet Değişkeninin Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Kendine yönelik toplumsal tutumları algılamanın cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin yapılan t testi analiz sonuçları Tablo 25' de sunulmuştur.

Tablo 25

Kendine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Puanlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t Testi Analizi

Cinsiyet	n	x	ss	Sd	t	p
Kız	19	32.32	10.57	64.0	2.022	.047*
Erkek	47	39.27	13.35			

*p<.05

Tablodan da izlenebileceği gibi engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları bakımından kızlar erkekler arasında anlamlı bir fark vardır. Engelli kızların engelli erkeklere göre kendilerine yönelik toplumsal tutumları daha olumlu algıladıkları söylenebilir ($t_{(64.0)}=1.08$, $p>.05$). Fakat $p=.047$, $\alpha=.05$ ' e çok yakın bir rakam olduğundan, aradaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlı olmasına rağmen çok yüksek bir fark olduğu söylenemez.

IV. 7. 2. Cinsiyet Değişkeninin Görme Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Görme engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin istatistiksel bulgular Tablo 26' da verilmiştir.

Tablo 26
Görme Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kız	10	17.15	171.50	101.0	.305
Erkek	26	19.02	494.50		
Toplam	36				

Tablodan da anlaşılacağı gibi görme engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları cinsiyete göre farklılaşmamaktadır ($U=101.0$, $p>.05$). Sıra ortalamalarına bakıldığında görme engelli kız öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları erkek görme engellilere göre daha olumlu algıladıkları görülse de bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

IV. 7. 3. Cinsiyet Değişkeninin Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Farklılaştırıp Farklılaştırmadığına İlişkin Bulgular

Ortopedik engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin istatistiksel bulgular Tablo 27'de verilmiştir.

Tablo 27

Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamalarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılmasına İlişkin Mann Whitney U Testi Analizi

Cinsiyet	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	p
Kız	9	17.17	154.50	795.0	.497
Erkek	21	14.79	310.50		
Toplam	30				

Tablodan da anlaşılacağı gibi ortopedik engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları cinsiyete göre farklılaşmamaktadır ($U=795.0$, $p>.05$). Sıra ortalamalarına bakıldığında ortopedik engelli kız öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları ortopedik engelli erkeklere göre daha olumlu algıladıkları görülse de bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

IV. 8. Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamaları ile Özsaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Ait Bulgular

Toplumsal tutumları algılama ile özsaygı düzeyi arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla görme ve ortopedik engellilerin "Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılama Ölçeği"nden aldıkları puanlar ile "Rosenberg Özsaygı Ölçeği"nden aldıkları puanlar arasında ilişki olup olmadığı Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı ile incelenmiştir. Görme ve ortopedik engelli bireylerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları ile özsaygı düzeyleri arasında ilişki olup olmadığına ilişkin bulgular Tablo 28' de sunulmuştur.

Tablo 28

**Görme ve Ortopedik Engellilerin Toplumsal Tutumları Algılamaları ile
Özsaygı Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular**

		Algı
Özsaygı	Pearson	.69**
	Sig. (2)	.001
	R ²	.48
	N	36

** p<.01

Tablo 28'de görüldüğü gibi görme ve ortopedik engelli ergenlerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları ile özsaygı düzeyleri arasında p<.01 düzeyinde anlamlı pozitif yönde bir korelasyon vardır (r=.69). Bu iki değişken arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğu söylenebilir. Kendisine yönelik tutumları olumsuz algılayan bir engellinin özsaygı düzeyi düşme eğilimi gösterirken, tutumları olumlu algılayan engelli bireylerin ise özsaygı düzeyleri olumlu algıyla birlikte yükselme eğilimi göstermektedir. Bir başka ifadeyle; özsaygı düzeyi yüksek olan engelli bireyler kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılandıkça, özsaygı düzeyleri düşük olan engelli bireyler kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumsuz algılamaya eğilimindedirler.

Görme ve ortopedik engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları ile özsaygı düzeyleri arasında pozitif yönlü yüksek derecede bir ilişki bulunmuştur. Fakat bu ilişki, bir değişkendeki değişimin ne kadarının diğer değişken tarafından açıklandığı konusunda bilgi vermemektedir. Açıklanan varyansın belirlenmesi amacıyla hesaplanan determinasyon katsayısı (r²) Tablo 7' de yer almaktadır. Buna göre, görme ve ortopedik engelli öğrencilerin kendilerine yönelik tutumları algılamalarındaki değişimin %48'i engelli bireylerin özsaygı düzeyinden kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde, görme ve ortopedik engelli bireylerin özsaygı düzeylerindeki değişimin de %48'inin algılanan tutumlar tarafından açıklandığı söylenebilir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

Bu araştırmada, farklı özsaygı düzeylerinin görme ve ortopedik engelli ergenlerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarını farklılaştırıp farklılaşmadığı araştırılmıştır. Sırasıyla önce araştırmaya dahil edilen her iki engel grubu için, daha sonra ise engel grupları ayrılarak toplumsal tutumları algılamalarının özsaygı düzeylerine göre farklılaşıp farklılaşmadığına; özsaygı düzeylerinin engel türüne, engelin oluş zamanına (önce her iki engel grubu dahil edilerek, daha sonra ise engel grubuna göre ayrı ayrı) ve cinsiyete (yine aynı şekilde önce her iki engel grubu dahil edilerek, daha sonra engel grubuna göre ayrı ayrı) göre farklılaşıp farklılaşmadığına; ayrıca kendine yönelik toplumsal tutumu algılamanın engel türüne, engelin oluş zamanına (önce her iki engel grubu dahil edilerek, daha sonra her engel grubu için ayrı ayrı) ve cinsiyete (yine aynı şekilde önce her iki engel grubu dahil edilerek, daha sonra her engel grubu için ayrı ayrı) göre farklılaşıp farklılaşmadığına ve son olarak da görme ve ortopedik engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları ile özsaygı düzeyleri arasındaki ilişkiye dair bulguların yorumlanmasına ve tartışılmasına yer verilecektir.

V. 1. Farklı Özsaygı Düzeylerine Sahip Engellilerin Toplumsal Tutumları Algılamaları

Araştırma sonucunda yapılan analizlere göre orta özsaygı düzeyine sahip engelli ergenlerle düşük özsaygı düzeyine sahip engelli ergenlerin kendilerine yönelik tutumları algılamaları farklı bulunmuştur. Buna göre, özsaygı düzeyleri düşük engelliler, kendilerine yönelik tutumları orta düzeyde özsaygıya sahip olanlardan daha olumsuz algılamaktadırlar. Psikoloji kuramları incelendiğinde, bireyin benlik ve özsaygısının oluşumu ve gelişiminde diğer insanların o bireye yönelik tutum ve davranışlarının büyük öneme sahip olduğu yönünde açıklamalara rastlanmaktadır (Atkinson, 1999; Çakmak-Güleç, 1999; Geçtan, 1996 b, a; James, 1948; Öner, 1982; Rosenberg, 1965; Young, 1972). Bu bulgu, psikoloji kuramlarını ve daha önce

sözü edilen özsaygı ile toplumsal tutumları algılama arasında ilişki olduğu yönündeki bulguyu destekler nitelikte bir bulgudur.

Ayrıca, toplumsal tutumların algılanma biçimi, hem görme hem de ortopedik engelli ergenlerin özsaygı puanlarını farklılaştıran bir etken olarak bulunmuştur. Ölçekten alınan puanlara göre kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılayan görme engellilerin özsaygı puanları, olumsuz algılayanlardan .001 anlamlılık düzeyinde daha yüksek bulunurken, aynı farklılık ortopedik engelli grup için .05 anlamlılık düzeyinde bulunmuştur. Aynı şekilde kendilerine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılayan görme engelli ergenlerin özsaygı puanları, bu tutumları nötr algılayanlara göre .01 anlamlılık düzeyinde daha yüksek bulunurken, ortopedik engellilerde böyle bir farklılık bulunmamıştır. Kendilerine yönelik toplumsal tutumları nötr algılayan görme engellilerin özsaygı puanları olumsuz algılayanlara göre .05 düzeyinde daha yüksek bulunurken, aynı farklılık ortopedik engelli grupta .01 anlamlılık düzeyinde gözlenmiştir.

Benlik kavramı ve özsaygının oluşumunda kişi için önemli olan bireylerin görüş ve değerlendirmelerinin önemine özsaygının oluşumu gelişimi başlığı altında değinilmiştir. Çevresindeki insanların bireyle ilgili kanıları birey tarafından algılanarak benliğe katılır. Bu nedenle çevredeki insanların tutum ve davranışlarının bireyin benlik kavramının oluşumunda ve özsaygı düzeyi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu çeşitli araştırmacılarca ortaya konmuştur. Bu nedenle, kendine yönelik toplumsal tutumları olumlu algılayanların özsaygı düzeylerinin olumsuz algılayanlara göre daha yüksek olacağı araştırmacı tarafından gözlenmesi beklenen bir bulgudur.

Özsaygı düzeyi yüksek kimseler, kendine güvenen, eleştiriden korkmayan, gerçekçi hedefleri olan, bu hedefler için uğraşan, aktif ve girişken, kabul düzeyi yüksek, akademik ve sosyal yönden başarılı ve kendisiyle ilgili pozitif algısı olan kimseledir. Özsaygı düzeyi düşük kimseler ise, onay arayan, korkuları olan, eleştiri karşısında daha kırılgan, bağımlı, onaylanma ihtiyacı yüksek olduğunda kendisi gibi davranamayan, risk almayan, mütevazı amaçlar belirleyen ve kafası kendi problemleriyle dolu kimselerdir (Pişkin,

2000). Buradan da anlaşılacağı gibi özsaygı düzeyi yüksek olan kimseler çevreden gelen iletileri daha olumlu karşılayabilen, herhangi bir davranışlarına ya da özelliklerine yapılan eleştirileri kişiliklerine yönelik bir tehdit olarak algılamayan kişilerdir. Düşük özsaygı düzeyine sahip bireyler ise çevreden gelen olumsuz iletilere daha açık, eleştirileri kişiliklerine yönelik tehdit olarak algılayan kimselerdir.

V. 2. Engel Türüne Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeyleri

Ortopedik engellilerin özsaygı puan ortalamaları ($X= 19.33$), görme engellilere göre ($x=18.28$) daha yüksek olarak bulunmuştur. Ancak, bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t_{(64)}=.84$, $p>.05$). Bu bulgu Akçamete (1990), Küçükaksoy (1993) ve Şener' in (1999) araştırma bulgularını desteklemektedir. Kaner' in (1995) araştırma bulguları ise, görme engellilerin özsaygı düzeylerinin ortopedik engellilere oranla daha yüksek olduğu yönündedir. Görme engelli ergenlerle ortopedik engelli ergenler arasında özsaygı bakımından farklılık bulunmaması, araştırmaya dahil edilen engellilerin ülkemizde çok az engellinin devam etme şansı bulabildiği yatılı okullarda öğrenci olmaktan kaynaklanabilir. Okula gitmek, hatta ailelerinden çok uzakta, başkentte yalnız başına yaşayabilmek engelliler için özsaygı düzeyini koruyan bir etkiye sahip olabilir.

V. 3. Engelin Oluş Zamanına Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeyleri

Doğuştan engelli grubun özsaygı puan ortalaması ($X=18.56$), sonradan engelli olan grubun özsaygı puan ortalamasından ($X=19.13$) daha düşük olmasına rağmen bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t_{(64)}= .43$, $p>.05$). Aynı bulgu görme engelli ve ortopedik engelli öğrenciler, engel türlerine ayrılarak incelendiğinde de elde edilmiştir. Doğuştan veya sonradan görme engelli olmak ya da doğuştan veya sonradan ortopedik engelli olmak özsaygı düzeyinde herhangi bir farklılığa neden olmamaktadır.

Bu bulgu Akçamete' nin (1990), Erkan' nın (1990), Şener' in (1999), bedensel engelin oluş zamanının özsaygı düzeyini farklılaştırmadığı yönündeki bulgularını desteklerken, Marini ve diğerlerinin (1995) ve Nosek' in (2000) doğuştan engelli olanların özsaygı düzeylerinin daha düşük olduğu yönündeki bulguları ile çelişkili görünmektedir. Araştırmacı bu çalışmada sonradan engelli olanların engelle birlikte yaşama süresini dikkate almamıştır. Marini ve arkadaşlarının (1995) araştırma sonuçları ise, engelle birlikte yaşama süresi arttıkça kişinin engele uyum sağladığı engelinin kabullendiği yönündedir. Burada da doğuştan engelli olanlar ile sonradan engelli olanların özsaygı puanlarının farklılık göstermemesi, engelle birlikte yaşama süresinin uzunluğuna bağlı olabilir.

Her iki engel grubunda da ham puanlara bakıldığında doğuştan engelli olan grupların özsaygı puanlarının sonradan engelli olanlara göre daha yüksek olduğu bu görüşü destekleyen bir kanıt olabilir.

Diğer yandan bu bulgu ülkemizde yapılan araştırmalardan Akçamete' nin (1990) engelin oluş şeklinin kendini kabulü etkilemediği yönündeki bulgusuyla örtüşmektedir. Ülkemizde engellilerin sosyal yaşama katılmaları ve ailelerin engelli çocuklarına yaptıkları duygusal yatırım dikkate alındığında bu bulgunun yurtdışındaki bulgulardan farklı olmasının nedenleri de açığa çıkmaktadır. Ülkemizdeki ailelerin engelli çocuklarını okula göndermeleri pek sık rastlanan bir durum değildir. Bu araştırmaya katılan grup ise, tümüyle eğitim alan engellilerden oluşmaktadır. Akçamete' nin (1990) araştırma grubu da aynı şekilde eğitilmiş engellilerden oluşmaktaydı. Taşra illerinden başkente gelerek eğitim almak, engelli ergenler için özsaygı yükseltici bir etken olduğundan doğuştan veya sonradan engelli olanların özsaygı puanları arasında anlamlı bir farklılık görülmesini engellemiş olabilir.

V. 4. Cinsiyete Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Özsaygı Düzeyleri

Görme ve ortopedik engelli ergenlerin özsaygı düzeyleri cinsiyet değişkenine göre karşılaştırıldığında özsaygı düzeyi erkeklerde ($x=19.40$),

kızlara göre ($x=17.16$) daha yüksek bulunsa da; istatistiksel olarak ortopedik ve görme engelli ergenlerin özsaygı düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılık göstermemektedir ($t_{(64)}=1.65, p>.05$).

Aynı bulgu görme engelli ve ortopedik engelli gruplar ayrı ayrı ele alınarak kendi içlerinde değerlendirildiklerinde de karşımıza çıkmaktadır.

Erkan (1990), Seyhan-Maşrabacı' nın (1994) araştırma bulguları da benzer sonuçlar vermektedir. Akçamete (1990) ise, cinsiyetin kendine kabulde önemli bir etken olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Aynı şekilde burada da engelli olduğu halde okula gidip eğitim alma hakkı kazanmış olmak özsaygı düzeyini artırıcı bir faktördür. Bu durum özellikle engelli kız öğrenciler için söz konusu edilebilir.

V. 5. Engel Türüne Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Toplumsal Tutumları Algılama Düzeyleri

Görme engelli ergenler ($x=34.75$), toplumsal tutumları, ortopedik engellilere göre ($x=40.27$) daha olumlu algılarken bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($t_{(64)}=1.75, p>.05$). Araştırma grubunun belirli bir engel grubuna yönelik özel okullarda okuyan öğrencilerden oluşması engelli ergenlerin toplumsal tutumları algılamaları arasında fark bulunmamasına neden olmuş olabilir. Sürekli kendisi gibi engelli bireylerle ya da uzman hizmet personeliyle birlikte olan bu öğrenciler toplumdan biraz da soyutlanmış olarak yaşamaktadırlar. Bu nedenle kendilerine yönelik tutumların sorulduğu ölçme aracındaki bazı durumlarla karşılaşmamış olmaları muhtemeldir. Özyürek de (1982) normal öğrencilerden ayrı eğitilen ortopedik engelli öğrencilerin bedensel görünümelerini daha olumlu algıladıkları bulgusuna ulaşmıştır.

V. 6. Engelin Oluş Zamanına Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Toplumsal Tutumları Algılama Düzeyleri

Puan ortalamaları doğuştan engelli olanların toplumsal tutumları daha olumlu algıladığını göstermektedir ($x_{doğ}=36, x_{son}=39.60$). Ancak görme ve

ortopedik engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları, istatistiksel olarak engele sahip oldukları zamana göre değişmemektedir ($t_{(64)}=1.08$, $p>.05$).

Bu bulgu, engellilere yönelik toplumsal tutumların engelin oluş zamanına göre değil, engele yönelik olduğunu göstermektedir. Önemli olan bireyin ne zamandan beri engelli olduğu değil, daha çok engelli bir birey olmasıdır.

Araştırmaya katılan engelli ergenlerden sonradan engelli olanların engelle yaşama süreleri araştırmaya dahil edilmediğinden arada fark bulunmamış olabilir. Ancak, sonradan engelli olan grubun en azından bir yıldan fazla zamandır engelle birlikte yaşadığı dikkate alınacak olursa, bu öğrencilerin toplumsal tutumları algılayışlarının belli bir yönde biçimlenmiş olduğu söylenebilir. Bir diğer neden de, sonradan engelli olan grubun doğuştan engelli grupla birlikte engelle özgü ayrı bir eğitim kurumunda yatılı eğitim almasının, sürekli etkileşimde bulunmalarının ve grubun sosyo-ekonomik düzey bakımından da benzeşmesi bu bulgu üzerinde etkili olan nedenlerden olabilir.

V. 7. Cinsiyete Göre Görme ve Ortopedik Engelli Öğrencilerin Toplumsal Tutumları Algılamaları

Görme ve ortopedik engelli kız öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları erkeklere göre daha olumlu algıladıkları .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($x_{kız}=32.32$, $x_{erk}=39.27$, $t_{(64)}=1.08$, $p<.05$). $p=.047$ $\alpha=.05$ değerine çok yakın bir değerdir ve kız ve erkek engelli öğrencilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları birbirlerine yakın biçimde algıladıklarına işaret etmektedir. Ancak, engel grupları kendi içlerinde ayrı ayrı değerlendirildiğinde hem görme engelli kızlarla görme engelli erkekler arasında, hem de ortopedik engelli kızlarla ortopedik engelli erkekler arasında kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılama yönünden herhangi bir farklılığa rastlanamamıştır. İki grup birlikte değerlendirildiğinde p değerinin temel alınan hata payına yakınlığı dikkate alınır ise aradaki farkın pek de önemli olmadığı

görülebilecektir. Ayrıca her iki grup birlikte incelendiğinde, kız ve erkek öğrenci sayılarının birbirinden farklı olması bu sonucu doğrulamış olabilir (kız=19; erkek=47).

Gözlemler toplumun engelli kızlara daha fazla acıma duygusuyla yaklaştığı yönünde ise de, bu araştırmaya dahil edilen gruptaki kız ve erkeklerin bir dereceye kadar toplumdan soyutlanmış özel bir çevrede eğitim görüyor olması, toplumsal tutumları algılamalarını benzer kılmış olabilir.

Ayrıca ülkemiz koşulları göz önüne alındığında engelli olmayan kız çocuklarının dahi okula gönderilmediği bir ortamda engelli kızlar olarak ailelerinden uzakta başkentte eğitim alıyor olmaları bu bulgu üzerinde etkili olmuş olabilir. Çevrelerindeki insanlar araştırmaya dahil edilen engelli kız öğrencilere daha olumlu tutumlar takınıyor olabileceği gibi, sözü edilen değişkenlerden dolayı bu kız öğrenciler de kendilerine yönelik tutumları daha olumlu algılıyor olabilirler.

V. 8. Görme ve Ortopedik Engelli Bireylerin Kendilerine Yönelik Toplumsal Tutumları Algılamaları ve Özsaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki

Görme ve ortopedik engelli ergenlerin özsaygı düzeyleri ile kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları arasındaki ilişkiye bakıldığında aralarında olumlu bir ilişki olduğu bulgular arasında yer almaktadır. Özsaygı düzeyi yüksek bireyler kendilerine yönelik toplumsal tutumları daha olumlu algılamaktadırlar. Özsaygı düzeyi düşüktüğüne algının olumsuz bir seyir izlediği bulunmuştur. Bir diğer deyişle kendine yönelik tutumları olumlu algılayanların özsaygı düzeyleri de yüksek, olumsuz algılayanların ise özsaygı düzeyleri daha düşüktür.

İlgili alanyazın incelendiğinde çoğu kuramcının, özsaygı kavramının oluşumunda ve gelişiminde diğer kişilerin görüşlerinin birey için belirleyici bir etkiye sahip olduğu, bireyin kendini diğer insanların görüşlerine göre tanımladığı yolunda fikir birliği içinde olduğu görülür. Cooley, Mead gibi sembolik etkileşimcilerden Adler ve Horney gibi yeni Freud' yenlere,

hümanistik Rogers'a ve Rosenberg ve Coopersmith gibi özsaygı kuramcılarında kadar hemen hemen tüm kuramcılarının özsaygı kavramını açıklarken diğer insanların tutum ve davranışlarının kişi tarafından algılanma biçiminin önemine değindikleri görülür. Dolayısıyla özsaygı ile toplumsal tutumların algılanması arasında doğrudan bir bağ olduğu söylenebilir.

Bu araştırmada da görme ve ortopedik engelli ergenlerin özsaygı düzeyleri ile kendilerine yönelik tutumları algılamaları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu, alanyazını destekler nitelikte bir bulgudur. Kişi kendini başkalarının görüşlerini temele alarak, kendini diğerleriyle kıyaslayarak değerlendirmektedir. Böylece diğerlerinin kendisiyle ilgili görüşleri, kendisinin diğerlerine göre bulunduğu yer, kişinin özsaygısının önemli bir kısmını açıklamaktadır. Özsaygı düzeyi ile kendine yönelik toplumsal tutumları algılama değişkenlerinin birbirlerinde açıkladıkları varyansı belirlemek amacıyla hesaplanan determinasyon katsayısı, özsaygıdaki değişiminin %48' nin tutumları algılama değişkenince açıklandığını göstermektedir.

Akçamete (1990) ana-baba tutumlarının üniversite öğrencisi bedensel engelli gençlerin kendini kabul düzeyleri üzerinde önemli etkiye sahip olduğunu, Erkan (1990) ise, anneden yeterli sevgi- ilgi ve kabul gören ortopedik engelli çocukların kendilerini kabul düzeylerinin aşırı korunan ortopedik engelli çocuklardan daha yüksek olduğunu bulmuştur. Wearda (1982), ana-babanın çocuğu anlaması ve kabulü ile çocuğun benlik kavramı arasında pozitif yönde bir ilişki bulmuştur. Li Li (1998) ise ailenin duygusal desteği ile özsaygı arasında olumlu bir ilişki bulmuşlardır. Aynı şekilde Nosek' in (2000) bedensel engelli kadınlar üzerinde yaptığı araştırma sonuçları da kabul gören ve desteklenen engelli kadınların yüksek özsaygıya sahip oldukları yönünde bulgular vermektedir. Tüm bu araştırma bulguları kendine yönelik tutumları algılamanın özsaygı düzeyiyle ilişkili olduğu yönündeki bulguyu destekler niteliktedir.

BÖLÜM VI

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılan genel sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

VI. 1. SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, Ankara ilinde normallerden ayrı eğitilen görme ve ortopedik engelli ergenlerin özsaygı düzeylerinin, toplumun kendilerine yönelik tutumlarını algılamalarına göre değişip değişmediğini belirlemektir. Bu amaç çerçevesinde görme ve ortopedik engelli bireylerin toplumsal tutumları algılamaları ile özsaygı düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığı, görme ve ortopedik engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılama biçimlerinin özsaygı düzeylerini farklılaştırıp farklılaşmadığı; görme ve ortopedik engellilerin özsaygı düzeylerinin ve kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarının çeşitli değişkenlere göre değişip değişmediği araştırıldı. Görme ve ortopedik engelli ergenlerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamaları ile özsaygı düzeyleri arasında olumlu yönde bir ilişki bulunmuştur. Bunun yanısıra yüksek özsaygı düzeyine sahip engelli ergenlerle düşük özsaygı düzeyine sahip engelli ergenlerin kendilerine yönelik tutumları algılamaları ve orta özsaygı düzeyine sahip engelli ergenlerle düşük özsaygı düzeyine sahip engelli ergenlerin kendilerine yönelik tutumları algılamaları $p < .001$ düzeyinde farklı bulunmuştur.

Araştırmanın diğer bulguları ise, özsaygı düzeyinin engelin oluş zamanı, türü ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşmadığı ve yine kendine yönelik toplumsal tutumları algılamanın engelin oluş zamanı, engelin türü ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Araştırma bulguları engelli bireylerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları algılamalarına göre özsaygılarını geliştirdiklerini, öte yandan düşünülen aksine engelin doğuştan ya da sonradan oluşmasının özsaygı düzeyini farklılaşmadığını göstermektedir. Engelin türü ve cinsiyetin de

özsaygı düzeyini ve kendine yönelik tutumları algılamayı değiştirmeyen etkenler olduğu görülmektedir. Sonuçta engelli bireylere yönelik tavır ve davranışlarımızın onların özsaygı düzeyleri üzerindeki etkisi ön plana çıkmaktadır.

VI. 2. ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen bulgular çerçevesinde şu önerilerde bulunulabilir:

1. Araştırmacının geliştirdiği ölçek sınırlı sayıda engelli okullarına devam eden öğrenciler üzerinde geliştirilmiştir. Ölçek, kaynaştırma öğrencileri üzerinde geçerlik güvenirlik çalışmaları yapılarak geliştirilebilir. Ayrıca ölçek Ankara il örneğinde geliştirildiğinden farklı illerde bulunan okullardan engelli bireyler üzerinde uygulanarak geçerlik güvenirlik çalışmaları yinelenebilir.

2. Araştırmacı tarafından araştırmaya dahil edilemeyen engellilerin (normallerle birlikte eğitim alan engelliler, işitme engelliler, konuşma engelliler vb) toplumsal tutumları algılamaları ile ilişkide buldukları kimselerin kendilerine yönelik tutumları arasındaki bağdaşımı inceleyen araştırmalar yapılabilir.

3. Engellilerin kendilerine yönelik tutumları algılamalarının özsaygı düzeyleri üzerindeki etkisi dikkate alındığında başta engelli ana-babaları ve engellilerin bulunduğu okul ve sınıflardaki yönetici, öğretmen, rehber öğretmen (psikolojik danışman) ve diğer öğrencilere engellilere yönelik davranışlarına yön verecek eğitsel rehberlik çalışmaları ve programları verilebilir.

4. Kendine yönelik olumsuz tutum içindeki düşük özsaygı düzeyine sahip engellilere atılganlık eğitimi ve özsaygı geliştirme programı çerçevesinde bireysel ve grupta danışma yardımı verilebilir.

5. Alanyazın incelendiğinde algılama konusunda çok sınırlı araştırmalar yapıldığı gözlenmiştir. Farklı engel gruplarının kendilerine yönelik

toplumsal tutumları ve sosyal desteği algılama biçimleri üzerinde daha detaylı araştırmalar yapılabilir.

6. Araştırmacı kaynaştırma sınıflarında görme engelli öğrenci bulunmaması nedeniyle kaynaştırma öğrencilerini araştırmaya dahil edememiştir. Kaynaştırma öğrencilerinin engelli olmayan bireylerle daha çok birlikte olmaları dikkate alınarak toplumsal tutumları algılama biçimleri üzerinde araştırmalar yapılabilir.

7. Yetişkin engelli bireylerle, engelli ergenler ve engelli çocuklar üzerinde aynı araştırma tekrar edilebilir.

8. Farklı kurumlardaki (normallerle birlikte eğitim alınabilinen kurumlardaki) görme ve ortopedik engelli bireylerin karşılaştırıldığı araştırmalar yapılabilir.

9. Aynı araştırma daha farklı gruplar üzerinde yapılarak daha zengin karşılaştırma sonuçlarına ulaşılabilir. Örneğin, farklı engel grupları, farklı eğitim kurumları, normaller, eğitim almayanlar ve çalışan engelliler de katılarak aynı araştırma yinelenebilir.

10. Engelle yaşama süresi dikkate alınarak yapılacak araştırmalarda engelin oluş zamanının tutumları algılama ve özsaygı ile ilişkisine yönelik daha doyurucu sonuçlara ulaşılabilir.

11. Araştırmanın bulguları düşünölenin aksine engelli bireylerin kendilerine yönelik tutumları olumsuz algılamadıklarını, kendilerine yönelik her tutumu engelli olmalarıyla ilişkilendirmediklerini ortaya koymaktadır. Bu açıdan okul psikolojik danışmanları, engelli öğrencilerle çalışan öğretmen, hizmetli ve yöneticilere engellilerle ilgili önyargılara son verecek grup rehberlik programları geliştirebilir.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (1998). **İnsanı tanıma sanatı** (Çev. K. Şipal). Say Yayınları, İstanbul
- Akçamete, G. (1990). **Üniversitedeki engelli gençlerin kendini kabulleri araştırma raporu özeti**. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Kongresi, M.E.B. Yayınevi, Ankara.
- Akçamete, G. (1992). Üniversitedeki bedensel engelli gençlerin kendini kabulle ilgili yaygın sorunları. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 25. (2)**.
- Anamur, Z. N. (1998). **Individualisim-collektivisim, self-concept and sources of self-esteem**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- André, C.; Lelord, F. (2002). **Kendine saygı** (Çev. İ. Yerguz). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arseven, A. D. (1986). Benlik tasarımı (okul gelişimi ve başarısı ile ilişkisi). **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1**.
- Atkinson, R. L.; Atkinson, R. C.; Smith, E. E.; Bem, D. J.; Nolen-Hoeksema (1999). **Psikolojiye giriş** (Çev. Y. Alogan). Arkadaş Yayınları. (Orijinal eserin yayım tarihi 1981).
- Bacakoğlu, H. (1996). **Görmeyen ergenlerde benlik kavramının gelişmesinde aile tutumunun etkisi**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baymur, F. (1994). **Genel psikoloji**. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Beaty, L. A. (1991). The effects of visual impairment on adolescents' self-concept. **Journal of Visual Impairment and Blindness, 85(3)**.
- Bent, N.; Jones, A.; Molloy, A.; Chamberlain, M. A.; Tennant, A. (2001). Factors determining participation in young adults with a physical disability: a pilot study. **Clinical Rehabilitation 2001(15)**.
- Bıyıklı, L. (1989). Özürlü çocuk, toplum ve aile. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 22. (2)**.
- Budak, S. (2000). **Psikoloji sözlüğü**. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Burkitt, I. (1995). **Social Selves: Theories of the formation of Personality**. J. W. Arrowsmith, London.

- Büyüköztürk, Ş. (2002). **Sosyal bilimler için veri analizi elkitabı; istatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum.** Pegem Yayıncılık, Ankara.
- Can, G. (1986). **Lise öğrencilerinin benlik tasarım düzeylerini etkileyen bazı etmenler.** Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cerit-Aksoy, A. (1992). **Lise son sınıf öğrencilerinin özsaygı ve denetim odağını etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi.** Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Corey, G. (1982). **Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy.** BrooksveCole Publishing Company, California.
- Courberive, J. (1965). **Aşağılık Kompleksinden Kurtulmanın Çareleri.** (Çev. H. Özgü). Özgü Yayınevi, İstanbul.
- Cüceloğlu, D. (1996). **İnsan ve Davranışı; Psikolojinin Temel Kavramları.** Remzi Kitabevi.
- Çağlar, D. (1987). **Özürlü üniversite öğrencisine yapılacak psikolojik danışma.** Yükseköğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma Toplantısı (20 – 28 Mayıs 1987). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 161, 1989.
- Çağlar, G. A. (1993). **Kekemelerde Rosenberg özsaygı ölçeğinin değerlendirilmesi.** Odyoloji ve konuşma bozuklukları programı bilim uzmanlığı tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çakmak-Güleç, H. (1999). **Özel sınıflarda ve kaynaştırılmış sınıflara devam eden ilkokul düzeyindeki eğitilebilir zihinsel engelli ve engelli olmayan çocukların benlik kavramlarının karşılaştırılması.** Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çataklı, M.; Öner, N. (1986). Çocuklarda öz-kavram ölçeği. **Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 12.**
- Çavuşoğlu, H. (2001). Self-esteem in adolescence: a comparison of adolescents with diabets mellitus and leukemia. **Pediatric Nursing, 27 (2).**

- Çiçekçi, A. (2000). **10-15 yaş grubundaki engelli bireyler ile engelli olmayan bireylerin davranış problemlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çuhadaroğlu, F. (1986). **Adölesanlarda özsaygı**. Yayınlanmamış uzmanlık tezi. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara.
- Dinç, F. (1992). **Cinsiyetleri farklı lise öğrencilerinin benlik algı düzeylerinin özsaygı düzeylerine etkisi**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Doğru, N. (2002). **Özsaygı geliştirme programının lise dokuzuncu sınıf öğrencilerinin özsaygı düzeylerine etkisi**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Doğusal-Tezel, N. (1987). **İlkokul 5. sınıf öğrencilerinde benlik kavramının akademik başarı üzerindeki etkisi**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dunn, N. L.; Kathleen, W. M. ve Fuqua, R. W. (1988). Young children with orthopedic handicaps: self-knowledge about their disability. **Exceptional Children, 55(3)**.
- Durmuş, A. B.; Yıldız, H.; Erdem, R. ve Piriççi, E. (2001). **Adölesanların özsaygı ve öfke aktarımında aile yapısının rolü**. I. Ulusal Aile Sempozyumu Poster Bildirisi, Ankara.
- Eker, D., Arkar, H., Yıldız, H. (2001). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeği'nin gözden geçirilmiş formunun faktör yapısı, geçerlik ve güvenirliği. **Türk Psikiyatri Dergisi, 12(1)**.
- Eldelklioğlu, J. (1996). **Karar stratejileri ile ana-baba tutumları arasındaki ilişki**. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Enç, M. (1961). **Ruh sağlığı bilgisi**. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Erdem, B. (1999). **Self-concept and physical self-perception differences between active wheel-chair basketball players and non-active disabled male adults**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Eripek, S. (1977). **Ankara ortopedik özürölüler temel eğitim okulu ve yetiştirme yurdu öğrencilerinde uyumsuzlukların saptanmasına ilişkin bir araştırma**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Erkan, G. (1986). **Boşanmanın çocukların benlik tasarımı düzeyine etkisi**. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erkan, G. (1990). **Ortopedik Özürölü Çocukların Kendini Kabul Düzeyi Üzerine Bir Araştırma**. Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu Yayını, İstanbul.
- Ersek, İ. (1992). **İşitme engelli öğrencilerin benlik kavramlarının incelenmesi**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ersanlı, K. (1996). **Benliğin gelişimi ve görevleri**. Eser Ofset, Samsun.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1987). **İnsanın boyutları**. Payel Yayınları, İstanbul.
- Fenichel, O. (1974). **Nevrozların psikoanalitik teorisi** (Çev. S. Tuncer). Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir.
- Freedman, J. L.; Sears, D. O.; Carlsmith, J. M. (2003). **Sosyal psikoloji** (Çev. A. Dönmez). İmge Kitabevi, Ankara.
- Fromm, E. (1995). **Sevme sanatı** (Çev. Y. Salman). Payel Yayınları, İstanbul.
- Fromm, E. (1996). **Sağlıklı toplum** (Çev. Y. Salman; Z. Tanrısever). Payel Yayınevi, İstanbul.
- Gander, M. J.; Gardiner, H. W. (1995). **Çocuk ve ergen gelişimi** (Çev. Bekir Onur). İmge Kitabevi, Ankara.
- Garske, G. G. ve Thomas, K. R. (1990). The relationship of self-esteem and contact to attitudes of students in rehabilitation counseling toward persons with disabilities. **Rehabilitation Counseling Bulletin, Sept90, 34(1)**.
- Geçtan, E. (1996a). **İnsan olmak**. Remzi Kitabevi, Ankara.
- Geçtan, E. (1996b). **Psikanaliz ve sonrası**. Remzi Kitabevi, Ankara.
- Gordon, T. (1999). **Etkili öğretmenlik eğitimi**. Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Güçray, S. (1991). Çocuk yuvasında ve ailesinin yanında kalan 9-10-11 yaş çocuklarının özsaygı gelişimini etkileyen bazı faktörler. **Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(1)**.

- Güngör, A. (1989). **Lise öğrencilerinin özsaygı düzeylerini etkileyen etmenler**. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güripek, N. (1993). **Yetiştirme yurtları ve sosyo-ekonomik düzeyi düşük aile yanında kalan 17 yaş grubu gençlerin kendini kabul düzeylerinin saptanması**. Yayınlanmamış bilim uzmanlığı tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hamachek, D. E. (1988). Evaluating self-concept and ego development within Erikson's psychological framework: a formulation. **Journal of Counseling and Development, April 88, 66.**
- Hançerlioğlu, O. (1995). **Düşünce tarihi**. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1997). **Ruhbilim sözlüğü**. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Harvey, D. H.; Greenway, A. P. (1982). The self-concept of physically handicapped children and their non-handicapped sibiligs: An empirical investigation. **Journal of Child Psychology and Psychiatry, 25(2).**
- Hatipoğlu, Z. (1996). **Ergenlik çağındaki öğrencilerin benlik tasarım düzeyleri ile algılanan anne davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Horne, M. D. (1985). **Attitudes toward handicapped students: professional, peer and parent reactions**. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hurlock, E. B. (1978). **Child development**. Mc Graw-Hill Kaçakusha Ltd, Tokyo.
- İnanç, B. (1988). Türk gençlerinin öz imaj örüntüsünde cinsiyetin ve okuldaki öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeylerinin etkisi. **Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(2).**
- İnceoğlu, M. (2000). **Tutum-algı iletişim**. İmaj Yayıncılık.
- James, W. (1948). **Psychology**. The world publishing company, New York.
- Jones, M. A. (2002). Deafness a culture: A psychosocial perspective. **Disability Studies Quarterly, Spring 2(2).**
- Jung, C. G. (1996). **Analitik psikolojinin temel ilkeleri (konferanslar) (Çev. K. Şipal)**. Cem Yayınevi, İstanbul.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (1973). **Gençlerin tutumları: kültürlerarası bir karşılaştırma**. ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları No:25, Ankara.
- Kaner, S. (1995). Görme ve ortopedik engelli ve engelli olmayan ergenlerin benlik saygılarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi**, 2(1).
- Kaner, S. (2000). Ortopedik engelli ve engelli olmayan erkek ergenlerde özsaygı ve beden imajı. **Özel Eğitim Dergisi**, 2(4).
- Kenç, F.; Yumşak, Ş. (2003). Ben Kimim. **Yeni Eğitim**, 4.
- Kılıç, M. (1994). **İnsancıl danışma kuramı**. Yayınlanmamış ders notları, Malatya.
- Kılıççı, Y. (1992). **Okulda ruh sağlığı**. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Köknel, Ö. (1995). **Kişilik**. Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kumtepe, H. (2001). **Ankara ilinde yaşayanların engellilere yönelik tutumları**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuzgun, Y. (1988). **Rehberlik ve psikolojik danışma**. ÖSYM Yayınları, Ankara.
- Küçükaksoy, M. (1993). **14 – 18 yaşları arasındaki suçluların, ortopedik özürülülerin, görme özürülülerin, alt sosyo-ekonomik düzeye mensup ergenlerin benlik saygısı düzeylerinin karşılaştırılması**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, Ankara.
- Leigh, I. W.; Stinson, M. S. (1991). Social environments, self-perceptions and identity of hearing-impaired adolescents. **The Volta Review**, 93(5).
- Lewin, K. (1948). **Resolving social conflicts**. Harper and Row, New York.
- Li Li, M.D. (1998). Acceptance of disability and its correlates. **Journal of Social Psychology**, 38(1).
- Lombana, J. H. (1980). **Fostering positive attitudes toward handicapped students: a guidance challenge**. School Counselor.
- Maddi, S. R. (1971). **Perspectives on personality: a comparative approach**. Little Brown ve Company, Boston.

- Marini, I.; Rogers, L.; Slate, J. R. ve Vines, C. (1995). Self-esteem differences among persons with spinal cord injury. **Rehabilitation Counseling Bulletin, 38**.
- Martinek, T; Karper, W. B. (1982). Try-level motor performance and self-concepts of handicapped and nonhandicapped children in mainstreamed physical education classes: a preliminary study. **Perceptual and Motor Skills, 55(1)**.
- M.E.B. (1975). **Özel eğitime muhtaç çocuklar hakkındaki yönetmelik**. Ankara.
- M.E.B. (1997). **Dünya kadınlar gününü karşılarken, özürlü kadınlarımız ve özürlü çocuklarımızın annelerinin yaşadıkları**. MEB Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Meissner, W. W. (1985). **Theories of personality and psychopathology**. Comprehensive Textbook of Psychiatry.
- Nelson-Jones, R. (1982). **Danışma psikolojisi kuramları** (Çev. F. Akkoyun, S. Doğan, V. Duyan, B. Eylem, F. Korkut). Cassel Educational Ltd.
- Nosek, M. A. (2000). Psychospiritual aspects of sense of self in women with physical disabilities. **Journal of Rehabilitation, 67(1)**.
- Ö. İ. B. (1999). **Çağdaş toplum, çağdaş yaşam ve özürlüler ön komisyon raporları**. I. Özürlüler Şurası (29 Kasım – 02 Aralık 1999), Ankara.
- Öner, U. (1982). **Benlik kavramı ile mesleki benlik kavramı arasındaki farkın akademik başarı ile ilişkisi**. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Özgüven, İ. E. (1994). **Psikolojik testler**. Yeni Doğu Matbaası, Ankara.
- Özmen, E. (2003). **Psikanalizin Serüveni ve Çağrısı**. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özsoy, Y. (1983). **Okulöncesi eğitimde özürlü çocukların durumu, okulöncesi eğitim ve sorunları**. T.E.D. Yayınları, Bilim dizisi No: 7, Ankara.
- Özyürek, M. (1982). **Ortopedik arızalı öğrencilerde benlik kavramı ve denetleme odağı**. Yayınlanmamış doçentlik tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- Özyürek, M. (1988). **Engelli kişilere yönelik değiştirilen tutumların sürekliliği**. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 296, Eskişehir.

- Özyürek, M. (2000). **Tutumlar ve engellilere yönelik tutumların değiştirilmesi**. Karatepe Yayınları, Ankara.
- Pişkin, M. (1996). **Self-esteem and locus of control secondary school children and both in England and Turkey**. Unpublished doctorate's thesis, University of Leicester Faculty of Education ve Countinuing Studies Liecester, LE1 7RH.
- Pişkin, M. (2000). Özsaygıyı geliştirme eğitimi (Edt. Yıldız Kuzgun), **ilköğretimde rehberlik**. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Pogrund, R. , Fazzi, D. ; Lampert, J. (Eds.). (1996). **Early focus: Working with young blind and visually impaired children and their families**. New York: American Foundation for the Blind.
- Powel, J. J. W. (2003). **Stigma. Internatioanl encycyclopedia of social policy** (Edt. Fitzpatrick, Tony). Routledge, London.
- Pressey, S. L. ve Robinson, F. P. (1991). **Psikoloji ve yeni eğitim** (Çev. H. Tan). MEB Yayınları, İstanbul.
- Rogers, C. (1951). **Client-centered therapy its current practice implications on theory**. Houghton Mifflin, Boston.
- Rosenberg, M. (1965). **Society and the adolescent self-image**. Princeton University Press, USA, New Jersey.
- Scharf, R. (2000). **Theories of psychotherapy and counseling concepts and cases**. Copyright 2000 Wadsworth. Printed in USA.
- Schlansker, J. (1984). Self-esteem and mastery in low-income Mexican-American new mothers. **Clinical Research**, 32 (5).
- Schultz, ; Schultz, . (2001). **Modern psikoloji tarihi** (Çev. Y. Aslay). Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Seber, G.; Satılmış G. (1989). Yetiştirme yurdunda yaşayanlarda benlik saygısı. **Psikoloji Dergisi**, 7 (23), Ankara.
- Seyhan-Maşrabacı, T. (1994). **Hacettepe üniversitesi birinci sınıf öğrencilerinin özsaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi**. Yayınlanmamış doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Soares, J. J. F. ve G. Grossi (1999). Psychosocial factors, pain parameters, mental health and coping among turkish and swedish patients with

- musculoskeletal pain. **Scandinavian Journal of Occupational Therapy** , 6.
- Sullivan, H. S. (2001). **Psikiyatrinin Temel Kavramları**. (Çev. Tufan Göbekçi). Yeryüzü Yayınevi, Ankara.
- Şenel, G. H. (1996). Yetersizliği olan ve olmayan gençlerin yetersizliğe karşı tutumlarının incelenmesi. **Özel Eğitim Dergisi**, 2(2).
- Şener, N. (1999). **İlkokul dört ve beşinci sınıfa devam eden işitme, görme ve ortopedik engelli çocukların benlik kavramlarının incelenmesi**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tait, K. ve Purdie, N. (2000). Attitudes toward disability: teacher education for inclusive environments in an Australian university. **International Journal of Disability, Development and Education**, 47(1).
- Tam, S. F. (1998). Comparing the self-concepts of persons with and without physical disabilities. **Journal of Psychology (Jan98)**, 132 (1).
- Tavşancıl, E. (2002). **Tutumların ölçülmesi ve SPSS ile veri analizi**. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Torucu, B. K. (1990). **13-14 yaşındaki gençlerin sosyo-ekonomik düzeyi ve ana-baba tutumlarındaki farklılıkların belirlenip özsaygına etkisinin araştırılıp karşılaştırılması**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Turpoğlu, A. (1988). **Boy kısalığı gösteren 13-17 yaş arası çocukların benlik kavramı**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Türkmen, F. (1989). **Üniversite öğrencilerinin benlik kavramı**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uyanık, G. (2000). **Farklı sosyo-ekonomik düzeydeki lise öğrencilerinin özsaygı ile ruhsal durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wearda, M. N. (1982). Parental attitudes and the self-concept of their orthopedically handicapped children. **Dissertation Abstract International**, 43(2).

- Wright, B. (1983). **Physical disability: a psychological approach**. Harper and Brothers, New York.
- Young, T. R. (1972). **New sources of self**. Pergomon Press Inc. New York, Oxford, Canada, Sydney.
- Yörükoğlu, A. (1986). **Gençlik çağı**. Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara.
- Zırh, S. (1995). **Eğitim fakóltesi öğrencilerinin benlik imajının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi**. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EKLER

EK 1. ORTOPEDİK ve GÖRME ENGELLİLERLE YAPILAN GÖRÜŞMELERE AİT KASET DEŞİFRELERİ

1)- Ortopedik Engellilerin Algıladıkları Toplumsal Tutumlar

Engellilerin algıladıkları toplumsal tutumları anlayabilmek amacıyla Doğan Çağlar Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulu 8. Sınıf öğrencileriyle yapılan ve ortopedik engellilere yönelik algılanan toplumsal tutumları gösteren kasetin deşifresi aşağıda yer almaktadır.

Soru: "Dışarı gittiğiniz zaman, okulun dışında normal insanlar, engeli olmayan insanlar size nasıl davranıyorlar? Olumlu ya da olumsuz davranışlar neler, örnek vererek anlata bilir misiniz?"

"Mesela dışarı çıktığımız zaman genç insanlar tabii ki olumlu yaklaşıyorlar, ama hâlâ eski insanlar var çevremizde ya da çocuklar var yetişmekte olan, bunlar tabii ki biraz farklı yaklaşıyor. Mesela ben bu konuya bir aralar Posta gazetesine yazı yazarken değinmiştim. İşte küçük bir çocuk annesinin elinden tutup gezerken bizi gördüğü zaman 'Aa anne bak sakat, yazık!' dediği zaman hani duruyorum, bir an garip oluyorum. Ama sonra şey düşünüyorum; eğer o çocuğa engelli olan bir insan, engelli olarak hani kelime anlamıyla –gerçi bence bir şeylerden engel kaldığı için –tanıtılsaydı o şekilde değerlendirmeyecekti, ama o insana bizler aciz, yardıma muhtaç gibi nitelikler taşıyan kişiler olarak tanıtıldığımız için çocuk o şekilde yaklaşıyor ve o şekilde de büyüyecektir. Daha bilinçli bir şekilde büyümesi lazım. O da tabii ki yine insanların elinde."

Soru: "Yani bu bir eğitim sorunu diyorsun."

"Evet, ama genç insanlar bunu aşmışlar. Çoğu olumlu yaklaşıyor."

Soru: "Peki, genç insanların olumlu yaklaşımları nasıl? Örnek verebilir misin?"

"İşte, yokuş çıkarken yardım edebilir miyiz? diyorlar. Yardım ediyorlar. Yokuşu çikana kadar muhabbet ediyoruz. Gülüyoruz. İşte farklı bir yaklaşımları yok. Benim sandalyede olmamla onların ayakta olması arasında bir fark yok. Zaten dışarıdaki arkadaşarımla da ilişkimiz bu şekilde, aramızda hiçbir fark yok."

Soru: "Genç insanların yardım tekliflerini sana acıma olarak değerlendirmiyorsun."

"Hayır."

Soru: "Seni rahatsız etmiyor."

"Hayır."

Soru: "Başka? Arkadaşlar, eklemek istedikleriniz var mı? Yaşadığınız, sizi üzen ya da mutlu eden herhangi bir olay, anı ya da gözlediğiniz bir şey olabilir."

"Ben okula geliyordum. Otobüsle geliyordum. Orada, otobüs durağında yaşlı bir amca bana para uzattı. Benim de orada kalbim kırıldı tabii ki. Aslında iyi biriydi ama."

Arş.: "Aslında adam iyi niyetliydi ama seni kırdı."

"Evet. Yani iyi bir şey yaptığını sanıyordu."

"Mesela ben küçükken daha bu okula gelmeden önce işte bana sakat, total gibisinden şeyler söylüyorlardı ve ben bu söyledikleri lafa çok üzülüyordum. Yani onlar sağlam gezerken ben kendimi böyle görünce onların söylediği laflara çok üzülüyordum. Mesela bir şey, bir yerde oturuyordum ben, Karaman' da; bir çocuk annesiyle beraber geçerken arkasına dönüyor ve diyor ki; anne şu topala bak. Benim o zaman çok zoruma gitti, üzüldüm neredeyse ağlayacaktım. Kişilerin iyi davrandığı durumlarsa; bazen biz burada Dışkapı' ya gidiyoruz, cami altına gidiyoruz, Sondurak' a gidiyoruz bir ihtiyaç almak için. Gelişte bizi arkamızdan sürüyorlar. Yani iyilik yapanlarda çok, öyle bizi üzenler de çok."

"Bir kişinin konuşmasından nasıl olduğu anlaşılıyor zaten. Mesela özürlü diyerek yardım etmek isteyenler var, o para vermek isteyen adam da aslında yardım etmek istiyordu ama tanımadığım için kırıldım. Ama o hareketi tanıdığım bir arkadaşım, dostum yapsaydı böyle üzülmezdim."

"Ben bir şey diyeceğim. Bir akşam arkadaşlarla okulca tiyatroya gitmiştik. O gün bir kaniya varmama sebep olan bir olay oldu, şöyle ki; işte perde bitti 15 dakika mola oldu. Herkes dışarı çıktı. Biz de çok sıcakladık, dışarı çıkmak istedik, arkadaşlarla çıkıyorduk orada görevli olan bir bayan, polis ya da güvenlik görevlisi herhalde, işte şey dedi biraz sert çıktı, çocuklar dedi burası oyun pisti mi dedi, işte seyircileri rahatsız ediyorsunuz dedi, geçip bir köşeye otursanıza dedi. Bir an çok garip oldum. Hani biz de seyirciyiz, biz de gittik. Onlar da bizi rahatsız ediyor niye onları durdurmuyor? Yani yaklaşımlar çok farklı...Ben şey düşündüm. Ben saygısızlık etmek istemedim, kendimden yaşlı bir kişiye. Şöyle ki; şimdi ben konuşsaydım biraz daha

uzayacaktı ve hocalarımız da karışacaktı ve olaylar büyüyecekti. Hocalarımız olaya şahit olmadı, onlar oturuyordu, biz dışarı çıkıyorduk o sırada. Onların da karışmasını istemedim. Şey diyorum insanların kafalarındaki düşünceleri aşabilmeleri için okul okumak gerekmiyor. Yani deneyim sahibi olmak, bir şeyleri yaşamak her şeyi daha iyi öğretiyormuş, bu kaniya vardım. Bir şeyleri aşmak için insanın yaşaması gerekiyormuş. Mesela ben buraya gelmeseydim, şu anda belki hayata çok küskün bir insan olacaktım, çünkü ben burada kendi ayaklarım üzerinde durmasını öğrendim. Ailem Ankara' da olabilir, ama ben yatılı kaldım. Çünkü kendi işlerimi kendim yapabilmem gerekiyordu. Şu an zaten liseyi burada okumak istemiyorum. Artık ben bir şeylerin farkındayım, artık aştım, kafamdaki engelleri kaldırdım. Ben buraya gelmeseydim ailemin yardımı altında daha aciz bir insan olacaktım, hayattan uzak, insanlardan uzak. O yüzden insanların ayakları üzerinde durabilmesi lazım. Artık ayaklarımın üzerinde duruyorum, buradan gitsem de artık benim için sorun değil, insanların ne diyeceği, yaklaşımlar önemli değil. ben artık bir şeyleri aşabilmişim, bunlar artık benim için sorun olmayacak. Artık normal eğitim veren bir liseye devam edebilirim. Ben iletişim okumak istiyorum oysa burada sadece muhasebe bölümü var.”

Soru: ”Peki dışarıda normal hayatınızı, günlük hayatınızı sürdürürken mimari anlamda sorun yaşıyor musunuz? Mesela bir alışveriş merkezine gittiniz, sandalyenizi geçirebileceğiniz alan yok, her taraf merdiven ya da kaldırımlarda sandalyenizi indirebileceğiniz bir rampa yapmamışlar doğrudan basamak halinde. Öyle şeyler yaşadığınız oluyor mu?”

”Alışverişe gittiğimiz yerlerde yolun kenarından gittiğimiz zaman kimileri diyor,işte gitme araba falan çarpar diyor ama biz gitmek zorundayız, çünkü kaldırımlarda bayırlar yok, çıkabileceğimiz bir yer yok, basamağı da kendimiz çıkamıyoruz, onun için zor oluyor.”

”Bir de ben konuşayım. Arabalı arkadaşlarımız hastaneye gidiyor, otobüsle gitmek zorunda, işi var arabayla, gelirken kendi kendini sürmek zorunda binecek otobüs yok. Otobüs olsa daha rahat gidip gelecek.”

”Ama, o otobüsler çalışırken bile işlerini tam anlamıyla görmüyorlar. Mesela Numune' de fizik tedavi bölümünde yatan bir arkadaşımız vardı. Arkadaşlarla onu ziyarete gitmiştik, özürlü otobüsleriyle. İşte üç buçukta

otobüsü kaçırmayalım, okula gidelim diye çıktık oradan, tam beşe kadar otobüs bekledik ve sonbahardı. Hepimiz tir tir titriyoruz, yanımızda taksiye binecek kadar para yok. Otobüse güvendik çok fazla bir miktar almadık. Sonra beşe kadar otobüsü bekledik, hava artık kararmaya başladı. Otobüs geldi ve beyefendi bize baka baka gitti. İşte el falan, işaret yapıyoruz durun, bizi alın diye, adam bize baka baka gitti. Artık cepte para yok, taksiye binmeyip de ne yapacaksın. Artık oradaki adamlarla anlaştık, okula gelince parasını vereceğiz diye, o şekilde geldik. Yani onlar (otobüsler) varken bile işlerini yapmıyorlar, bizi iki saat o soğukta beklettiler.”

”Sen az önce bir şey söyleyecektin, eğer unutmadıysan söyler misin?”

”Arkadaşlarla geçen sene yürüyorduk. Çarşıda gidiyorduk. Yürüyen merdivenler vardı. İşte o merdivene girdiğimizde oradaki adamlar merdiveni durdurunca biz de ortada kaldık. Ne aşağı inebildik, ne de yukarı çıkabildik.”

”Pazartesi günü benim bir şiir yarışmam vardı. Okula da yazı geldi. Ve gittik. Sahneye çıkabilmek için tabii ki bir merdiven var. Madem bizim okulu da çağırdılar, böyle bir şey geldi, o zaman bir rampa, tahtadan bir şey yapabilirlerdi. Oraya çıkmakta problem yaşadık. İşte hatta oradaki görevli bana şey dedi; sen aşağıda okur musun, dedi. Ben de hayır, dedim. Benim diğerlerinden hiçbir farkım yok, yardım edin yukarı çıkayım dedim, ve birkaç kişi yardım etti, beni yukarı çıkardılar. Orda okudum şiirimi. Madem diyorum bizi de çağırdılar, o zaman bir şeylerin önlemini almaları lazımdı. Problem yaşadım ama ben bunu takmadım. Çünkü ben bir şeyleri aştıysam kafamda oraya çıkacağımdır. Aşağıda okumamın hiçbir şeyi yok, çünkü benim diğerlerinden hiçbir farkım yok. Orada 3. oldum. Yarışma Altındağ bölgesinde oldu.”

.....sessizlik.....

.....

Soru: ”Peki, okuldan eve gittiğinizde ailenizin, akrabalarınızın, komşularınızın size karşı olan davranışlarından, tavırlarından olumsuz bir şeyler algılıyor musunuz? Ne bileyim size ters gelen hareketleri var mı yakın komşularınızın ya da yakın akrabalarınızın?”

”Önceleri mesela ben okula başlamadan önce işte çevremden özellikle yaşlı insanlar işte vah vah,, yazık gibi yaklaşımlar geliyordu. Tabi

ağırımaya gidiyordu. Çünkü artık ben bu şeyi kabullenmeye çalışıyorum, yeni tanışmışım. Tam bu devrede bu insanların karşıma çıkması beni bunalıma sokuyordu. Ama ailem ve arkadaşlarım bana onları takmamayı, çünkü onların çok cahil olduğunu, eski, yaşlı insanlar olduğunu ve böyle yaklaşımlarının çok normal olduğunu öğrettiler. Zaten ailem ve arkadaşlarım sayesinde bu şekle ulaştım. Hiçbir zaman arkadaşlarım beni oyunlarına almamazlık etmediler küçükken. İşte yakantop oynardık benim attığım topu bana geri getirirlerdi. Yani bir şekilde vardı, onların sayesinde zaten aşabildim. Kendini aşamayan arkadaşların sorunu bu bence, aile ve arkadaş çevresinin desteğini alamama. Ailenin ve arkadaşların desteği ile her şey aşılabılır.”

”Bir de şey var. İnsanların sonradan bu hale gelmesi daha zor. Yani belli bir yaşa kadar o yaşantıya alışmışsın, belli bir süreden sonra artık o yaşam bozuluyor. Kolay bir durum değil. Sen belli bir yaşama alışmışken, her şey rahatken, bir çok yere giderken engelle karşılaşman, işte ne bileyim kendi haline baktığın zaman farklılıklar bulman elbette çok zor. Zaten sonradan olması insanları alıştıramıyor biraz da. İnsanlar en başta nasıl olursa yani özürle doğarsa ve böyle alıştırsa, biz böyle alıştığımız için bize zor gelmiyor.”

”Bir de bizi görenler şöyle davranıyor; vah vah çok güzel bir yüzü varmış nasıl sakat kalmış! gibi şeyler söylüyorlar.”

”Bir de ailelerimiz şunu yapıyor, bizimle uğraştıkları, özürümüzle uğraştıkları zamanları ve bu özürün giderilmesi için harcadıkları çabayı, yaptıkları fedakarlıkları sürekli anlatıyorlar. Sanki şunu söylemeye çalışıyorlar, biz elimizden gelen her şeyi yaptık, bak bu kadar çaba sarfettik ama sen yine düzelmedin bu bizim hatamız değil, biz yapılabilecek her şeyi yaptık. Sanki bunları kendileri için söylüyorlarmış gibi geliyor. Çünkü ben onların ne kadar uğraştıklarını, bu durumun kimsenin hatası olmadığını biliyorum. Ama onlar bunları sürekli tekrarlayınca iyi niyetli olduklarını bilmeme rağmen yine de kendimi suçlu hissediyorum. Sanki onların zamanlarını, emeklerini boşa harcamalarına sebep olmuşum, benim yüzümden çok acı çekmişler ve benim buna hakkım yokmuş gibi hissediyorum. Ayrıca kardeşlerimin ve anne-babamın haklarını gasbetmişim gibime geliyor. ”

”Benim de bunun gibi değil de işte evde kardeşlerimle aramda ayrıcalık yapılıyor. Mesela ablam evi temizlerken yardım ettirmez, bir de

eşyaları bir yerden bir yere götürmeme izin vermezler. Mesela tarla işine giderlerdi, benim en sevdiğim iş odur, ama beni götürmezlerdi.”

”Ben de evde kardeşlerimle oynarken ona kızarım ya da o bana kızar, biraz dövüşürüz. Annem hemen içeri girer kardeşime kızıp bağırır. Ben anneme derim anne niye kardeşime kızyorsun benim ondan ne farkım var ben de suçluyum diyorum ama o yine de kardeşime kızyor, vuruyor. Biliyor aslında benim suçlu olduğumu ama yine de kardeşime kızyor.”

”Ben küçükken bazen bize misafir geldiğinde küçük çocuklar da olurdu. Ben onlarla oyun oynamak isterdim. Ben onlarla birlikte olmak, onlarla oynamak, onlara karışmak istiyordum. Annem diyordu ki oğlum onlarla oynama, oğlum oynama, ama bir de benim cam kemiğim var. Bana bir şey olmasından, düşerim diye korkuyordu. Ama ben o zamanlar benim niye bunlarla oynamama izin verilmiyor, benim onlardan ne farkım var diye düşünüyordum. Cam kemiğim olduğu için küçük bir çarpmada kemiğim kırılabilir. Bunu şimdi anlıyorum.”

Soru: ”Okul zamanlarına gelelim mi?”

”Mesela ben okulda beden eğitimi derslerine girmek isterdim ama beni sürekli malzemelerin başına nöbetçi bırakırlardı. Hiçbir 19 Mayıs bayramında hareketlere alınmadım. Estetiği bozduğumu söylüyorlardı, ayrıca bu hareketleri sen yapamazsın diyorlardı. Oysa hareketler çok basitti. İşin kötü tarafı tüm bu söylenenlere ben can-ı gönülden inanıp bunları benimsemiştim. Çok acı çekmeme rağmen hiçbir zaman aksini söyleyememiştim. Uzun bir sürenin sonuna dek..”

”Bizim okul için 23 Nisan çok önemli ve çok iyi oluyor. Birincisi orada sosyal bir grup oluşuyor, arkadaşlıklar oluyor. Kendimizi gösterebiliyoruz, dışarıya açılabiliriz. İkincisi değişik bir yer, üçüncüsü değişik bir atmosfer. Orda hareket yapmak bizi onurlandırıyor, gururlandırıyor, çok hoşumuza gidiyor.”

Soru: ”Peki oraya gittiğinizde, 23 Nisan hareketlerine, orada özürlü olmayan çocuklar da var. Onların varlığı sizi rahatsız ediyor mu?”

”Onların varlığı bizi rahatsız etmiyor, çünkü onlarla arkadaş oluyoruz. Onlarla beraber bir çok şey yapıyoruz. Onlarla takım oluyoruz, onlarla beraber olunca kendimizi onlarla aynı görüyoruz, onlarla farkımız yok gibi

hissediyoruz. Onlar bize gerçekte anlamda arkadaş oldukları için, bize karşı davranışlarında samimi oldukları için onlardan rahatsız olmuyoruz.”

”Bence toplumun büyük bir kesiminde şöyle bir yaklaşım var; özürlerle kısa süreli ilişkilerde olumlu tutumlar sergileseler de bu uzun süreli olmuyor. Uzun süreli birlikteliklerde çok fedakarlık yapılıyor mu, bence hayır.”

Soru: ”Mesela sizin etrafınızda şöyle gelişen olaylar oluyor mu; örneğin bir üçüncü kişi ile ilgili konuşulurken sizin de özürlü olduğunuz ve bu konuşmadan etkilenebileceğiniz dikkate alınmadan ‘Aaa! O sakat mı evlendi?! Onu kim alır ya?’ gibi konuşmalar geçiyor mu?”

”Bizim köyde ayağı ağrıyan bir kız iki ayağı sakat biriyle evlendi. Annem o zaman bana bak oğlum bu adam çok iyi yürüyor, bir gün sen de onun kadar iyi yürüyeceksin ve belki sana da böyle bir kız bulup seni evlendireceğiz, davulun önünde böyle yürüyeceksin dedi.”

Soru: ”Evet çocuklar, içinizi sevgiyle, mutlulukla dolduran olaylar da olabilir; hani bir şey olur, bir olay, bir söz ve ya bir davranış o anda çok iyi gelir, çok olumlu bir tavidir, size samimi ve iyi gelir. Oluyor mu böyle şeyler?”

”Ben yaşadığım bir olayı anlatayım, bir kaniya varmama sebep olan bir olay. Bir gün babamla onkoloji hastanesine gittim. Orda işte kan, şeker tahlil sonuçlarını beklerken oradaki insanlara şöyle bir baktım. Biri bir valizin üstüne oturmuş bekliyor, biri kan alıyor, yani çok perişan halde olanlar da vardı. İşte biri annesinin eteğini çekiştiriyor, işte anne kalk gidelim ben sıkıldım diye. Bir an kendimi buldum onlarda. Beni en çok etkileyen de orada bir çocuk oldu. İşte 5 – 6 yaşlarında bir çocuktü, koridorlarda insanların arasında koşturup duruyordu. Annesi de peşinde hemen işte düşer de bir şey olur diye. Annesinin gözünün içi parlıyordu çocuğa bakarken. Öyle bir dalıp gitmişim ki babam bana şey dedi: ne bakıyorsun öyle sen de böyleydin bir zamanlar...Saçların yoktu dedi, öyle ağlıyordun, koşturuyordun dedi...Yani çok etkilendim, bir an şeyi anladım, yani hiçbir şey bir annenin sabrından daha kuvvetli, daha güçlü olamıyor. O kaniya vardım gözlerim doldu, ağlayasım geldi. O an babam yanımdaydı, ağlayamazdım, ailemin yanında hiçbir zaman ağlamadım ağlamak istemem de. Çünkü hiçbir zaman güçsüz bir insan olduğumu düşünmelerini istemedim. Öyle değilim, sadece rahatlamak için ağlarım her zaman..”

Soru: "Peki sürekli güçlü görünmek yormuyor mu?"

"Yoruyor. Sadece dostlarıma açılabilirim. Çünkü ailem bu konuda çok hassaslar, ben ağladım mı onlar da çok kopacak. Yani kesinlikle ağlayamam onların karşısında."

Soru: "Yani hem kendini taşımak zorundasın hem karşıdakileri öyle mi?"

"Hı hı. Ama dostlarıma çok açığımdır, onlara sarılıp ağlarım ve rahatlarım ama aileme karşı bu olduğu zaman biliyorum o an her şey bitecek, onlarla birlikte çöküşe gireceğiz, hayır benim güçlü kalmam gerekiyor ki onlar benim arkamda olsun..."

Soru: "Evet şu anda tam da ergenlik dönemindesiniz. Ben de geçtim bu dönemden. Biliyoruz ki bu dönemde karşı cins bize çok çekici gelmeye başlar, sizce özürllüler bu konularda karşı cinsle ilişki kurma ve geliştirme konusunda özürllülükten kaynaklı sorunlar yaşayabilir mi?"

"Çok yaşanır.."

"Çok yaşanır?"

"Evet."

"Kızlara yaklaşıp tanışmaktan hiç çekinmem. Yani bazen çekinirim bazen çekinmem."

Soru: "Peki tanışmak istediğin kız sana hayır derse, sırf özürllü olduğum için beni reddediyor diye düşünür müsün?"

"Evet öyle düşünürüm. Eğer kız sağlamsa öyle düşünürüm."

"İlk olarak özürllü olduğum için beni reddetti diye düşünürüm, sonra başka şeyler aklıma gelir, sinirli bir anına denk gelmiş olabilirim, bir başkasıyla tartışmış olabilir."

"Ben özel bir yaşantımı paylaşmak istiyorum. Tabi ara ara farklı tepki veren de olmuştur. Ağır laflar eden de çıkmıştır, seninle çıkamam, seninle çıkmayı gururuma yediremem diyen de olmuştur. Ama şu anda bir özel arkadaşım var ve bana her konuda destek oluyor. Kendisi normal bir insan. Şunu anladım, bir insanın kafasındaki engeller kalktıktan sonra bedensel engeller zaten görünmüyor. Benimle olmaktan çok mutlu, ben de aynı şekilde ve karşıma öyle bir zamanda çıktığı ki, çok depresyonda olduğum, çok sıkıntıda olduğum bir zamandı. Çünkü, o zamanlar tümörün anlamını yeni öğrenmiştim ve çok çöküşteydim, hani yanımda kimse yoktu ve benim için ağır olan

üzerimde taşıdığım bu yükün anlamını öğrenmekti. Çok yıkılmışım, o dönemler karşıma çıktı. Hatta Posta gazetesine yazdığım zamanlarda, o yazılar çıktıktan sonra karşıma çıktı. Her zaman bana destek oldu, bence bir insanın kafasındaki engeller kalktıktan sonra hiçbir şey sorun değil. O zamanlar çok yardımcı olmuştu, bugün de mesela en büyük desteğini yine gösterdi. Moralim çok bozuktu, işte tümörler ağzımda olduğu için dişlerim yok, dört tane dişim kaldı, bu gün de biri daha sallanmaya başladı. Çok moralim bozuk, çünkü artık yemek yemekte zorlanıyorum, artık dilimle falan ezmeye çalışıyorum derken, yemekten sonra ağlıyorum derken o sırada bana çiçek yollamış. Ankara' da değil kendisi, bir an yine hani her an yanımdayım, der gibi, o çiçeği alınca çok mutlu oldum. Hani her zaman yanımda. Böyle insanlar her zaman var, yeter ki biz biraz açılalım.”

Soru: ”Peki şöyle şeyler yaşadığınız oluyor mu, mesela birliktesiniz ve dışarıdasınız, sen özürsün o değil, insanların size garip baktığını hissettiğin ve ya farklı tepkiler aldığın oluyor mu?”

”Evet böyle şeyler yaşıyorum. Geçen buraya gelmişti, oturuyoruz işte bir parkta, muhabbet ediyoruz falan yanımdan geçen insanlar bir ona bakıyor, bir bana bakıyor. Aralarında bir şeyler konuşup gidiyorlar. Onun dikkatini çekmiş, ben umursamadım umursamıyorum da artık.”

Soru: ”Gerçekten umursamadın mı?”

”Umursamadım. Hani benim için hiç sorun değil böyle şeyler inanın. Ama o çok etkilendi. Sinirlendi birden, bana dedi ki, hiçbir zaman seni sürmekten, seni itmekten ne usanacağım ne yorulacağım diyor. Ben artık seninim, sen artık benimsin ve ben senin en büyük destekçinim artık.”

Soru: ”Peki ailesi biliyor mu bu ilişkiyi?”

”Az çok.”

Soru: ”Az çok. Yaklaşımları nasıl oldu peki?”

”Hiç sorun değil, sorun değil.”

.....

Soru: ”Evet arkadaşlar söylemek, paylaşmak istediğiniz son bir şeyler var mı? Toplumun size karşı tutum ve tavırları nasıl, siz bunları nasıl algılıyor ve değerlendiriyorsunuz? Tutumlar olumlu ve ya olumsuz olabilir.”

”Toplum biz özürölere genellikle acıyarak yaklaşıyor. Oysa her an herkes özürölü olabilir, herkesin başına gelebilecek kazalar vardır. Özür sonradan olabilir, doğuştan olabilir, o yüzden bir özürölü kişiye bakarken kişi kendisini de düşünmeli yani. Yarın benim ne olacağım belli mi gibisinden düşünmesi lazım.”

Soru: ”Şimdi insanların nasıl düşünmesi gerektiğini bir tarafa bırakalım. Sence insanlar nasıl davranıyorlar ve bu davranışları sana nasıl geliyor, sana nasıl görünüyor?”

”İnsanların tavırları bana olumsuz geliyor. Acıyarak yaklaşıyorlar ve bu yüzden kendimi kötü hissediyorum. Vah vah, yazık diyerek bakıyorlar. Kimisi de böyle içtenlikle bakıyor yardım edebilmek amacıyla—”

”Yardım etmek amacıyla yaklaşanları hissedebiliyor musun?”

”Evet, hissedebiliyorum işte, daha demin örneklerini verdim. Mesela aşağı falan gittiğimizde dönerken çıkamadığımız için bize yardım ediyorlar. Bazıları da işte diyor, sakat bilmem ne gibisinden yani kötü oluyor. Topal falan diyorlar.”

”Ben ilk yürümeye başladığımda yani ameliyattan sonra ilk defa ayağa kalktığımda köyde bahçeye gitmiştik. Koltuk değneklerini yanıma almayı unutmuşum, dönerken 24 yaşında dayımın oğlu var, ben yorulunca beni sırtında taşıdı, o yorulunca benden iki yaş küçük bir kız kardeşim var o beni sırtında taşıdı, mesela ben bunu unutamıyorum, çok duygulanmışım, çok hoşuma gitmişti. Yani her zaman destek olduklarını hissetmişim. Köydeki insanlarsa, mesela köyde bir kadın vardı, benim önümde işte vah vah o kadar ameliyat oldun, o kadar çile çektin yine işe yaramadı, bir fayda görmedin, boşuna deyince kendimi kötü hissettim.”

Soru: ”Peki şöyle şeyler yaşıyor musunuz? Mesela ben yorgun olduğum zaman kendimi salıyorum ve bir tarafa çok eğiliyorum. Aksamam artıyor, o sırada eğer gözüm bir vitrine takılıp da kendimi görürsem ben olduğuma inanamıyorum önce, sonra da daha düzgün yürümeye çalışıyorum. Sonra da aman sen de ne olacak yani deyip bırakıyorum. Yani eminim siz de yürürken kendinizi özürölü ya da diğerlerinden farklı yürüyormuş gibi hissetmiyorsunuzdur, sonra kendinizi farkedince ne oluyor? Bu anlattığıma benzer şeyler yaşıyor musunuz?”

”O vitrine bakma olayı bende de vardır. İşte dışarıdan nasıl görünüyorum, diye. Özürlü olarak kendimi görmüyorum zaten, vitrinde nasıl görüdüğüm de önemli değil, gerçi biz kadınlar için güzel görünmek önemli ama benim için nasıl görüdüğüm, kendimi nasıl gördüğüm de önemli değil. Çünkü dediğim gibi bir şeyleri aştıktan sonra, yani nasıl görüdüğün, bir şeyleri kafaya takmanın hiçbir şeyi düzeltmediğini görüyorsun. O zaman niye kendini boş vermişliğe, karamsarlığa sürükleyesin!”

Soru: ”Bunlar kafanın söyledikleri, önemli olan kalbin ne diyor?”

”.....Kalbim biraz kayıyor ama, ben hemen ona dur diyebiliyorum, çünkü biliyorum o duygusallığa kapıldığım zaman sonu yok.”

Soru: ”Peki sen koltuk değnekleriyle yürüyorsun, aynada vitrinde kendini gördüğünde ne hissediyorsun?”

”Şimdi ben aynada kendime uzun uzun bakıyorum, kendimi inceliyorum. Önce uzaktan bakıyorum, sonra yaklaşıyorum, nasıl görünüyorum diye bakıyorum. Kendi kendime diyorum ki, senin diğer insanlardan farkın ne? Onlar yürüyor, geziyor, yemek yiyor; bunların hepsini sen de yapabiliyorsun. Senin tek farkın sen şu koltuk değneklerini tutuyorsun, onlar tutmuyor. Böyle düşününce arada bir fark olmadığını görüyorum, çözüyorum.”

”Peki, bundan sonra da çok görüşeceğiz arkadaşlar yaşantılarınızı benimle paylaştığınız için çok teşekkür ediyorum. Size iyi tatiller ve iyi bayramlar diliyorum, tatilden sonra görüşmek dileğiyle..”

2)- Görme Engellilerin Algıladıkları Toplumsal Tutumlar:

Engellilerin algıladıkları toplumsal tutumları anlayabilmek amacıyla Gören Eller Görme Engelliler İlköğretim Okulu 8. Sınıf öğrencileriyle yapılan ve görme engellilere yönelik algılanan toplumsal tutumları gösteren kasetin deşifresi aşağıda yer almaktadır.

”Arkadaşlar buradan, okuldan dışarı çıktığınızda; burada da olabilir öğretmenleriniz de olabilir, dışarıda toplum, komşularınız, akrabalarınız, engelli olmayan kardeşleriniz, arkadaşlarınız, yani diğer insanların size karşı olan tavırları nasıl? Kendinizi iyi hissettirenler, olumlu olanlar; kendinizi kötü hissettiren olumsuz olanlar; bilmeden ya da bilerek yapılanlar....”

"Bize acıma duygusuyla yaklaşıyorlar biraz da dışardakiler. Bize sormadan hemen yardıma girişiyorlar. Aslında yardım etmek çok güzel bir şey ama gören insanların çoğu bizim çoğu şeyi yapamayacağımıza inandıkları için yardım ediyorlar. Aslında birçok iyi işler başarırlar da görmeyenler, biraz da çekingenliklerinden...."

Soru: "Örnek verebilir misin?"

"Bir kere bakkaldan geliyorduk. Bir tane adamla çocuk geliyormuş. Biz çarptık, görmedik. Daha doğrusu arkadaşım çarptı. Elimizde de baston yoktu. Bu sefer de adam haklı olarak dedi ki kör müsünüz ne çarpıyorsunuz? Biz de dedik ki, özür dileriz görmüyoruz, dedik. Orda olay tatlıya bağlandı ama kendimi kötü hissettim."

.....

Soru: "Size karşı olumsuz algılayıp kırıldığınız tavırlar oluyor mu?"

"Benim ailem mesela sen görmüyorsun sen yapamazsın deyip yaptırmıyorlar bazı işleri. Oysa ben yapabileceğimi biliyorum. İşte bazen çocuklar, belki de küçük oldukları için işte bakın kör geliyor falan diyorlar, kızdırmaya çalışıyorlar. Belki daha küçük oldukları için, belki de kızdırmak hoşlarına gittiği için artık bilemiyorum. Yardım etmelerine gelince ben istemeden biri yardım ettiği zaman bana acıdığı için yardım ettiğini düşünüyorum ve bana gurursuzluk gibi geliyor ve o yardımı kabul etmiyorum, yani gururum kırılıyor."

"Bizi diğer insanlardan ayırmaları kötü oluyor. Dikkatle falan bakıyorlar görmediğimiz için."

Soru: "Baktıklarını hissediyor musunuz? Sana garip bir şekilde bakıldığını hissediyor musun?"

"Ben biraz görüyorum."

Soru: "Sen biraz görüyorsun ve senin görmediğini düşünen insanların sana nasıl baktığını fark edebiliyorsun."

"Evet. Mesela bizim ailemizde herkes ben yanlarına gidince hepsi çekiliyorlar, bana yer veriyorlar sanki onlara çarpacakmışım gibi."

"Dikkatle bakıyorlar bize."

Soru: "Peki siz görmüyorsunuz. Görmediğiniz için günlük yaşamınızda daha fazla sorunla karşılaşabilirsiniz gibi geliyor bize. Mesela trafik...Dışarıda yürürken trafiğin gürültüsü sizi ürkütüyor mu?"

"Tabii, tabi hem de çok ürkütüyor."

"Mesela kaldırımda yürürken çöp tenekelerini, çöp kutularını ortaya koyuyorlar, direkler var, sonra ağaçlar var, çukurlar var. Çok fazla engel var."

"Engeller çok fazla."

"Bir de biz devamlı okuldayız. Öyle dışarıya çok çıkamıyoruz. Bu yüzden dışarıdaki engelleri ve bunlarla nasıl başa çıkacağımızı pek bilemiyoruz."

Soru: "Evet, okul bitince hayatınız sürdürme noktasında kendinizi kaygılı hissediyorsunuz. Biraz tedirginsiniz diyebilir miyiz?"

"Evet."

Soru: "Peki, mesela sofrada otururken, yemek yerken..."

(gülüşmeler)

Soruya devam: "Sıkıntılı olduğunuz bir noktaya temas ettim herhalde? Sofradayken görenlerin size karşı davranışları nasıl, siz nasıl algılıyorsunuz?"

"Her şeyi elimize vermeye çalışıyorlar, nasıl yiyebiliyorsun diyorlar; sanki ağzının yerini bulmak için görmek gerekiyor."

"Mesela otobüse bindiğimizde biri bizi görünce vah yavrum, vah yavrum diye sızlanıyor. Bu çok zorumuza gidiyor."

"Birisi nasıl oldu diyor, sonradan mı anadan doğma mı, başka bir şey mi? Sanki bir şey varmış gibi vah yavrum, vah yavrum diyorlar."

"Bir daha göremeyecek misin? Ameliyatla düzelmez mi diye durmadan soruyorlar."

"Evet. Evet."

"Bence bu davranışlarda biraz da engellilerin çekinmeleri de rol oynuyor. Bazı şeyleri başarmak istiyorlar ama çok uğraşmıyorlar, başarılı olamayınca herkes sen yapamazsın, dur yardım edeyim, diyor. Ama başarınca da bir hoş oluyor ki. Yani biraz daha girişken olmalıyız bence."

"Mesela biz görmüyoruz ama bir değnekle her şeyi yapabiliyoruz. Rahat rahat giyinebiliyoruz, yıkanabiliyoruz, insanlara adres sorabiliyoruz ama

bir ortopedik engelli bunları yapamaz ya da bir işitme engelli. Bu yüzden bence görme özürlü olmak daha iyi.”

Araştırmacı: ”Kendini daha şanslı hissediyorsun.”

”Evet.”

Soru: ”Evet şimdi de biraz yaşımızın gereği olarak hani genç kızlarsınız delikanlılarsınız ya, biraz da kız erkek ilişkilerinden söz edelim, ne dersiniz?”

”Bizim özürlü olmayan biriyle birlikte olmaya, evlenmeye hakkımız yokmuş gibi davranıp konuşuyor herkes. Özürlü biriyle sağlam birini birlikte gördüklerinde garip garip bakıyorlar, yakışmamış diyorlar.”

”Bence hakkımız var.”

”Bizim bir komşumuz var, duyamıyor ve konuşamıyor. Karısı da öyle. İşaret diliyle anlaşıyorlar kendi aralarında. Kadın biraz Türkçe konuşabiliyor, çünkü azıcık duyabiliyor. Bunları görenler şey diyorlar, kadın biraz duyabildiği için niye bunu almış, yazık değil mi, bu buna hiç yakışmamış diyorlar, niye bunu almış ki.”

”Bence özür hiçbir şeye engel değil. bizim ailede de iki tane özürlü var. Birbirleriyle evliler, onları da görenler bunlar niye evlenmiş ki, ne gereği var, bunların evlilikle ne işleri var, diyorlar.”

”Bir de bizim ailede özürlüler evlenmez diyorlar.”

Soru: ”Neden?”

”Bilmiyorum ki...Benim ablam var özürlü, evlenmedi mesela.”

”Ya şimdi toplumda şey var görenler görenlerle evlenecek, özürlü özürlüyle evlenecek gibi.”

”Belki özürlü özürlüyle evlenirse özürlü çocuğu olur diye özürlüler evlenemez deniyor.”

”Belki.”

”Bir de şey var; özürlü hiçbir iş yapamaz, özürlüyle bir iş yapılmaz diyorlar, bunun için de evlenilmez diyorlar, bence bu da çok yanlış bir şey. Özürlüler genellikle hep dışlanıyor, oysa özürünün de eli var, kolu var, dili var, aslında öğrendikten sonra her şeyi yapabilirler.”

”Okuyabiliyoruz, yazabiliyoruz.”

”İstedikten sonra her istediğimizi yapabiliriz.”

Soru: "Peki, ben özürlüyüm ben yapamam bana yardım edin diyen özürölüler var."

"Onlar bence kendini alçaltan, özrünü kullanan, özrünü düşüren insanlar."

"Kendilerini diğer insanların yanında düşük gösteriyor. Özür kullanılmaz bence ya."

"Bence karma eğitim yapılırsa bu özür kullanma olayları hiç olmaz. Bu konular hiç açılmaz. Çünkü, insanlar daha iyi iletişim kurabilirler ve bu söylentiler çıkmaz. Karma eğitimde insanlar ister istemez birbirini tanıyor ve birbirini tanıyınca da bu tür davranışlar azalır bence. Bir de tek özel okul olunca, mesela tek körler okulu olunca olmuyor. Mesela geçen geldiler park yapacaklarmış, en çok ne istersiniz, nelerde zorlanıyorsunuz, park sadece özürölülere yönelik mi olsun yoksa herkese açık karma mı olsun, diye sordular. Bence karışık olmalı, çünkü tek özürölülere ait bir yer olunca bu sefer dışarıya hiç açılmayacağız. Dışarıda görme özürölülerin dışında da özür grupları var, birden çok özrü olanlar var, hiç özrü olmayanlar var, bizim bunlarla yaşamayı öğrenmemiz gerek."

Soru: "Bu konuda kesinlikle görüşlerinizi benimsiyorum. Peki bir ortamda olduğunuzda aynı ortamda hiç özrü olmayan, normal çocukların olması sizi rahatsız ediyor mu?"

"Hayır, hiç etmiyor."

"Bence rahatsız etmez, ama yanınızda olan çocuk ailesi tarafından iyi eğitim almamışsa, onun bizi küçük düşüren davranışları oluyor ve bu beni çok üzüyor."

Soru: "Nasıl küçük düşürüyor mesela, örnek verebilir misin?"

"Ne bileyim işte kör diyorlar başka ne diyebilirler ki, şu köre bak diyorlar."

"Evet, şu köre bak diyorlar."

Soru: "Peki başka? Mesela önünüze engel koyup düşürmeye çalışıyorlar mı?"

"Evet, evet."

"Evet onu çok yapıyorlar."

"Evet. Bazen sandalyeye otur diyorlar, oturuyorum, bir çekiyorlar."

”Ellerini gözümün önünden geçiriyorlar. Sonra karşıma geçip sen beni tanıyor musun, beni görüyor musun, diyorlar.”

”Sen niye kör oldun?”

”Niye bana böyle bakıyorsun? Niye hep aynı yere bakıyorsun, diyorlar.”

”Bir de mesela benim başımdan bir şey geçti. Köyde düğün vardı, düğüne gitmiştik. Orda bir kadınla yanında küçük bir çocuk geçiyormuş. Küçük de demeyeyim de 10–12 yaşlarındaydı herhalde. Bana çarptılar. Sonra kör müsün be ne çarpıyorsun, dediler. Ben de körüm tabi, görmüyor musun dedim. O sırada elimden paramı düşürmüştüm, paramı da alıp kör diyerek ayrıldılar, gittiler.”

”İşte bir markete gitmiştik arkadaşla birlikte. Şampuan aldık, onu götürdük, işte kasiyere vereceğiz. Bir tane kadın işte, işten çıkmış stresli. Arkadaşımla işte market küçük olunca değnek kullanmadık, biz de kol kola girdik. Kadına arkadaşım arkadan çarpmış, hatta ayağına çarpmış. Ayıp oluyor çocuklar, siz ne hakla benim ayağıma çarpıyorsunuz, ne biçim geziyorsunuz böyle, daracık yerde kol kola, dedi bize. Ondan sonra arkadaşım dedi ki özür dileriz hanımefendi, görme özürlüyüz, istemedim oldu, dedi. Kadın da ama çocuklar ben bunu bilmiyordum ki, dedi.”

”Bir gün biz amcamın kızıyla çarşıya gidiyorduk. Kızın biri geldi çarptı, görmediğimi anladı. Çarptı. Ben dedim ki niye çarpıyorsun, hem de bilerek dedim. Kız da dedi ki, ben körüm de ondan çarpıyorum, dedi. Amcamın kızı da dedi ki, hayır, sen niye kör değilsin ki, dedi. O da dedi ki yanındaki kör ya, o bana çarptı, ben de şey olmasın diye körüm diyorum dedi. Ben de dedim ki kör demen çok kaba dedim, görme engelli diyebilirdin dedim ve de yalan söylemeye de bilirdin dedim. O da dedi ki, sen fazla konuşma dedi, sen ne konuştuğunu bile bilemezsin, dedi. Sen çok şeysin, dedi.”

Soru: ”Evet, başka var mı?”

.....

”Aslında benim düşünceme göre bir çok insan bunu yapmaz. Yani kendiliğinden, mantıklı olan, biraz olumlu olan bir kimse bunu yapmaz. Bizim özürülerin bazıları özürlerini kullanmasalar, gururlarını başkalarının yanında düşürmeseler ve normal insanlar gibi bizi de sayın deseler, yani bence böyle davranışlar ortaya çıkmaz diye düşünüyorum.”

Soru: "Anladım. Peki arkadaşlar diyelim ki markete gittiniz, bir şeyler alacaksınız ve paranız da sınırlı. Bu yüzden malların fiyatını bilip ne kadar alabileceğinizi bilmeye ihtiyacınız var. Mesela malların adı ve fiyatı kabartma yazı ile yanına yazılsa sizin için daha kolay olmaz mı? Şu anda bu tür sorunlarla karşılaşıyor musunuz? Ne yapıyorsunuz o durumlarda?"

"Olsa iyi olur ama bu şartlarda da zorlukla karşılaşmıyoruz. İstedığımız, rica ettiğimiz takdirde personelden gereken yardım, bilgi geliyor bize."

"Ama bazı marketler bunu yapmıyor. Bilmeyen marketler bu yardımı yapmıyor."

"Hayır şimdi şöyle, kime gidip nazikçe affedersiniz görme özür lüyüm bana yardım eder misiniz deseniz herkes yardım eder."

"Ama neden başkalarının yardımına ihtiyaç duyayım ki. Ben tek başıma halledebilmek istiyorum, kimseden yardım almadan."

"Ya biz mesela markete gittiğimizde genelde ne istiyorsunuz dediklerinde söylüyorlar. Ama büyük marketlerde bir şeyin yerini bulamadığımızda ararken ortada dizili şeylere çarpıp düşürebiliyoruz. Mesela geçenlerde ben şampuan kutularını düşürdüm. Arabaları orta yere koyuyorlar, ben de çarptım. Geldi adam niye çarpıyorsun, dedi. Ben de, ne yapalım görmüyoruz işte siz de ortaya koymasaydınız, dedim. O da sizin yüzünüzden hiçbir şey yapamayacak mıyız biz dedi. Ben de ben müşteriyim, bana daha saygılı davranmalısın, bana bağıramazsın dedim. Görme özür lü olduğumu anlayınca tabi özür diledi ama bir kere kırılmıştım artık."

"Bence senin oradaki tavrın yanlış, sen baştan adam ilk sana niye çarpıyorsun diye sorduğunda, görme özür lü olduğunu söyleseydin baştan, onun da sana karşı tavrı değişirdi. Belki de kırıldığıın hiçbir şeyi sana söylemeden, olay baştan tatlıya bağlanırdı."

Soru: "Tamam, tamam arkadaşlar. Benim size başka bir sorum olacak, bu tartışmayı kesmek zorundayım. Hepinizin bir ailesi, kardeşleri var. Anne – babanız seninle tek başına diğer tümünden daha çok uğraştık gibisinden şeyler söylüyorlar mı? Ya da kardeşlerinizle boğuşunuz, kavga ettiniz -her evde olur- tartıştınız; anne-babanızın

hemen müdahale edip size kardeşinizden farklı davrandıklarını düşünüyor musunuz?”

”Ben ortancayım, benden büyük bir abim var. Bir de küçük kardeşim var, bazen küçük kardeşimle tartışırız, kavga ederiz. Annem hemen gelir ve bana sen benim ilk göz ağrım gibisin der bana. Yani kavga edince ikimize vursa bile kardeşime daha hızlı, bana daha yavaş vurur. Bir defa bence herkese aynı davranmaları gerekiyor, ama öyle yapmıyorlar. Sonra kardeşim bana kızıyor.”

”Benim ablam var. Ablamla çok tartışırız. O sırada annem ablama – ben en küçüğüm ya- işte annem ablama ona kızma der. Ablam da hemen anneme kızar, işte o görme özürünü diye onu koruyorsunuz, onu işte siz şımarttınız, der.”

”Bence de biz kavga ettiğimiz zaman annem yine beni çok kayırır hem görme engelliyim diye, hem de onlardan ayrı burada kalıyorum diye. Ama bazen de ikimizi aynı tutar.”

”Benim de kardeşim var, bir de ablam var o da görme engelli, biz kavga ettiğimizde onlara daha çok kızılır bana daha az.”

Soru: ”Peki bu seni rahatsız ediyor mu? Hepimize eşit davranılsın, beni kayırmasınlar dediğin oluyor mu yoksa hoşuna mı gidiyor ayrı tutulmak?”

”Bazen iyi oluyor.”

”Evet bazen hoş oluyor.”

Soru: ”Peki, hep olumsuz şeylerden konuştuk. Biraz da olumlu şeylerden bahsedelim. Muhakkak kimsenin sizden beklemediği başarılarınız oluyordur ve bunlar takdir görüyordur. Bu başarılarınız neler ve insanlar buna nasıl tepki veriyor?”

”Mesela futbol oynadığımızı gördüklerinde nasıl diyeyim böyle çok şaşıyorlar, hayret tepkileri geliyor yani.”

Soru: ”Sen bunu duyuyorsun, o anda ne düşünüyorsun, ne hissediyorsun?”

”Ben herkesin bunu yapabileceğini, herkesin futbol oynayabileceğini düşünüyorum. Bunda hayret edilecek bir şey bulamıyorum. Yani aslında alışkın olmak gerekiyor ama insanlar ister istemez hayrete düşüyorlar yani.”

Soru: "Peki, sen kendinle gurur duyuyor musun o zaman, aferin bana diyor musun?"

"Elbette gurur duyuyorum. Bazen yani oluyor da, onların hayret ettikleri biz topu poşetin içine koyup oynuyoruz. Normalde poşete koyup oynamıyor kimse, görülmemiş alışılmamış bir şey olduğu için insanlara abes geliyor. Başka türlü oynamayız. Aslında oynayanlar var da onlar biraz görenler. O yüzden yani insanlar hayrete düşüyorlar."

Soru: "Benim bildiğim kadarıyla çoğunuzda görme kalıntısı var, yanlış mı biliyorum?"

"Doğru. Bir miktar."

Soru: "Ama insanların çoğu sizin hiç görmediğinizi düşünerek size tuhaf bir şey yapıyormuşsunuz gibi davranıyorlar. Oysa siz ışığı ve gölgeleri fark edebiliyorsunuz sanırım."

"Evet. Mesela ben annemle İstanbul' da bir yere gidiyorum, başka bir yere gidiyorum, diyorlar görmüyor bu işte, annemle falan iddiaya giriyorlar. Annem de o zaman diyor ki kalk şunu getir, bunu getir diyor. O zaman da diyorlar ki, a görüyormuş, tamam diyorlar."

Soru: "Tabi bunlar sana tuhaf geliyor."

"Hı hı . Yani görmüyor dediklerinde çok kızıyorum."

Soru: "Peki yeni bir yere gittiğiniz zaman çok tuhaf bir insanmışsınız gibi davranıyorlar mı?"

"Evet, evet çok oluyor."

"Çok oluyor. Özellikle çocuklar yapıyor."

"Büyüklerden de tepki geliyor bazen."

"Hepsi geliyorlar başımıza toplanıyorlar. Çocuklar, anne niye böyle yapıyor, diyorlar. İşte o da sus diye işaretler yapıyor. Ona elleme, çekil yanından diyorlar. Sanki bulaşıcı bir hastalık taşıyormuşuz gibi."

"Ben mesela yazın el işi yapıyorum. Dışarıda otururum annemlerle beraber, el işi yaptığımızda. Gelir hepsi başıma toplanır, sen nasıl yapabiliyorsun, nasıl ördün, nasıl yaptın, gibilerinden sorular soruyorlar."

"Bir de şey diyorlar sen nasıl okudun, sen nasıl okuyorsun, bunları sen nasıl şey yapıyorsun, yazıları parmaklarınla sen nasıl inceliyorsun, bunlar parmaklarıyla görüyorlar, bunların parmaklarının ucunda gözleri var, gibi şeyler diyorlar."

"Bir de mesela şey diyorlar, kabartma yazıyı gözünle mi okuyorsun. Bazı görenler gözüyle okuyor."

Soru: "Peki mesela televizyonda ya da başka bir yerde dinleyerek öğrendiğiniz bir şeyi çok canlı anlattığınızda nasıl böyle anlatıyorsun yoksa görüyor musun dedikleri oluyor mu?"

"Evet. Şey diyorlar bunların hafızaları çok kuvvetli olur. Kulakları herkesten daha iyi duyar, bir duyduklarını hemen kaydederler bir daha asla unutmazlar diyorlar, ama yalan. Bizim kulağımız sizden daha az duyar mesela."

"Ben en çok trafikten korkuyorum. Trafik ışıklarını fark edemediğim için yolun yarısında kalıyorum. Mesela sesli ışık olsa bizim için çok iyi olabilirdi."

"Bir de şey var, otobüs duraklarında yardım istiyoruz. İneceğimiz yeri bulabilmek için durak sayıyoruz, durağı bulduğumuz zaman insanlar yine çok şaşırıyor. Durağı nasıl buluyorsun diye soruyorlar."

"Otobüste bir de şey oluyor. Şoför kapıya bakmadan hemen kapıyı kapatıp, hızla yola devam ediyor. Sanki bize inat yapıyorlar. Ben otobüsten inerken kapı üzerime kapanacak diye hep korkuyorum."

"Mesela altımızdan sandalye çekiyorlar, yani herkesin yapacağına inanmıyorum ama yine de içimde şüphe oluşuyor."

Soru: "İnsanlara olan güveninizi mi kaybediyorsunuz yani?"

"Evet. Ama herkese karşı değil. Ama bayram gezmelerinde mesela akrabalarımıza, ailemize bizimle ilgili garip sorular geliyor. Sonra fısıltı halinde konuştuklarında benimle ilgili konuştuklarını sanıyorum."

"Evet, sanki bizimle ilgili bak şu kör, yazık falan diyorlarmış gibi geliyor."

"Hadi şunu bul, hadi bu kişiyi bul bakalım; ben kimim; parmaklarıyla bir sayı gösterip bu kaç bul bakalım diyorlar ya da bak kör ama nasıl yemek yiyor, bak nasıl yürüyor diyorlar."

"Etraftaki eşyaları sürekli hatırlatmaları kötü oluyor."

"Geceleri dışarı çağırdıklarında acaba neden diyorum, göremem diye mi, beni denemek için mi çağırıyorlar, gibi aklıma geliyor."

.....

Soru: "Evet arkadaşları son olarak eklemek istediğiniz bir şeyler var mı?"

"Mesela ben bisiklet biniyorum, gördüklerinde çok şaşırıyorlar, bazen düşünüyorum bir yere çarpıp, çok ayrıntılı görmediğim için çarpıyorum. O zaman da çok acıyorlar."

"Annemler misafiriğe gittiklerinde beni götürmek istemiyorlar, orada bir yerlere çarparım diye korkuyorlar. Bir de eve misafir geldiğinde beni bir odaya koyuyorlar, sen oradan çıkma diyorlar. Misafir gidince çıkarıyorlar. Çünkü ben birkaç sefer yanlış kişilerin elini öpmüştüm."

Peki çok teşekkür ediyorum arkadaşlar. Görüşmek üzere....

**EK. 2 ENGELLİLERİN KENDİLERİNE YÖNELİK TOPLUMSAL
TUTUMLARI ALGILAMA ÖLÇEĞİNİN UZMAN GÖRÜŞÜ ÖZET TABLOSU**

	Uygun	Değiştirilerek Kullanılmalı	Kesinlikle Çıkmalı
1- Engelli olmayan arkadaşlarım benimle oynamak istemiyorlar.	35	8 ÖLÇ.	-
		9 ÖE	-
		18 EPH	EPH
2- Ailem engelimle ilgili duygularımı sakladığıma inanıyor.	31	8 ÖLÇ.	-
		7 ÖE	2 ÖE
		16 EPH	3 EPH
3- Engelli olmayan yetişkinler tek başıma bir iş başarabileceğime inanmıyorlar.	32	8 ÖLÇ.	-
		8 ÖE	1 ÖE
		16 EPH	2 EPH
4- Ailem her zaman bana destek olmuştur.	29	7 ÖLÇ.	1 ÖLÇ.
		8 ÖE	1 ÖE
		14 EPH	5 EPH
5- Ailem beni yabancılardan saklıyor.	23	6 ÖLÇ.	2 ÖLÇ.
		6 ÖE	3 ÖE
		11 EPH	6 EPH
6- Engelli olmayan arkadaşlarım bana her konuda yardımcı oluyorlar.	34	8 ÖLÇ.	-
		8 ÖE	1 ÖE
		18 EPH	1 EPH
7- Okuldaki hizmetliler onlara sorun yarattığını söylüyorlar.	31	8 ÖLÇ.	-
		8 ÖE	1 ÖE
		15 EPH	4 EPH
8- Engelli olmayan insanlar bana para teklif ediyorlar.	21	5 ÖLÇ.	3 ÖLÇ.
		7 ÖE	2 ÖE
		9 EPH	6 EPH
9- Engelli olmayan kişiler sokakta beni birbirlerine gösteriyorlar.	31	7 ÖLÇ.	1 ÖLÇ.
		9 ÖE	-
		15 EPH	3 EPH
10- Ailem benimle gurur duyuyor.	28	7 ÖLÇ.	1 ÖLÇ.
		7 ÖE	2 ÖE
		14 EPH	4 EPH
11- Engelli olmayan arkadaşlarım bana saygı duyuyorlar.	30	8 ÖLÇ.	-
		7 ÖE	1 ÖE
		15 EPH	2 EPH
12- Engelli olmayan kişiler engellilerin sokağa çıkmaması gerektiğini düşünüyorlar.	31	6 ÖLÇ.	1 ÖLÇ.
		9 ÖE	-
		16 EPH	3 EPH
13- Engelli olmam karşı cinsten arkadaşlarım için pek sorun yaratmıyor.	29	7 ÖLÇ.	1 ÖLÇ.
		8 ÖE	1 ÖE
		14 EPH	4 EPH
14- Otobüs şoförleri engelli olduğum için beni almak istemiyorlar.	31	7 ÖLÇ.	1 ÖLÇ.
		8 ÖE	1 ÖE
		16 EPH	3 EPH
15- Engelli olmayan arkadaşlarım beni seviyorlar.	35	8 ÖLÇ.	-
		9 ÖE	-
		18 EPH	-
16- Engelli olmayan arkadaşlarım bana kör, topal gibi isimler takıyorlar.	25	6 ÖLÇ.	1 ÖLÇ.
		4 ÖE	5 ÖE
		15 EPH	3 EPH

	Uygun		Değiştirilerek Kullanılmalı		Kesinlikle Çıkmalı	
17- Karşı cinsten engelli olmayan arkadaşlarım benimle ilişkilerinde gayet rahat davranıyorlar.	28	8 ÖLÇ. 8 ÖE 12 EPH	7	- 1 ÖE 6 EPH	1	- - EPH
18- Öğretmenlerim beni seviyorlar.	33	7 ÖLÇ. 9 ÖE 17 EPH	3	1 ÖLÇ. - 2 EPH	-	- - -
19- Okul idaresi bana her türlü kolaylığı sağlıyor.	32	8 ÖLÇ. 9 ÖE 15 EPH	4	- - EPH	-	- - -
20- Engelli olmayan arkadaşlarım benimle alay ediyorlar.	30	7 ÖLÇ. 8 ÖE 15 EPH	4	1 ÖLÇ. 1 ÖE 2 EPH	2	- - EPH
21- Sinema, tiyatro gibi topluca bulunulan yerlerde görevliler her fırsatta engellileri azarlıyorlar.	28	6 ÖLÇ. 8 ÖE 14 EPH	5	1 ÖLÇ. 1 ÖE 3 EPH	3	1 ÖLÇ. - 2 EPH
22-Engelli olduğum için okulda beni beden eğitimi derslerine almıyorlar.	30	8 ÖLÇ. 9 ÖE 13 EPH	4	- - EPH	2	- - EPH
23- Karşı cinsten engelli olmayan arkadaşlarım bana karşı çok anlayışlılar.	29	7 ÖLÇ. 8 ÖE 14 EPH	6	1 ÖLÇ. 1 ÖE 4 EPH	1	- - EPH
24- Engelli olmayan arkadaşlarım bana engelim yokmuş gibi davranıyorlar.	31	4 ÖLÇ. 9 ÖE 18 EPH	5	4 ÖLÇ. - 1 EPH	-	- - -
25- Okulun her olanağını kullanmam için okul yetkilileri beni teşvik ediyorlar.	34	8 ÖLÇ. 8 ÖE 18 EPH	1	- ÖE -	1	- - EPH
26- Ailem her fırsatta benim için yaptığı fedakarlıklarını anlatıyor.	30	5 ÖLÇ. 9 ÖE 16 EPH	4	3 ÖLÇ. - 1 EPH	2	- - EPH
27- Ailem engelli olmamdan dolayı çok acı çekiyor.	28	8 ÖLÇ. 5 ÖE 15 EPH	7	- 4 ÖE 3 EPH	1	- - EPH
28- Engelli olmayan arkadaşlarım beni küçümsüyorlar.	31	8 ÖLÇ. 9 ÖE 15 EPH	2	- - EPH	2	- - EPH
29- Engelli olmayan yetişkinler beni incitmemeye çalışıyorlar.	33	8 ÖLÇ. 9 ÖE 16 EPH	2	- - EPH	1	- - EPH
30- Karşı cinsten hiç kimse beni beğenmiyor.	33	7 ÖLÇ. 9 ÖE 17 EPH	3	1 ÖLÇ. - 2 EPH	-	- - -
31- Ailem hayat şartlarıyla başa çıkamayacağımı düşünüyor.	30	8 ÖLÇ. 7 ÖE 15 EPH	6	- 2 ÖE 4 EPH	-	- - -
32- Öğretmenlerim bayramlarda yapılan gösterilerde yer almamı istemiyorlar.	33	8 ÖLÇ. 8 ÖE	1	- -	2	- 1 ÖE
33- Engelli olmayan arkadaşlarım beni takdir ediyorlar.	30	8 ÖLÇ. 8 ÖE 14 EPH	5	- 1 ÖE 4 EPH	1	- - EPH

	Uygun		Değiştirilerek Kullanılmalı		Kesinlikle Çıkmalı		
34- Çarşıda, sokakta zor durumda kalsam da kimse bana yardım etmiyor.	31	6 ÖLÇ.	4	1 ÖLÇ.	1	ÖLÇ.	
		8 ÖE				1 ÖE	-
		17 EPH				2 EPH	-
35- Engelli olmayanlar engellilerin birbirleriyle evlenmesi gerektiğine inanıyorlar.	32	6 ÖLÇ.	1	-	3	2 ÖLÇ.	
		8 ÖE				ÖE	-
		18 EPH				-	1 EPH
36- Engellilerin karşı cinsten arkadaş edinmeleri engelli olmayan toplumda alayla karşılanıyor.	23	5 ÖLÇ.	12	2 ÖLÇ.	1	ÖLÇ.	
		7 ÖE				2 ÖE	-
		11 EPH				8 EPH	-
37- Engelli olmayan arkadaşlarım okumak da dahil her şeye hakkım olduğuna inanıyorlar.	27	6 ÖLÇ.	9	2 ÖLÇ.	-	-	
		8 ÖE				1 ÖE	-
		13 EPH				6 EPH	-
38- Engelli olsam da öğretmenlerim beden eğitimi derslerinde bulunmama önem veriyorlar.	29	7 ÖLÇ.	6	1 ÖLÇ.	1	-	
		8 ÖE				1 ÖE	-
		14 EPH				4 EPH	EPH
39- Başkalarının dikkatsizliği yüzünden meydana gelen kazalarda bile yetişkinler hemen beni suçluyorlar.	29	6 ÖLÇ.	4	1 ÖLÇ.	3	1 ÖLÇ.	
		9 ÖE				-	-
		14 EPH				3 EPH	2 EPH
40- Engelimden dolayı engelli olmayan karşı cins benimle arkadaşlık etmek istemiyor.	33	8 ÖLÇ.	1	-	1	-	
		9 ÖE				-	-
		16 EPH				EPH	EPH
41- Engelli olmayan arkadaşlarım çok güçlü olduğuma inanıyorlar.	27	4 ÖLÇ.	8	3 ÖLÇ.	1	ÖLÇ.	
		7 ÖE				2 ÖE	-
		16 EPH				3 EPH	-
42-Öğretmenlerim engelli olduğum için birçok hatama göz yumuyorlar.	33	7 ÖLÇ.	2	1 ÖLÇ.	1	-	
		8 ÖE				1 ÖE	-
		18 EPH				-	EPH
43- Engelli olmayan yetişkinler bana yakın davranıp destek oluyorlar.	30	7 ÖLÇ.	6	1 ÖLÇ.	-	-	
		8 ÖE				1 ÖE	-
		15 EPH				4 EPH	-
44- Karşı cinsten biriyle birlikteyken engelli olmayanlar dönüp dönüp hayretle bize bakıyorlar.	27	6 ÖLÇ.	6	1 ÖLÇ.	3	1 ÖLÇ.	
		9 ÖE				-	-
		12 EPH				5 EPH	2 EPH
45- Ailem eve gelen misafir çocuklarıyla oynamama izin vermiyor.	30	8 ÖLÇ.	4	-	2	-	
		6 ÖE				3 ÖE	-
		16 EPH				1 EPH	2 EPH
46- Engelli olmayan insanlar 'sakat' (kör, topal) diye benimle alay ediyorlar.	28	7 ÖLÇ.	3	-	5	1 ÖLÇ.	
		7 ÖE				2 ÖE	-
		14 EPH				1 EPH	4 EPH
47- Engelli olmayan arkadaşlarım bana acıyorlar.	33	8 ÖLÇ.	2	-	1	-	
		8 ÖE				1 ÖE	-
		17 EPH				1 EPH	EPH
48- Öğretmenlerim derslerde beni görmezden geliyorlar.	32	7 Ölç	4	1 ÖLÇ.	-	-	
		9 ÖE				-	-
		16 EPH				3 EPH	-
49- Engelli olmayan karşı cinsten arkadaşlarım bir engelliyle hayatı paylaşmanın çok acı verici olduğuna inanıyorlar.	31	7 ÖLÇ.	3	1 ÖLÇ.	2	-	
		8 ÖE				1 ÖE	-
		16 EPH				1 EPH	EPH
50- Evde iş yapmama izin verilmiyor.	26	6 ÖLÇ.	10	2 ÖLÇ.	-	-	
		5 ÖE				4 ÖE	-
		15 EPH				4 EPH	-

	Uygun		Değiştirilerek Kullanılmalı		Kesinlikle Çıkmalı	
51- Engelli olmayan yetişkinler her zaman korunmam gerektiğine inanıyorlar.	31	7 ÖLÇ.	4	1 ÖLÇ.	1	-
8 ÖE		1 ÖE		-		
16 EPH		2 EPH		EPH		
52- Engelli olmayan arkadaşlarım okula gitmemin gereksiz olduğunu düşünüyorlar.	33	6 ÖLÇ.	3	2 ÖLÇ.	-	-
8 ÖE		1 ÖE		-		
19 EPH		-		-		
53- Okulda rahat hareket edebilmem için idare her türlü önlemi alıyor.	30	8 ÖLÇ.	3	-	3	-
8 ÖE		1 ÖE		-		
14 EPH		2 EPH		EPH		
54- Toplum engellinin günlük hayatta yer almasından hoşlanmıyor.	28	6 ÖLÇ.	4	-	4	2 ÖLÇ.
8 ÖE		1 ÖE		-		
14 EPH		3 EPH		2 EPH		
55- Engelli olmayan karşı cinsten arkadaşlarım benimle arkadaşlığı çok normal karşılıyorlar.	33	8 ÖLÇ.	2	-	1	-
9 ÖE		-		-		
16 EPH		EPH		EPH		
56- Ailem ufak bir işi bile tek başıma yapabileceğime inanmıyor.	31	7 ÖLÇ.	5	1 ÖLÇ.	-	-
6 ÖE		3 ÖE		-		
18 EPH		1 EPH		-		
57- Engelli olmayan yaşlılar beni gördüklerinde 'vah, vah' diye sızlanıyorlar.	24	5 ÖLÇ.	9	3 ÖLÇ.	3	-
7 ÖE		2 ÖE		-		
12 EPH		4 EPH		EPH		
58- Okuldaki hizmetliler bana karşı çok şefkatliler.	30	7 ÖLÇ.	4	1 ÖLÇ.	2	-
9 ÖE		-		-		
14 EPH		3 EPH		EPH		
59- Engelli olmayan arkadaşlarım hiçbir konuda başarılı olamayacağıma inanıyorlar.	32	7 ÖLÇ.	3	1 ÖLÇ.	1	-
9 ÖE		-		-		
16 EPH		2 EPH		EPH		
60- Engelli olmayan yetişkinler bana saygı duyuyorlar.	29	8 ÖLÇ.	5	-	2	-
8 ÖE		1 ÖE		-		
13 EPH		4 EPH		EPH		
61- Engelli olmayan karşı cins arkadaşlarım bir engelliyle nişanlanmanın, evlenmenin küçük düşürücü olduğuna inanıyorlar.	29	7 ÖLÇ.	5	-	2	1 ÖLÇ.
8 ÖE		1 ÖE		-		
14 EPH		4 EPH		1 EPH		
62- Ailem engelimle ilgili konuşmaların beni kıracağını düşünüyor.	31	7 ÖLÇ.	4	1 ÖLÇ.	1	-
7 ÖE		2 ÖE		-		
17 EPH		1 EPH		EPH		
63- Öğretmenlerim engelime rağmen eğitimimde başarılı olacağıma inanıyorlar.	33	8 ÖLÇ.	2	-	1	-
9 ÖE		-		-		
16 EPH		EPH		EPH		
64- Engelli olmayan arkadaşlarım engelli olduğum için çok şanssız olduğumu düşünüyorlar.	32	8 ÖLÇ.	3	-	1	-
9 ÖE		-		-		
15 EPH		EPH		EPH		
65- Karşı cinsten engelli olmayanlar bana bakmamak için kafalarını başka tarafa çeviriyorlar.	31	7 ÖLÇ.	2	1 ÖLÇ.	3	-
8 ÖE		-		1 ÖE		
16 EPH		1 EPH		2 EPH		
66- Engelli olmayan arkadaşlarım beni zor durumda bırakıp ne yapacağımı seyrediyorlar.	26	5 Ölç	9	3 ÖLÇ.	1	-
8 ÖE		1 ÖE		-		
13 EPH		5 EPH		EPH		
67- Çarşıda, sokakta engelli olmayan herkes bana yardım ediyor.	28	7 ÖLÇ.	7	1 ÖLÇ.	1	-
8 ÖE		1 ÖE		-		
13 EPH		5 EPH		EPH		

	Uygun		Değiştirilerek Kullanılmalı		Kesinlikle Çıkmalı	
68- Öğretmenlerim engelli de olsam okumanın en doğal hakkım olduğunu düşünüyorlar.	30	8 ÖLÇ. 6 ÖE 16 EPH	6	- 3 ÖE 3 EPH	-	- - -
69- Anne-baba ve kardeşlerim beni engelikle kabul ediyor.	31	7 ÖLÇ. 7 ÖE 17 EPH	4	1 ÖLÇ. 2 ÖE 1 EPH	1	- - EPH
70- Karşı cinsten engelli olmayan arkadaşlarım engelimden dolayı çok mutsuz olmam gerektiğine inanıyorlar.	29	4 ÖLÇ. 9 ÖE 16 EPH	4	3 ÖLÇ. - 1 EPH	3	1 ÖLÇ. - 2 EPH
71- Engelli olmayan yetişkinler beni seviyorlar.	32	7 ÖLÇ. 9 ÖE 16 EPH	2	1 ÖLÇ. - 1 EPH	2	- - EPH
72- Ailem bana her konuda güveniyor.	34	8 ÖLÇ. 9 ÖE 17 EPH	2	- - EPH	-	- - -
73- Çevredeki bir çok mekan engelliler dikkate alınmadan tasarlanmış.	29	5 ÖLÇ. 8 ÖE 16 EPH	6	2 ÖLÇ. 1 ÖE 3 EPH	1	ÖLÇ. - -
74- Annem ve babam her durumda beni kardeşlerime karşı kayırıyor.	23	4 ÖLÇ. 5 ÖE 14 EPH	11	4 ÖLÇ. 4 ÖE 3 EPH	2	- - EPH
75- Kayırıldığımı düşünen kardeşlerim bana düşmanlık besliyor.	24	5 ÖLÇ. 5 ÖE 14 EPH	10	2 ÖLÇ. 4 ÖE 4 EPH	1	- - EPH
76- Engelli olmayan yetişkinler beni hiç tanımadıkları halde engelikle ilgili özel soruları çabucak sorabiliyorlar.	27	4 ÖLÇ. 7 ÖE 16 EPH	8	4 ÖLÇ. 2 ÖE 2 EPH	1	- - EPH
77- Ailem engelim de dahil her konuda benimle konuşuyor.	34	8 ÖLÇ. 8 ÖE 18 EPH	2	- 1 ÖE 1 EPH	-	- - -
78- Küçük çocukların engelikle ilgili soruları büyükler tarafından engelleniyor.	30	6 ÖLÇ. 8 ÖE 16 EPH	5	2 ÖLÇ. 1 ÖE 2 EPH	1	- - EPH
79- Engelli olmayanlar biz engellileri toplumun sırtında yük olarak görüyorlar.	31	6 ÖLÇ. 9 ÖE 16 EPH	3	1 ÖLÇ. - 2 EPH	1	- - EPH
80- Kardeşlerim engelli olduğum için bana farklı davranılması gerektiğine inanıyor.	29	6 ÖLÇ. 8 ÖE 15 EPH	7	2 ÖLÇ. 1 ÖE 4 EPH	-	- - -
81- Ailem bir yere giderken beni götürmek istemiyor.	31	8 ÖLÇ. 7 ÖE 16 EPH	4	- 2 ÖE 2 EPH	1	- - EPH
82- Engelli olmayanlar engelikle ilgili konuşacakları zaman fısıldaşmaya başlıyorlar.	31	6 ÖLÇ. 8 ÖE 17 EPH	4	2 ÖLÇ. 1 ÖE 1 EPH	1	- - EPH
83- Eve misafir geldiğinde annem-babam ayrı bir odada oturmamı istiyor.	28	7 ÖLÇ. 6 ÖE 15 EPH	6	1 ÖLÇ. 3 ÖE 2 EPH	2	- - EPH
84- Ailem benden utanıyor.	27	5 ÖLÇ. 7 ÖE 15 EPH	7	3 ÖLÇ. 2 ÖE 2 EPH	2	- - EPH

EK 3. ENGELLİLERİN KENDİLERİNE YÖNELİK TOPLUMSAL TUTUMLARI ALGILAMA ÖLÇEĞİ DENEME FORMU

AÇIKLAMA

Engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları nasıl algıladığı ile ilgili bir araştırma yapmaktayım.

Aşağıda, görme, işitme ve ortopedik engelli kişilerin günlük yaşamda karşılaşılabilecekleri bazı durumlarla ilgili 75 ifade bulunmaktadır. Sizden, bu ifadelere ne ölçüde katıldığınızı ya da katılmadığınızı belirtmeniz istenmektedir. Cevaplarınız araştırmacı tarafından saklı tutulacak; ne öğretmenleriniz, ne aileniz, ne de arkadaşlarınız bu cevapları hiçbir şekilde görmeyeceklerdir.

Lütfen cümlelerin tümünü okuyunuz ve size en uygun olan tepkiyi, ilgili cümlenin karşısındaki uygun kutucuğa işaretleyiniz. Her maddeyi atlamadan cevaplayınız.

İlgi ve yardımlarınız için teşekkür ederim.

Arş. Grv. Şirin YUMŞAK

	Tamamıyla Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Orta Derecede Katılıyorum	Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
1-Engelli olmayan arkadaşlarım benimle oynamak istemiyorlar.					
2-Ailem engelimle ilgili olmayan duygularımı bile engelimle ilişkilendiriyor.					
3-Engelli olmayan yetişkinler, bir işi tek başıma başarabileceğime inanmıyorlar.					
4-Ailem engelimi kabullenmemde bana destek oluyor.					
5-Engelli olmayan arkadaşlarım bana her konuda yardımcı oluyorlar.					
6-Okuldaki hizmetliler, onlara sorun yarattığımı ima ediyorlar.					

	Tamamıyla Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Orta Derecede Katılıyorum	Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
7-Engelli olmayan insanlar, istemediğim halde bana sadaka vermeye çalışıyorlar.					
8-Karşı cinsten biri, engelimden dolayı bana sadece acıyarak yaklaşıyor.					
9-Engelli olmayan kişiler tek başıma sokağa çıkmamı tuhaf buluyorlar.					
10-Ailem, engelli biri olarak başardıklarımla gurur duyuyor.					
11-Engelli olmayan arkadaşlarım ben yokmuşum gibi davranıyorlar.					
12-Engelli olmayan kişiler engellilerin sokağa çıkmaması gerektiğine inanıyorlar.					
13-Otobüs şoförleri engelli olduğum için beni otobüse almak istemiyorlar.					
14-Engelli olmayan arkadaşlarım beni seviyorlar.					
15-Engelli olmayan arkadaşlarım bana kör, topal, sağır gibi isimler takarak alay ediyorlar.					
16-Öğretmenlerim beni seviyorlar.					
17-Okul idaresi, bana her türlü kolaylığı sağlıyor.					
18-Karşı cinsten engelli olmayanlar, engelimle ilgili utandırıcı imalarda bulunuyorlar.					
19-Sinema, tiyatro gibi topluca bulunulan yerlerde görevliler engellilere zorluk çıkarıyorlar.					
20-Engelli olmayan arkadaşlarım bana engelim yokmuş gibi davranıyorlar.					
21-Okulun her olanağını kullanmam için okul yetkilileri beni teşvik ediyorlar.					

	Tamamıyla Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Orta Derecede Katılıyorum	Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
22-Ailem her fırsatta benim için yaptığı fedakarlıklarını anlatıyor.					
23-Ailem engelli olmamdan dolayı çok acı çekiyor.					
24-Engelli olmayan arkadaşlarım beni küçümsüyorlar.					
25-Engelli olmayan yetişkinler beni incitmemeye çalışıyorlar.					
26-Karşı cinsten hiç kimse beni beğenmiyor.					
27-Ailem hayat şartlarıyla başa çıkamayacağıma inanıyor.					
28-Öğretmenlerim, bayramlarda ve özel günlerde yapılan gösterilerde yer almamı istemiyorlar.					
29-Engelli olmayan arkadaşlarım beni takdir ediyorlar.					
30-Engelli olmayanlar engellilerin birbirleriyle evlenmesi gerektiğine inanıyorlar.					
31-Engellilerin karşı cinsten arkadaş edinmeleri, engelli olmayanlar tarafından alayla karşılanıyor.					
32-Öğretmenlerim beden eğitimi derslerinde bulunmama önem veriyorlar.					
33-Başkalarının dikkatsizliği yüzünden meydana gelen kazalarda genellikle ben suçlanıyorum.					
34-Engelimden dolayı, engelli olmayan karşı cins benimle arkadaşlık etmek istemiyor.					
35-Engelli olmayan arkadaşlarım psikolojik yönden güçlü olduğuma inanıyorlar.					
36-Öğretmenlerim engelli olduğum için birçok hatama göz yumuyorlar.					
37-Engelli olmayan kişiler, bana psikolojik yönden destek oluyorlar.					

	Tamamıyla Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Orta Derecede Katılıyorum	Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
38-Arkadaşlarım teneffüslerde dikkatsiz davranarak beni düşürüyorlar.					
39-Ailem eve gelen misafir çocuklarıyla birlikte oynamama izin vermiyor.					
40-Engelli olmayan insanlar 'sakat' (kör, topal, sağır) diye benimle alay ediyorlar.					
41-Engelli olmayan yaşlılarım bana acıyorlar.					
42- Engelli olmam, karşı cinsle ilişkilerimde sorun yaratmıyor.					
43-Engelli olmayan kişiler ancak korunursam, yaşam koşullarıyla başa çıkabileceğime inanıyorlar.					
44-Engelli olmayan arkadaşlarım okula gitmemin gereksiz olduğunu düşünüyorlar.					
45-İnsanlar engellilerle birlikte olmaktan hoşlanmıyorlar.					
46-Engelli olmayan karşı cinsten arkadaşlarım benimle arkadaşlığı çok normal karşılıyorlar.					
47-Ailem ufak bir işi bile tek başıma yapabileceğime inanmıyor.					
48-Engelli olmayanlar bana acıyorlar.					
49-Okuldaki hizmetliler bana karşı şefkatli davranıyorlar.					
50-Engelli olmayan arkadaşlarım, hayatta başarılı olamayacağıma inanıyorlar.					
51-Engelli olmayanlar, kendi kendime yetebildiğim için bana saygı duyuyorlar.					

	Tamamıyla Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Orta Derecede Katılıyorum	Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
52-Karşı cinsten engelli olmayanlar, bir engelliyle evlenmenin kendilerini küçük düşüreceğine inanıyorlar.					
53-Ailem engelimle ilgili konuşmaların, beni kıracağını düşünüyor.					
54-Öğretmenlerim engelimle rağmen eğitimimde başarılı olacağıma inanıyorlar.					
55-Engelli olmayan arkadaşlarım engelli olduğum için çok şanssız olduğumu düşünüyorlar.					
56-Karşı cinsten engelli olmayanlar benimle aynı ortamda olmaktan hoşlanmıyorlar.					
57-Engelli olmayan arkadaşlarım beni zor durumda bırakıyorlar.					
58-Engelli olmayanlar bana yardım ediyorlar.					
59-Öğretmenlerim, engelli de olsam eğitim almamın en doğal hakkım olduğuna inanıyorlar.					
60-Ailem, bana engelim yokmuş gibi davranıyor.					
61-Engelli olmayan yetişkinler beni seviyorlar.					
62- Engelli olmayan karşı cinsten arkadaşlarım bir engelliyle evlenmenin acı verici olduğuna inanıyorlar.					
63-Ailem bana her konuda güveniyor.					
64-Çevredeki bir çok mekan (sokaklar, yollar, tuvaletler) engelliler dikkate alınmadan tasarlanıyor.					
65-Annem ve babam bana kardeşlerime göre daha yumuşak davranıyor.					
66-Bana farklı davranıldığını düşünen kardeşlerim bana öfkeleniyor.					

	Tamamıyla Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Orta Derecede Katılıyorum	Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
67-Engelli olmayan yetişkinler, beni tanımadıkları halde engelimle ilgili özel sorular soruyorlar.					
68-Karşı cinsten engelli olmayan arkadaşlarım, engelimden dolayı yetersiz kaldığım durumlarda anlayışlı davranıyorlar.					
69-Ailem engelimle ilgili olarak benimle dostça konuşuyor.					
70-Çocukların, engelimle ilgili soru sormasını ana-babaları engelliyor.					
71-Engelli olmayanlar, engellilerin toplumun sırtında yük olduğuna inanıyorlar.					
72-Kardeşlerim engelli olduğum için bana daha yumuşak davranılması gerektiğine inanıyor.					
73-Ailem bir yere giderken beni götürmek istemiyor.					
74-Engelli olmayanlar engelimle ilgili konuşacakları zaman fısıldaşmaya başlıyorlar.					
75-Ailem engelli olduğum için benden utanıyor.					

EK 4. E.K.Y.T.T.A. ÖLÇEĞİ FAKTÖR ANALİZİ SONUCUNDA GÖZLENEN FAKTÖRLER ve AÇIKLANAN TOPLAM VARYANS TABLOSU

Component	Initial Eigenvalue		
	Total	% of Variance	Cumulative %
1	12.660	16.880	16.880
2	4.885	6.513	23.392
3	3.464	4.619	28.011
4	2.853	3.803	31.815
5	2.623	3.497	35.312
6	2.428	3.238	38.549
7	2.326	3.102	41.651
8	2.218	2.957	44.608
9	2.005	2.673	47.281
10	1.844	2.458	49.739
11	1.802	2.403	52.142
12	1.793	2.391	54.533
13	1.624	2.166	56.699
14	1.512	2.016	58.715
15	1.496	1.995	60.709
16	1.423	1.898	62.607
17	1.399	1.865	64.472
18	1.348	1.798	66.270
19	1.266	1.687	67.957
20	1.184	1.579	69.536
21	1.165	1.553	71.089
22	1.107	1.476	72.565
23	1.045	1.395	73.960

EK 5. ENGELLİLERİN KENDİLERİNE YÖNELİK TOPLUMSAL TUTUMLARI ALGILAMA ÖLÇEĞİ

AÇIKLAMA

Engellilerin kendilerine yönelik toplumsal tutumları nasıl algıladığı ile ilgili bir araştırma yapmaktayım.

Aşağıda görme ve ortopedik engelli kişilerin günlük yaşamda karşılaşılabilecekleri bazı durumlarla ilgili 18 ifade bulunmaktadır. Sizden, bu ifadelere ne ölçüde katıldığınızı ya da katılmadığınızı X işareti ile belirtmeniz istenmektedir. Lütfen cümlelerin tümünü okuyunuz ve içtenlikle yanıtlayınız. Cevaplarınız araştırmacı tarafından saklı tutulacaktır.

İlgi ve yardımlarınız için teşekkür ederim.

Araş. Görv. Şirin Yumşak
A. Ü. Eğit. Bil. Fak. Araş. Gör.

	Tamamıyla Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Orta Derecede Katılıyorum	Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
1-Karşı cinsten biri, engelimden dolayı bana sadece acıyarak yaklaşıyor.					
2-Engelli olmayan kişiler engellilerin sokağa çıkmaması gerektiğine inanıyorlar.					
3-Engellilerin karşı cinsten arkadaş edinmeleri, engelli olmayanlar tarafından alayla karşılanıyor.					
4-Engelimden dolayı, engelli olmayan karşı cins benimle arkadaşlık etmek istemiyor.					
5-Engelli olmayan kişiler, bana psikolojik yönden destek oluyorlar.					
6-Engelli olmayan insanlar 'sakat' (kör, topal, sağır) diye benimle alay ediyorlar.					
7-Engelli olmayan yaşlılarım bana acıyorlar.					

	Tamamıyla Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Orta Derecede Katılıyorum	Az Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
8-Engelli olmayan arkadaşlarım okula gitmemin gereksiz olduğunu düşünüyorlar.					
9-Engelli olmayan karşı cinsten arkadaşlarım benimle arkadaşlığı çok normal karşılıyorlar.					
10-Karşı cinsten engelli olmayanlar, bir engelliyle evlenmenin kendilerini küçük düşüreceğine inanıyorlar.					
11-Engelli olmayan arkadaşlarım engelli olduğum için çok şanssız olduğumu düşünüyorlar.					
12-Karşı cinsten engelli olmayanlar benimle aynı ortamda olmaktan hoşlanmıyorlar.					
13-Engelli olmayan arkadaşlarım beni zor durumda bırakıyorlar.					
14-Öğretmenlerim, engelli de olsam eğitim almamın en doğal hakkım olduğuna inanıyorlar.					
15- Engelli olmayan karşı cinsten arkadaşlarım bir engelliyle evlenmenin acı verici olduğuna inanıyorlar.					
16-Karşı cinsten engelli olmayan arkadaşlarım, engelimden dolayı yetersiz kaldığım durumlarda anlayışlı davranıyorlar.					
17-Ailem engelimle ilgili olarak benimle dostça konuşuyor.					
18-Engelli olmayanlar, engellilerin toplumun sırtında yük olduğuna inanıyorlar.					

EK 6. MADDE ANALİZİ SONUÇLARI

Madde No.	Faktör Yüğü	Madde Toplam Korelas	T Değeri	Sig.
1	.52	.51	6.38	.01
2	.56	.55	7.50	.01
3	.65	.51	9.19	.01
4	.58	.50	6.97	.01
5	.63	.28	3.85	.01
6	.64	.52	7.83	.01
7	.66	.58	8.79	.01
8	.66	.52	5.47	.01
9	.43	.50	5.75	.01
10	.63	.48	6.23	.01
11	.60	.45	6.10	.01
12	.58	.50	6.27	.01
13	.54	.47	5.94	.01
14	.57	.27	2.61	.01
15	.69	.64	8.00	.01
16	.79	.36	4.91	.01
17	.70	.27	3.12	.01
18	.56	.55	7.16	.01

EK 7. ROSENBERG ÖZSAYGI ENVANTERİ

- 1.** Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
- 2.** Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
- 3.** Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
- 4.** Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
- 5.** Kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
- 6.** Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
- 7.** Genel olarak kendimden memnunum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
- 8.** Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
- 9.** Bazen kesinlikle kendimin bir işe yaramadığını düşünüyorum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ
- 10.** Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.
a. ÇOK DOĞRU b. DOĞRU c. YANLIŞ d. ÇOK YANLIŞ